

Tomislav Ivančević
Kristina Perec

OSNOVE EKONOMIJE

VISOKA POSLOVNA ŠKOLA ZAGREB

Tomislav Ivančević

Kristina Perec

OSNOVE EKONOMIJE

Zagreb, siječanj 2017.

Izdavač	Visoka poslovna škola Zagreb Ulica grada Vukovara 68, Zagreb
Za izdavača	Dekan Dr. sc. Lukša Lulić
Autori	Dr. sc. Tomislav Ivančević Kristina Perec, mag.oec.
Recenzenti	Prof. dr. sc. Marinko Jurčević Doc. dr. sc. Petar Kurečić Dr. sc. Ivona Santini, prof. vis. šk.
Dizajn omota	Mr. sc. Sanja Rocco
Vrsta djela	Udžbenik
ISBN	978-953-59222-1-6

Sadržaj:

Popis slika:.....	8
1. Etimološko značenje riječi „ekonomija“	9
2. Kronologija društveno-ekonomskih kretanja	9
2.1. Ekonomija i globalizacija kao pojmovi.....	14
2.2. Globalizacija kao međunarodni proces	15
2.3. Tehnološki napredak u ekonomiji i procesu globalizacije	17
3. Suvremeni ekonomski i globalizacijski procesi.....	18
4. Globalne institucije	20
4.1. Ujedinjeni Narodi (UN)	20
4.2. Međunarodni monetarni fond (MMF)	22
4.3. Svjetska banka	23
4.4. GATT odnosno <i>WTO</i>	25
4.5. OPEC	27
5. Regionalne gospodarske integracije	27
6. Transnacionalne (multinacionalne) kompanije.....	30
7. Ekonomija u teoriji i praksi	32
7.1. Ekonomski nacionalizam.....	33
7.2. Ekonomski liberalizam.....	34
7.3. Ekonomski kritički osvrt	37
8. Nacionalne ekonomije u procesu globalizacije	43
9. Diferentne ocjene suvremenih ekonomskih i globalizacijskih procesa .	48
9.1. Hiperglobalisti	50
9.2. Skeptici.....	51

9.3. Transformalisti	52
10. Mala nacionalna gospodarstva i suvremena ekonomska i globalizacijska kretanja	57
10.1. Odnos procesa globalizacije i malih nacionalnih ekonomija.....	58
10.2. Pozitivni učinci procesa globalizacije na razvoj malih zemalja.....	60
10.3. Negativni učinci procesa globalizacije na razvoj malih zemalja.....	62
11. Ekonomske implikacije u suvremenim društvenim procesima	65
12. Podjela ekonomije.....	69
12.1. Makroekonomija i mikroekonomija	70
12.2. Problemi u donošenju ekonomskih zaključaka.....	71
13. Temeljni ekonomski problemi	71
13.1. Što će se proizvoditi i u kojim količinama?.....	72
13.2. Kako će se dobra proizvoditi?.....	73
13.3. Za koga će se dobra proizvoditi?	74
13.4. Inputi i outputi.....	75
14. Oblici ekonomske organizacije društva	76
15. Granica proizvodnih mogućnosti (GPM).....	77
15.1. Efikasnost.....	80
15.2. Nezaposleni resursi i neefikasnost	80
15.3. Oportunitetni trošak	80
15.4. Zakon opadajućih prinosa.....	80
15.5. Trgovina, novac i kapital	81
16. Država i tržište u modernoj privredi.....	81
16.1. Laissez - faire	82

16.2.	Tržište i cijene	82
16.3.	Tržišna ravnoteža.....	82
16.4.	Nevidljiva ruka i savršena konkurencija.....	83
16.5.	Tržište i ekonomski problem.....	83
16.6.	Uloga države u ekonomiji	84
17.	Osnove makroekonomije.....	85
17.1.	Uvod u makroekonomiju	85
17.2.	Ciljevi makroekonomske politike	85
17.3.	Sredstva makroekonomske politike.....	88
17.4.	Budžetska politika	89
17.5.	Instrumenti budžetske politike.....	91
17.6.	Tržišni mehanizam	93
17.4.	Krivulja ponude (AS) i potražnje (AD).....	94
17.5.	Ravnoteža ponude i potražnje.....	96
18.	Račun nacionalnog dohotka i proizvoda.....	97
18.1.	Mjerenje bruto društvenog proizvoda (BDP-a).....	98
18.2.	Ostali pokazatelji ekonomske aktivnosti	99
19.	Centralno bankarstvo i monetarna politika.....	102
19.1.	Centralna banka	102
19.2.	Monetarna politika; primjer Hrvatske Narodne Banke.....	103
19.3.	Novac i gospodarska aktivnost	104
19.4.	Inflacija.....	107
19.5.	Monetaristička teorija M. Friedmana.....	107
19.6.	Monetarni transmisijski mehanizam.....	108

19.7.	Monetarna ravnoteža	108
20.	Instrumenti monetarne politike	109
20.1.	Središnja banka i instrumenti reguliranja ponude novca	109
20.2.	Banke	112
21.	Devizna politika	113
21.1.	Novčani sustav	113
21.2.	Devizni tečaj	114
21.3.	Instrumenti devizne politike	117
21.4.	Vrste deviznih tečajeva:	118
22.	Bankarski sustav hrvatske	120
23.	Osnove mikroekonomije	124
24.	Uvod u mikroekonomiju	124
24.1.	Organizacija poslovanja poduzeća	126
25.	Troškovi	127
25.1.	Vrste troškova	130
26.	Tržište	131
26.1.	Temeljne funkcije tržišta	132
26.2.	Teorija potrošača	133
26.3.	Vrste korisnosti i krivulja tržišne potražnje	134
27.	Tržišne strukture	136
27.1.	Tržište savršene konkurencije	136
27.2.	Tržište nesavršene konkurencije	136
28.	Razlika makro i mikroekonomija	138
29.	Literatura:	141

30.	Riječ recenzenta:	144
-----	-------------------------	-----

Popis slika:

Slika 1. Granica proizvodne mogućnosti (GPM).....	78
Slika 2. Gospodarski rast pomiče GPM dalje od ishodišta	79
Slika 3. Krivulja ponude	95
Slika 4. Krivulja potražnje.....	96
Slika 5. Grafički prikaz ukupnih, fiksnih i varijabilnih troškova	129
Slika 6. Tržišna potražnja izvedena je iz pojedinačnih potražnji.....	135
Slika 7. Potražnja poduzeća u savršenoj i nesavršenoj konkurenciji	138

⁷ Izvor: «Povijest svijeta», Naprijed Zagreb 1986., str.86.

1. Etimološko značenje riječi „ekonomija“

Pojam Ekonomija dolazi od grčke riječi „*OIKONOMIJA*“ („*OIKOS*“ (*dom, kuća, gospodarstvo*), „*NOMOS*“ (*zakon, norma, pravilo ili red*)).

Ekonomija je znanost koja proučava kako društvo koristi oskudne resurse zemlje, rada i kapitala s ciljem proizvodnje neophodnih proizvoda i usluga te njihove raspodjele među pojedincima. Naime, potrebe društva i pojedinca su raznovrsne i sukladno oskudnosti resursa često su i znatno veća od stvarnih potreba. Upravo u ovom segmentu ekonomija nam daje odgovore kako pravilno koristiti ograničene resurse sa ciljem što uspješnijeg zadovoljavanja potreba društva. Kao i u ostalim društvenim djelatnostima i ovdje postoje društva koja uspješnije koriste ekonomske resurse od ostalih. Upravo ti procesi kroz povijest doveli su do različitih sukoba, uspona i padova čitavih civilizacija i društva. Da bi se ovo pojasnilo, opisan će se određena povijesna i kronološka djelovanja koja su povezana sa još jednim suvremenim procesom, a koji se naziva globalizacija.

2. Kronologija društveno-ekonomskih kretanja

Za razumijevanje ekonomije i globalizacije, potrebno je prikazati malu kronologiju ljudske povijesti. Globalizacija kao međunarodni proces postoji otkada su se pojavile rođovske zajednice koje su radi potrebe prehranjivanja mijenjale svoja prvobitna staništa. Odnosno, počeci nastanka procesa globalizacije vidljivi su u vrijeme pripitomljavanja prvih konja i izuma kotača¹. Prve pak naznake globalizacije kao ekonomskog i gospodarskog procesa možemo uočiti već u doba vladavine i procvata helenističke civilizacije, kada su stari Grci kao vješti pomorci trgovali na Sredozemlju sa svojim proizvodima, te osnivali svoje kolonije u koje su donosili svoje proizvode, navike i kulturu. Za rimska osvajanja i nastanak Rimskog carstva uzrok se može pronaći u gospodarskim razlozima. Kao primjer ove konstatacije upravo se

¹ Izvor: «Povijest svijeta», Naprijed Zagreb 1986., str.86.

nalazi činjenica da je Rim nakon temeljitog uništenja Kartage postao vladar svih trgovačkih putova na Sredozemlju, čime je Rimsko gospodarska moć postala neprikosnovena u tadašnjem svijetu. Prestankom gospodarske ekspanzije i zatvaranja unutar svojih matičnih granica Carstva započela je propast Rimskog carstva. Nakon propasti Rimskog Carstva dolazi do svojevrstnog gospodarskog i društvenog zastoja u razvoju zapadne civilizacije. Na zapadu tada nastupa razdoblje srednjeg vijeka za koji je karakteristično feudalno društveno uređenje. U feudalnom razdoblju ograničena je mogućnost kretanja stanovništva. Postoji čitav niz malih država koje su najčešće međusobno u ratu, pa je i cirkulacija roba i dobara ograničena. Glavna društvena institucija, a ujedno i najmoćnija institucija toga doba u zapadnoj civilizaciji je rimska Crkva koja u društveni život unosi dosta crkvenih dogmi koje imaju negativan učinak na gospodarski i društveni razvoj stanovništva toga doba. Jedna od najznačajnijih dogmi tog razdoblja jest ona da Zemlja nije okrugla. Tu dogmu Crkva je branila svim sredstvima, te je svakog onog koji se usudio suprotstaviti ovoj dogmi kažnjavala smrću². Izravna posljedica ove dogme je smanjeno kretanje stanovništva što dovodi do smanjenja gospodarske razmjene roba.

Novo razdoblje u povijesti nastupa otkrićem Amerike 1492. godine. Ciklus istraživačkih putovanja u kojoj pripadnici zapadne civilizacije otkrivaju nove zemlje i civilizacije dovodi do drastičnih gospodarskih promjena. Novi proizvodi poput duhana, kukuruza i krumpira drastično utječu na razvoj poljoprivrede što za posljedicu ima značajniji rast stanovništva u Europi. Otkrićem Amerike pojavile su se i nove gospodarske i vojne sile u Europi: Španjolska i Portugal. Španjolska je sav svoj gospodarski i društveni razvoj do 1800. godine temeljila na eksploataciji svojih američkih posjeda, dok je Portugal svoj razvoj temeljio na trgovini poljoprivrednim proizvodima. Glavni konkurenti Španjolskoj i Portugalu u kolonijalnoj ekspanziji bile su Engleska i Nizozemska. Englezi su u prvoj fazi nakon otkrića Amerike

² Izvor: «Povijest svijeta», Naprijed Zagreb 1986., str.132.

doslovce vršili gusarske prepade na španjolske brodove koji su prevozili zlato i ostale vrijednosti u Španjolsku. To je dovelo do trgovačkih ratova između Engleske i Španjolske, a završio se porazom velike španjolske Armade te Engleska postaje najveća pomorska velesila i taj primat će zadržati do kraja drugog svjetskog rata 1945. godine.

Iako je bila najveća pomorska sila, to za Englesku nije bio najvažniji čimbenik njene imperijalne moći. Najvažnija komponenta Engleske vojno – gospodarske moći bila je u tome što je Engleska bila predvodnik u manufakturnoj proizvodnji, i prvi pionir u industrijskoj proizvodnji. Engleska kao ni Nizozemska nisu samo crpile rudna bogatstva iz kolonija, već su svoje kolonije koristili i kao izvore sirovina, ali i kao tržišta za svoje proizvode. To je direktno doprinosilo razvoju industrije u Engleskoj i trgovine u Nizozemskoj. Takva politika gospodarskog razvoja dovela je do osnivanja nizozemske Istočno–indijske kompanije i engleske Zapadno–indijske kompanije³. Ove kompanije odigrale su značajnu ulogu u stvaranju britanskog imperija, a po današnjim mjerilima te tvrtke mogle bi se svrstati u preteče današnjih multinacionalnih kompanija. Važnu ulogu odigrale su u osnivanju prvih financijskih i burzovnih tržišta u svijetu. U devetnaestom stoljeću posebno će se istaći engleska Zapadno–indijska kompanija koja će za račun britanskog imperija osvojiti čitavi indijski Potkontinent. Način na koji je to učinjeno i danas može poslužiti kao primjer vrhunske gospodarsko–vojne diplomacije. Naime Englezi u Indiji nisu vodili niti jedan veći rat, ali su spretnim gospodarsko–diplomatskim manevriranjem pokorili čitavu Indiju, a najveću su zaslugu u ovom procesu imali su činovnici engleske Zapadno–indijske kompanije.

Drugi podatak koji fascinira jest taj da Englezi u Indiji nikada nisu imali više od 15 000 ljudi. U taj broj uključeni su bili državni činovnici, vojnici i namještenici Zapadno – indijske kompanije, a u pokornosti su držali oko 400 milijuna Indijaca (podaci se odnose na doba povlačenja britanske uprave iz Indije 1946. godine). Još

³ Izvor: The Times, «Povijesni Atlas svijeta», 1989., str.58.

jedan događaj koji je ostvarila ova kompanija zbio se je nakon Opijumskog rata 1847. – 1849. godine kada je poražena Kina morala Englezima prepustiti kontrolu nad lukama Hong Kong i Šangaj Zapadno – indijskoj kompaniji (Hong Kong ostao je pod britanskom upravom sve do 1997. godine). Na ovaj način Englezi su preko svojih vojno-gospodarstvenih punktova nadzirali cjelokupni trgovački promet na Pacifiku i Indijskom oceanu (ostale važne luke i uporišta su Singapur, Cejlon, Bombay i Cape Town)⁴. Što je omogućavalo povlaštenu položaj britanskim proizvodima na svjetskom tržištu. Za ovakve rezultate treba zaslužan je britanski sustav obrazovanja.

Naime mladi su se Britanci od polovice 18. stoljeća počeli sustavno obrazovati za službu u sustavima i službama Britanskog Imperija. Tome je doprinijelo rano uvođenje ustavne Monarhije i razvoj demokracije koji je omogućio da najsposobniji članovi društva budu izabrani na vojne i činovničke funkcije. Na taj način Britanski Imperij je raspolagao sa stručnim kadrom na svim svojim razinama, te u toj činjenici i leži tajna uspješnosti kolonijalnih osvajanja i upravljanja kolonijama.

Važna činjenica je da su Englezi u svom obrazovnom sustavu poučavali svoje ljude da su oni građani Svijeta što je dovelo do toga da se većina ljudi poslanih u kolonijalnu službu osjećala kao dio domicilnog stanovništva. Zadržali su zadržali svoje sociološko i kulturno nasljeđe, ali su istovremeno pozitivne tekovine svoje kulture prenosili u kolonije, a posebno u izgradnju obrazovnog, zdravstvenog i pravnog sustava u tim kolonijama. Prevlast Britanije dovodi do velikih ratnih sukoba, jer pojavilo se je nekoliko država koje su se htjele umiješati u podjelu kolonijalnih posjeda. Zemlja koja se je posebno isticala bila je Njemačka što je na kraju rezultiralo da u 20. stoljeću dolazi do dva velika svjetska rata. U oba svjetska rata Britanija izlazi kao pobjednik, ali su oba sukoba iscrpila njezinu gospodarsku i vojnu moć, čime gubi položaj svjetske supersile. Povlačenjem iz Indije 1946. godine završava razdoblje kolonijalne britanske moći.

⁴ Izvor: The Times, «Povijesni Atlas svijeta», 1989., str.64.

Nakon iskustva sa ratnim sukobima, nestala je stara kolonijalna podjela svijeta. Sile suparnice nakon dva svjetska rata bile su toliko gospodarski i vojno iscrpljene, da više nisu mogle provoditi stare doktrine gospodarskog i vojnog razvoja. Iako pobjednica u Drugom svjetskom ratu Velika Britanija je bila u gospodarskom smislu uništena zemlja, ostatak Europe bila je hrpa ruševina i gospodarski upropaštena, dok je Japan kao naciju u društvenom i gospodarskom smislu u potpunosti unazadilo.

Razvojem industrijske revolucije nekoliko država razvit će se u jake gospodarske čimbenike. U Europi su se isticale Njemačka, Francuska i Italija, dok se blagodati gospodarskog razvoja najviše osjetio u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD-u), što će nakon drugog svjetskog rata dovesti na najjače svjetske supersile kako u vojnom tako i u gospodarskom smislu. Na pacifičkom području nakon Međi razdoblja 1863. godine, Japan je izišao iz doba potpune izolacije i počeo provoditi gospodarske i društvene reforme, što će Japan dovesti u poziciju jedine Imperijalne sile koja nije pripadala krugu zemalja zapadne civilizacije⁵.

Završetkom Drugog svjetskog rata kao gospodarska velesila pojavljuju se Sjedinjene Američke Države, kojima je ovaj ratni sukob i pomogao da u potpunosti razviju svoje ljudske, znanstvene i industrijske potencijale, koja uz vojnu razvija dotada neviđenu gospodarsku i finansijsku moć. Isto tako uz SAD iz Drugog svjetskog rata kao vojna i gospodarska sila supersila izlazi i Sovjetski Savez (SSSR). Iako nije bio gospodarska velesila kao SAD, ali kao prva zemlja sa socijalističkom privredom nakon drugog svjetskog rata u zemljama koje pripale u njegovu interesnu zonu počeo uspostavljati i preslikavati vlastiti gospodarski i politički sustav. U tome procesu SAD su vidjele opasnost za vlastite gospodarske, političke i vojne interese u svijetu te su odlučile da uništenim europskim zemljama pruže gospodarsku pomoć kako bi spriječile da ne potpadnu pod Sovjetski utjecaj. Taj proces naziva se «Hladnim ratom» i koliko god da je ovaj proces nanio štete u političkim odnosima,

⁵ Izvor: J. Toland, «Uspon i pad Japanskog Imperija», Rad Beograd 1986., str.122. svezak 1.

on je za zemlje zapadne Europe imao pozitivan utjecaj u gospodarskom smislu. Novac upućen od strane SAD-a za obnovu gospodarstva najbolje je iskoristila SR Njemačka koja se u kratkom vremenskom razdoblju opravila od posljedica poraza u 2. svjetskom ratu. Brzi gospodarski oporavak SR Njemačke omogućio je i završetak vojnog i političkog rivalstva između Francuske i SR Njemačke. Ovaj proces stvoriti će partnerstvo između Francuza i Nijemaca koje će postati i pokretačka snaga ujedinjene Europe.

Na drugom kraju svijeta Japan je iskoristio Korejski rat kako bi uzdigao svoje gospodarstvo. Pod utjecajem generala D. MacArthura Japan je proveo ustavne reforme i time postao Ustavna Monarhija zapadnog tipa, a svoje gospodarstvo razvila je proizvođači robu široke potrošnje koja je bila potrebna Amerikancima za opskrbu svoga vojnog stroja⁶. Po japanskom obrascu kasnije će se uzdignuti gospodarstva Južne Koreje, Taiwana, Singapura i Malezije. Suparništvo SSSR-a i SAD u političkom, vojnom i gospodarskom smislu potrajat će do 1985. godine kada SSSR počinje provoditi političke i gospodarske reforme koje završavaju političkim raspadom SSSR-a i ukidanjem planske privrede kao modela upravljanja gospodarstvom. Kao država slijednica iz raspadnutog SSSR-a izdvaja se Ruska Federacija koja je i danas članica kluba G-8 najrazvijenijih zemalja na svijetu sa modernim gospodarstvom koji se smatra jednim od najdinamičnijih gospodarstva u svijetu trenutno.

2.1. Ekonomija i globalizacija kao pojmovi

Globalizacija promatrana sa povijesnog stajališta je međunarodni proces koji teče neprestano od najranijeg doba postanka ljudske civilizacije, a kao dokaz služi nam sama povijest naše civilizacije. Promatramo li globalizaciju iz povijesne perspektive dovodi do činjenice da je ovaj međunarodni proces duboko povezan s razvojem

⁶ Izvor: J. Toland, «Uspon i pad Japanskog Imperija», Rad Beograd 1986., str.226. svezak 1.

tržišne privrede, odnosno kapitalizma te da je ovo društveno uređenje glavni pokretač i nositelj globalizacije⁷.

2.2. Globalizacija kao međunarodni proces

Globalizacija kao međunarodni proces izravno je uvjetovana tehnološkim razvojem ljudske civilizacije i glavni nositelj globalizacijskih procesa. Brzina razvoja globalizacije izravno je povezana sa razvojem modernih tehnologija, a razvoj tehnologije uvjetovao je brzinu globalizacijskih i integracijskih procesa. Globalizacija se kao međunarodni proces i društvena pojava počinje detektirati sredinom 80-ih godina 20-og stoljeća.

Razlog tome je što su se u to vrijeme razvijale telekomunikacijske tehnologije, koje su omogućile pretvaranje svijeta u jedinstveni informacijski sustav. Razvoj informatičke tehnologije doveo je do dostupnosti velikog broja informacija u kratkom vremenu, čime je došlo do značajnih promjena u svjetskom gospodarstvu. Tako započinje doba u kojem informacija postaje najznačajnija «roba». Dostupnost tehnologije i njezinog prijenosa omogućio je da i zemlje koje su iz raznih političkih i ekonomskih razloga bile u zaostatku za razvijenim svijetom što brže nadoknade izgubljeno vrijeme.

Proces globalizacije uvjetovan tehnološkim razvojem zahtjeva od društva i pojedinaca da se neprestano obrazuju kako bi bili sposobni ovladati modernim tehnologijama. To nas dovodi do činjenice da je gotovo sa razdobljem u kojem je obrazovanje stečemo u ranoj mladosti, te radna vještina kojom smo ovladali na početku svoga radnoga vijeka, dovoljna da nas čini radno – funkcionalnim kroz čitav radni vijek. Odnosno, uvjeti koji su posljedica razvoja tehnologija, zahtijevaju od ljudi prilagođavanje i spremnost na prihvaćanje novih tehnologija. Budućnost

⁷ Izvor: Ha - Joon Chang, «Kicking away the ladder - globalisation and economic development in historical perspective», Edward Elgar Publishing UK 2003., page. 28.

razvoja tehnologija, zahtijevati će sve veću fleksibilnost i stručnost radne snage kao glavnog preduvjeta opstanka na tržištu rada.

Proces globalizacije direktno utječe i na društveni razvoj u cjelini, a osnova cijeloga procesa je komunikacija. Tako dolazi do potrebe unificiranja jezika komunikacije, a tu ulogu danas preuzima engleski jezik. Uzroci tome leže u velikoj rasprostranjenosti ovoga jezika u svijetu i u tome što nosioci tehnološkog i informacijskog razvoja dolaze iz SAD koji kao službeni jezik koristi engleski. Ovaj proces dovodi i do mogućnosti «kulturnog koloniziranja» svijeta. Unificiranje i ujednačavanje svijeta, čime je dio civilizacija ugrožen, danas se smatra jednim od najvećih problema globalizacije. Iako proces globalizacije za sobom povlači, izgradnju društveno – ekonomskih sustava ipak ugrožava ostale svjetske kulture. Najveći je problem što nosioci zapadne civilizacije koji sudjeluju u ovom proces, nisu niti svjesni ove činjenice. Dapače većina njih uvjerena je da čini dobro djelo i uvjereno je u svoju humanitarnu misiju⁸.

Globalizacijski proces omogućava pojedincu da zahvaljujući unificiranju i ujednačavanju, ima podjednake mogućnosti za svoj profesionalan i društveni razvoj i na taj način postane kreator vlastite budućnosti. Uspješnost nacionalnih gospodarstava zavisi o stupnju obrazovanosti i kreativnih sposobnosti pojedinaca i tako omogućuje pojedincu da svoj rad počne doživljavati kao zadovoljstvo, a ne obavezu, i dala mu je mogućnost da za svoj novac dobije najkvalitetnije proizvode koji će najbolje pokrivati njegove životne potrebe. Za nacionalna gospodarstva to je značilo da se proces globalnih ekonomskih integracija mora obaviti što brže. Razvijene i bogate zemlje bile su nosioci tehnološkog razvoja svoja gospodarstva razvijaju na temeljima industrija visoke tehnologije (informatička industrija, biotehnološka industrija). Zbog visoke cijene rada u razvijenim zemljama, multinacionalne kompanije sele proizvodnju proizvoda za široku potrošnju u zemlje

⁸ Izvor: J. Stiglitz, «Globalization and its discontents ; Freedom to Choose», Penguin Books 2002., page. 54.

u razvoju i nerazvijene zemlje i na taj način tim zemljama omogućavaju izlaz iz bijede siromaštva domicilnog stanovništva. Neki ovakve postupke multinacionalnih kompanija nazivaju novim oblikom kolonijalizma iz razloga jer multinacionalne kompanije u zemljama trećeg svijeta ne posluju po načelima i propisima kao u matičnim zemljama. Razlozi ovome navode se niske nadnice radnika, iskorištavanje djece kao radne snage, nepoštovanje ekoloških normi te loše zaštite na radu u proizvodnim pogonima. Dok su ovakve kritike iz perspektive i mjerila zapadne civilizacije na mjestu, stanovnici nerazvijenih zemalja ostvaruju mogućnost zadovoljavanja dnevnih prehrambenih potreba dovoljnih za egzistencijalni minimum.

2.3. Tehnološki napredak u ekonomiji i procesu globalizacije

Tehnološki napredak procesa proizvodnje, te troškovi razvoja i proizvodnje natjerali su multinacionalne kompanije na proizvodnju proizvoda za globalno svjetsko tržište. Također danas financijski mnoge multinacionalne kompanije moćnije su od većine svjetskih zemalja, te su se već danas pojavile teorije i razmišljanja po kojima se dovodi u pitanje postojanje nacionalnih država i smatra se da budućnost leži u jedinstvenoj svjetskoj državi⁹. Jedan od argumenta navodi se potreba stvaranja globalnih protokola kojima bi se regulirao oblik poslovanja multinacionalnih kompanija. Pojedine države nisu u mogućnosti nadzirati rad multinacionalnih kompanija u ekološkom i pravnom smislu kvalitetnog nadzora i kontrole poslovanja, što omogućava pojedinim kompanijama štetne oblike proizvodnje i poslovanja. Ipak procesu globalizacije nikako se ne smiju negirati pozitivni učinci, jer stvaranje uvjeta za vlastiti razvoj i prihvaćanje procesa globalizacije odlučit će budućnost zemlje, njezinog društva i pojedinaca u njemu, a

⁹ Izvor: Jonathan Michie, «Globalisation: introduction and overview», Edward Elgar Publishing UK 2003., page. 102.

otpor tom procesu u današnjem vremenu značilo bi ugrožavanje opstanka i mogućnost daljeg razvoja.

U širem smislu globalizacija je međunarodni proces koji traje koliko i sama ljudska civilizacija u kojem procesu je razvoj tehnologije pretvorio svijet u globalnu društvenu zajednicu u kojoj se svi uspjesi njezinih članova reflektiraju kao globalna dostignuća, a svi problemi i društvene krize automatski ugrožavaju njezin dostignuti stupanj društvenog razvoja i stabilnost. Gledano u užem smislu iz ekonomskog kuta gledanja globalizaciju možemo definirati kao međunarodni proces koji omogućava ubrzani razvoj gospodarstva na načelima tržišta i slobodne trgovine, pri tome dajući šansu i nerazvijenim gospodarstvima da ubrzaju svoj gospodarski razvoj i na taj način povećaju životni standard stanovništva.

3. Suvremeni ekonomski i globalizacijski procesi

Suvremeni globalizacijski procesi imaju svoje ishodište u poukama koje je svijet izvukao nakon Drugog svjetskog rata. Tada su ekonomski analitičari američke administracije (Vlada SAD), determinirali u pet točaka razloge političko – gospodarskih kriza i mogućih odgovora izbjegavanja takvih situacija u budućnosti. To su¹⁰:

- Međunarodna financijska kriza 30-ih godina dvadesetog stoljeća, imala je ključnu ulogu u pojavi nacizma u Njemačkoj, slomu Lige Naroda, te je bila glavnim uzrokom Drugog svjetskog rata. Stoga je bilo potrebno osmisliti mehanizme koji će biti sposobni stabilizirati međunarodni monetarni i financijski sustav, te održavati likvidnost tog sustava. To je dovelo do osnivanja Međunarodnog monetarnog fonda (MMF),

¹⁰ Izvor: R. O' Brien, M. Williams: «Global Political Economy – Evolution and dynamics», Palgrave Macmillan, 2004. Hampshire UK, page 78.

Svjetske banke i Masrhallovog Plana financijske pomoći ratom razorenim europskim zemljama¹¹.

- Svaki ekonomski sustav podijeljen na međusobno suprotstavljene svjetske regije je opasan. Stoga je potrebno uložiti napore kako bi se liberalizirala trgovina među državama. Nakon propalog pokušaja sa ITO (International Trade Organization), uspostavljen je multilateralan trgovinski sustav temeljen na GATT-u (General Agreement on Tariffs and Trade).
- Zaustaviti prekomjerno iskorištavanje stanovništva i radnika, te osigurati im zajamčeni socijalni minimum za dostajan život. Kao teorijska podloga uzeta je Keynesianska država, kao model redistribucije materijalnih dobara i državnih poreza.
- Takve ekonomske ugovore i dogovore potrebno je jamčiti i čvrstom međunarodnom organizacijom koja će se baviti pitanjima međunarodne sigurnosti. Tako su stvoreni Ujedinjeni Narodi (UN), a članice UN-a obavezale su se čuvati međunarodni poredak, te u slučajevima lokalnih političkih kriza preventivno djelovati kako bi se izbjeglo rasplamsavanje većih sukoba i mogućnosti destabilizacije šireg prostora i ugrožavanja cjelokupnog međunarodnog poretka.
- U provedbi ove prethodne četiri točke ključna je uloga SAD-a jer ona kao jedina ekonomska i vojna supersila proizišla nakon Drugog svjetskog rata mora igrati aktivniju ulogu u svjetskim gospodarskim i političkim događajima.

U ovih pet točaka sadržana je gospodarsko-politička doktrina na kojoj se temeljio sav poslijeratni gospodarski razvoj zapadne civilizacije što dovodi do ubrzavanja

¹¹ G. Marshall, general, načelnik generalštaba SAD u 2. sv. ratu, 1946. – 1950. državni tajnik
SAD

globalizacijskih i integracijskih procesa u svijetu i stvaranja globalne institucije koje današnjem svijetu davaju smjernice gospodarskog i društvenog razvoja.

4. Globalne institucije

4.1. Ujedinjeni Narodi (UN)

Ujedinjeni narodi danas su najznačajnija međunarodna institucija. Njihov fokus djelovanja usmjeren je na sprečavanje kriznih situacija u međunarodnim odnosima. Njeno djelovanje moguće je podijeliti u dva vremenska razdoblja. Prvo vremensko razdoblje poznato pod nazivom «Hladni rat» trajalo je od 1945. – 1989. godine. Karakteristika ovoga razdoblja je sukob dviju gospodarsko-političkih koncepcija¹². Jedna koncepcija zastupala je razvoj društva na načelima višestranačke demokracije i razvijanja tržišnog gospodarstva na načelima nepovredivosti privatnog vlasništva. Predvodnik ove koncepcije bile su SAD.

Druga gospodarsko – politička koncepcija temeljila se na razvoju socijalističkog društva, jednopartijske demokracije, društvenom vlasništvu i planskom modelu razvoja gospodarstva. Predvodnik ove koncepcije bio je SSSR.

Sukob između ovih dviju koncepcija doveo je do utrke u naoružanju. Svijet je stalno živio u strahu od izbijanja nuklearnog rata između SAD i SSSR. Do toga nije došlo, ali je došlo do niza manjih ratova između lokalnih eksponenata političkih doktrina SAD i SSSR. U takvim međunarodnim uvjetima učinkovitost UN-a je bila ograničena.

Glavno tijelo UN koje odlučuje o svjetskoj sigurnosti je Vijeće Sigurnosti u čijem sastavu sjedi pet stalnih članica sa pravom Veta na donesene odluke (SAD, SSSR, V. Britanija, Francuska i NR Kina), a ostale članice se biraju na dvije godine, i one ne

¹² Izvor: R. O' Brien, M. Williams: «Global Political Economy – Evolution and dynamics», Plagrave Macmillan, 2004. Hampshire UK, page 103.

raspoložu pravom Veta na donesene odluke. Nakon 1989. godine dolazi do promjene u međunarodnim odnosima, jer te godine i u SSSR- u dolazi do promjene političkog i gospodarskog sustava. SSSR se razdužuje u nekoliko samostalnih država, uvodi se u većini zemalja slijednica političko – gospodarski sustav zapadnog tipa. Nasljednik SSSR u Vijeću Sigurnosti postaje Ruska Federacija. Rusija sa zapadnim zemljama razvija partnerske odnose, ubrzanim koracima transformira svoje gospodarstvo na načelima tržišnog gospodarstva, te ulazi među osam najrazvijenijih zemalja svijeta.

Novonastali odnosi omogućavaju UN da nakon 1989. godine preuzme aktivniju ulogu u rješavanju svjetskih kriza. Takva politika naravno vodi prema stvaranju globalnog sigurnosnog sustava koji će omogućiti dalji globalni gospodarski razvoj, te olakšati protok robe i kapitala. Pri tome morat će se vjerojatno poduzeti nova reforma unutar Vijeća Sigurnosti (VS).

Postojeći sustav odlučivanja utemeljen je nakon Drugog svjetskog rata, a današnja politička realnost ukazuje na potrebu da još neke zemlje radi broja stanovništva, gospodarske razvijenosti, te geografskog položaja zaslužuju mjesto stalnih članica u Vijeću sigurnosti. Po gospodarskoj moći to bi bile Njemačka i Japan. Prema broju stanovništva to bi bila Indija (iako i u gospodarskom smislu nije zanemariva; neki analitičari smatraju da je Indija nova supersila 21. stoljeća), a Indonezija bi tu poziciju dobila kao najmnogoljudnija muslimanska zemlja. Po geografskom principu mjesto bi trebao dobiti i Brazil kao najveća i najrazvijenija zemlja Južne Amerike, Afriku bi po istom principu zastupala Južnoafrička Republika¹³.

Unutar UN djeluje i nekoliko specijaliziranih agencija koje vode brigu o problemima gladi, izbjeglica, razvoju školstva, znanosti i kulture (poput FAO-a, UNICEF-a, UNESCO-a).

¹³ Izvor: The Economist «The World in 2004.», UK 2003., page 32.

4.2. Međunarodni monetarni fond (MMF)

Jedan od najznačajnijih globalnih financijskih institucija, MMF osnovan je 1947. godine. Namjera njegovih osnivača, bila je osnovati financijsku instituciju koja bi bila sposobna nositi se sa globalnim financijskim i ekonomskim krizama, te spriječiti ih. Zadatak MMF započeo je obnavljanjem multilateralnih plaćanja tekućih transakcija između zemalja članica (uspostava međunarodnog financijskog sustava nakon Drugog svjetskog rata), pojednostavljenje postupka međunarodnih plaćanja između zemalja članica i osiguravanje stabilnosti financijskih transakcija.

MMF ima svoju značajnu ulogu u svjetskom gospodarskom rastu i međunarodnoj trgovini. Također utječe na razvoj gospodarskih modela koji potiču visoku stopu zaposlenosti i realni gospodarski rast (iz ovoga proizlazi većina kritika koje se upućuju na račun rada ove institucije, a jedna od njih je da MMF uvijek brani interese međunarodnog kapitala). Dakle MMF je na taj način preuzeo ulogu glavnog svjetskog financijskog policajca.

U svom djelovanju ova institucija sa promjenjivom srećom uspjela je obuzdavati krize koje su se javljale u svjetskom financijskom sustavu. Jedna od najznačajnijih financijskih kriza bila je početkom 80-ih godina 20. stoljeća. Tada je naime nastupila financijska kriza u zemljama Južne Amerike. Prvo je Meksiko, a zatim prema domino efektu, Argentina i Brazil objavile su nemogućnost servisiranja prispjelih međunarodnih financijskih obaveza. Ova financijska kriza navela je MMF i Svjetsku Banku da provedu značajne reforme unutar ovih institucija. Dolazi do osnivanja novih strukturnih fondova koji bi trebali bolje nadzirati korištenje međunarodnih financijskih sredstava. Uspjeh je bio polovičan, a sam sustavi djelovanja MMF i Svjetske Banke snose odgovornost za takav rezultat.

To se je najbolje uočilo kad je nastupila Azijska financijska kriza 1997. godine. U Aziji postoji niz brzorastućih gospodarstava. Posebno se tu ističu Tajvan, Južna Koreja, Singapur, Malezija, Tajland i Indonezija. Problem je nastao kada je nastupila kraća kriza u automobilskoj i elektronskoj industriji (te industrijske grane čine

okosnicu nacionalnih gospodarstava ovih zemalja), te je došlo do smanjivanja pritjecanja investicijskog kapitala u regiju, a to se je odrazilo direktno na pad lokalnih burzovnih indeksa. MMF i Svjetska Banka nisu na vrijeme uočili problem i upotrijebili svoje zaštitne mehanizme.

Ubrzo nakon ove krize nastupila je kriza burze u Rusiji. Krizu ruske burze uzrokovao je pad cijena nafte i plina na svjetskom tržištu, te prisutnost veće količine svjetskog financijsko – špekulativnog kapitala. Kulminacija nepovoljnih kretanja u svjetskim financijama bila je Argentinska kriza, kada je Argentina doslovno bankrotirala. MMF niti ovdje nije pravodobno reagirao. Dapače nekoliko mjeseci prije argentinskog sloma, MMF stručnjaci davali su pozitivno mišljenje o razvoju financijske i gospodarske situacije u Argentini. To je ponovno u prvi plan postavilo potrebu za reformom ove institucije. Ta reforma za sada je još uvijek u fazi teorijskog razmišljanja. Naravno postavlja se opravdano pitanje da li se ovakva institucija može organizirati na takav način i ne bi li takva reforma ugrozila opstanak MMF¹⁴.

4.3. Svjetska banka

Druga je važna globalna financijska ustanova i često svoje aktivnosti usklađuje sa aktivnostima MMF, a često se one i preklapaju. Osnovana je 1946. godine kao Međunarodna banka za obnovu i razvoj (IBRD)¹⁵. Namjena joj je bila poticanje poslijeratne obnove i gospodarskog razvoja uništenih nacionalnih gospodarstava. Svjetska Banka također je zadužena da pomogne u bržem razvoju nerazvijenih zemalja i njihovih gospodarstava.

Rad Banke u početku se svodio na projektnu financijsku i tehničku potporu, te razvojnu suradnju na razvojnim projektima. 1979. godine dolazi do promjene u politici djelovanja, a posljedica je to problema koji su uočeni u doba naftne krize

¹⁴ Izvor: John Toye, «The International Monetary Fund (IMF) and the World Bank (WB)», Edward Eglar Publishing 2003., page 33.

¹⁵ IBRD – International Bank for Reconstrucion and Development

početkom 70-ih godina dvadesetog stoljeća. Svjetska Banka tada počinje odobravati novi tip strukturalnih i sektorskih zajmova i kredita. Banka zajedno sa MMF osjeća posljedice svjetske dužničke krize sa početka 80-ih godina dvadesetog stoljeća. To navodi Svjetsku Banku da preispita svoju kreditnu i poslovnu politiku. No bilo kakve temeljitije promjene u ovakvim globalnim financijskim ustanovama često se ne provedu. Naime Svjetska Banka nije u potpunosti imuna na utjecaj Vlada iz razvijenih zemalja. Najbolji primjer takove situacije je odobravanje kredita Argentini (1988. godine), pod izravnim pritiskom SAD iako Argentina nije ispunjavala propisane kriterije Svjetske Banke za odobravanje kredita (postoji mišljenje da je upravo ovaj postupak bio početak politike MMF i Svjetske Banke prema Argentini, koji će deset godina kasnije dovesti do potpunog financijskog i gospodarskog sloma Argentine).

Do uspostave neformalnog saveza između MMF i Svjetske Banke došlo je 1989. godine. Tim dogovorom se počela prakticirati politika usuglašavanja odluka između ove dvije globalne institucije. Gotovo sve zemlje članice ovih institucija podržavaju provođenje ovakve politike odlučivanja u MMF-u i Svjetskoj Banci. Posljednja financijska kriza u Aziji, ukazala je na potrebu provođenja odlučnijih reformi. Naime uočeno je da Banka svojom politikom zajmova ne može više pratiti svjetske financijske tokove (problem ubrzane cirkulacije međunarodnog kapitala, smanjivanje administrativnih barijera u financijskom poslovanju između zemalja te smanjivanje barijera u trgovinskom poslovanju u svijetu)¹⁶.

¹⁶ Izvor: John Toye, «The International Monetary Fund (IMF) and the World Bank (WB)», Edward Elgar Publishing 2003., page 35.

4.4. GATT¹⁷ odnosno WTO¹⁸

Globalna je institucija koja nadzire međunarodnu trgovinu i određuje pravila ponašanja na svjetskom tržištu. GATT je institucija koja je uspostavljena 1948. godine. Osnovna je sa namjerom da omogući brži protok roba na tržištu, te da se izbjegne stvaranje suprotstavljenih trgovačkih blokova i saveza koji su u načelu vodili do međunarodnih kriza i sukoba. Tehnološki razvoj i razvoj međunarodne trgovine, doveo je do toga da je GATT morao proširiti svoje djelovanje i na područja koja se nisu posredno svrstavala u međunarodnu trgovinu, ali su na nju utjecale ili je liberalizacija svjetske trgovine utjecala na njihov razvoj. Takav razvoj situacije doveo je do formiranja Svjetske Trgovinske Organizacije (WTO) 1. siječnja 1995. godine. To je dovelo do značajnih promjena u svjetskoj trgovini u odnosu na doba GATT-a. Te promjene su¹⁹:

- GATT je bio jednostavan međunarodni sporazum sa ugovornim stranama. WTO je postala multilateralna institucija, čiji su članovi vlade većine zemalja u svijetu. Stoga se WTO danas ubraja u globalnu gospodarsku instituciju koja svojim utjecajem stoji uz bok MMF-u i Svjetskoj Banci.
- GATT se bavio primarno trgovinskim tarifama za robu i dobra u međunarodnoj trgovini. WTO svojim je pravilima osim robe i dobara obuhvatio i poljoprivredu, međunarodne standarde kvalitete proizvoda, intelektualno vlasništvo i usluge.
- GATT se bavio samo snižavanjem carinskih tarifa u međugraničnoj trgovini. WTO je djelovanje svojih pravila proširio i na unutarnje tržište zemalja članica.

¹⁷ GATT – General Agreement on Tariffs and Trade

¹⁸ WTO – World Trade Organization

¹⁹ Izvor: Scott Sinclair, «The WTO and its GATS», Edward Elgar Publishing 2003., page 26.

- Dok se je GATT bavio izazovima diskriminacije u međunarodnoj trgovini, WTO je putem svojih novih sporazuma (SPS, TRIPS, TBT i GATT) eksplicitno smanjio trgovinski protekcionizam uvođenjem trgovinskih i proceduralnih normi kojih se zemlje članice moraju pridržavati. WTO je to propisao kroz ugovore koje je sklopio sa svakom članicom pojedinačno.
- GATT je nudio fleksibilnu mogućnost dogovora oko područja koji će osim trgovine biti pokriveni ovim ugovorom. Kod WTO zemlje pristupnice nemaju mogućnost izbora što će od međunarodnih trgovinskih standarda prihvatiti, već se moraju prihvatiti uvjete WTO-a.
- Članstvo u WTO postiže se prihvaćanjem propisanih ugovornih normi, ali prije pristupanja zemlja kandidat mora obaviti i niz bilateralnih pregovora sa zemljama članicama WTO kako bi se uklonili svi nesporazumi. Da bi nova zemlja postala član WTO, potreban je konsenzus i pristanak svih članica WTO. Ukoliko dođe do kršenja odredbi iz Ugovora o članstvu, WTO ima mogućnost provođenja sankcija protiv prekršitelja te propisivanja financijskih kazni. Također WTO arbitrira u slučajevima kada se članice međusobno optužuju za ometanje međunarodne trgovine i kršenje sporazuma sa WTO-om.

Države koje žele postati članice Svjetske Trgovinske organizacije (WTO) prije stupanja u članstvo moraju ispuniti slijedeće uvijete²⁰:

- Potpisati ugovor sa WTO;
- Potpisati dodatne sporazume iz sporazuma GATT iz 1994. godine. To obuhvaća: Sporazum o sanitarnim i fito-sanitarnim mjerama (SPS-

²⁰ Izvor: R. O' Brien, M. Williams: «Global Political Economy – Evolution and dynamics», Palgrave Macmillan, 2004. Hampshire UK, page 102.

Sanitary and Phytosanitary Measures), Sporazum o tehničkim barijerama u trgovini (TBT-technical barriers to trade) i Sporazum o investicijama u trgovini (TRIMs-Trade-Related Investment Measures);

- Potpisati Sporazum o trgovini uslugama (GATS-General Agreement on Trade in Services);
- Potpisati Sporazum o zaštiti intelektualnog vlasništva (TRIPs-Trade-Related Intellectual Property Rights measures);
- Potpisati Sporazum o razumijevanju pravila i procedura u postupku rješavanja sporova;
- Prihvatiti nadzor WTO nad provođenjem trgovinske politike (TPRM-Trade Policy Review Mechanism).

4.5. OPEC

Kao globalna strukovna organizacija ističe se *OPEC*. To je udruženje koje okuplja najveće svjetske proizvođače nafte (uglavnom arapske zemlje). Do sada je nekoliko puta politika OPEC-a izazvala nekoliko energetske krize. No pronalaskom nafte u Sjevernom moru i intenzivnijim uključivanjem Rusije na međunarodno tržište nafte i naftnih derivata, OPEC je smanjio svoj utjecaj na svjetsku cijenu nafte. Naravno njegova uloga nije beznačajna, a to se posebno vidi sada u doba Iračke krize, kad ponovno OPEC ima značajan utjecaj na cijenu nafte na svjetskom tržištu.

5. Regionalne gospodarske integracije

Suvremeni globalizacijski procesi doveli su do gospodarskih integracija i na regionalnom nivou. Za hrvatsko gospodarstvo kao malo nacionalno gospodarstvo najznačajnija je Europska Unija (EU). Europska Unija danas ima 28 zemalja članica. Zemlje članice su: Austrija, Belgija, Bugarska, Cipar, Češka, Danska, Estonija, Finska, Francuska, Grčka, Hrvatska, Irska, Italija, Latvija, Litva, Luksemburg, Mađarska,

Malta, Nizozemska, Njemačka, Poljska, Portugal, Rumunjska, Slovačka, Slovenija, Španjolska, Švedska, Velika Britanija. To je jedinstveno tržište sa približno 500 milijuna stanovnika.

EU se postupno razvijala. Sredinom 50-tih godina dvadesetog stoljeća stvorena je Europska zajednica za Ugljen i Čelik, a tijekom godina stupanj međusobnog integriranja se je povećavao. Paralelno povećavao se je i broj zemalja članica. Naime europske države su spoznale, da njihova nacionalna gospodarstva, ograničena na mala nacionalna tržišta niti približno se ne mogu uspješno nositi sa američkim gospodarstvom. Stoga se je i počelo sa procesom međusobnih integracija.

Glavni inicijatori, ili pokretački motori nove Europe bile se Francuska i Njemačka. Proces europskih integracija doveo je do prestanka gospodarskog i političkog rivalstva između ove dvije zemlje, a što je imalo snažan odjek na gospodarski i društveni razvoj Europe. Europska Unija počiva na tri stupa integriranja:

1. Prvi stup obuhvaća tri Zajednice (Europsku zajednicu za ugljen i čelik, Europsku ekonomsku zajednicu i Europsku zajednicu za atomsku energiju) i uključuje jedinstveno tržište i jedinstvenu valutu.
2. Drugi stup je zajednička vanjska i sigurnosna politika.
3. Treći stup je suradnja u pravosuđu i unutarnjim poslovima, kako je definirano Ugovorom iz Maastrichta, odnosno obuhvaća suradnju pravosudnih tijela i policije u kaznenim pitanjima kako je to definirano Ugovorom iz Amsterdama.

Nakon ova tri stupa, EU želi nastaviti proces integriranja među zemljama članicama i formira se četvrti stup koji podrazumijeva izradbu i usvajanje jedinstvenog europskog Ustava. Formirane je radna grupa i prvi radni materijali. Reakcije koje se popratile objavu samih materijala pokazale su da mehanizmi odlučivanja unutar EU u ovom procesu čine velike zapreke. Stoga će se prije

nastavka rada na Ustavu, mora izvršiti reforma sustava odlučivanja unutar Europske Unije.

Danas se tržište EU smatra najvećim i financijski najmoćnijim tržištem u svijetu, dok su države Velika Britanija, Francuska, Italija i Njemačka članice skupine G-8 najrazvijenijih zemalja na svijetu. Stoga se može reći da je EU jedan od primjera u kojem će se smjeru kretati budući integrativni procesi, te kakvu sudbinu mogu očekivati mala nacionalna gospodarstva.

NAFTA je druga važna regionalna ekonomska organizacija. Njezine članice su: SAD, Kanada i Meksiko. Za razliku od Europske Unije, *NAFTA* je samo ekonomska regionalna organizacija. Kada je uspostavljena 1994. godine *NAFTA* je bila najveća zona slobodne trgovine na svijetu, Najvažnija članica ove skupine je SAD jer čini 70% ukupne populacije stanovništva i 90% gospodarskog potencijala *NAFTA*-e. Kanada u trgovinskoj razmjeni unutar tržišta *NAFTA*-e ostvaruje 60% svojeg BDP-a na godišnjoj razini. Meksiko unutar *NAFTA* ostvaruje 50% godišnjeg BDP-a. Istovremeno SAD ostvaruje samo 6% godišnjeg BDP unutar tržišta *NAFTA*-e. Iz ovoga se jasno vidi da je za gospodarstva Kanade i Meksika mnogo značajnije članstvo u *NAFTA*-i. Poput EU i *NAFTA* nastoji postignuti veći stupanj političko-gospodarske integracije. Najveća prepreka u ovom procesu su socijalno-gospodarske barijere koje postoje između Meksika i ostalih članica *NAFTA*-e. Unutar zemalja članica ove integracije ne postoji slobodni protok radne snage. Dapače na snazi su veoma restriktivni zakoni, SAD doslovce fizičkim barijerama drži zatvorenu granicu prema Meksiku. Iako se počelo razmišljati i o početnoj fazi monetarne unije, od toga se je zasada odustalo. Uzrok tome je nesposobnost Meksika da stabilizira svoj fiskalni i monetarni sustav (visoki udio sive ekonomije, te nemogućnost nadzora Vlade nad djelom južnih pokrajina).

Treći u ovoj skupini regionalnih gospodarskih integracija je *ASEAN*. On okuplja zemlje u jugoistočnoj Aziji i oni taj razvoj uglavnom temelje na jeftinoj radnoj snazi. U tim zemljama najveća se gospodarska aktivnost odvija u područjima proizvodnje elektroničkih aparata i kompjuterske opreme za velike multinacionalne kompanije.

Na financijskim tržištima ovih zemalja u visokom postotku prisutan je međunarodni špekulativni kapital, a njegovo djelovanje prouzročilo je nekoliko manjih i većih burzovnih kriza. Najveća burzovna kriza dogodila se je 1998. godine, kad je došlo do lančanog urušavanja burzi u čitavoj Aziji. Poučene ovim iskustvom, Vlade ovih zemalja počele su mijenjati strukturu gospodarstva, a najaktivnija u tome je Malezija. Malezija nastoji do 2020. godine postati izvoznik vlastite tehnologije i znanja, a prestati biti izvoznik radne snage koja radi za male nadnice. Pri tome treba voditi računa da postoji velika ovisnost gospodarskih sustava ovih zemalja o multinacionalnim kompanijama i njihovim politikama razvoja.

I Afrika ima svoju regionalnu ekonomsku integraciju. To je *ECOWAS* – ekonomska zajednica zapadnoafričkih zemalja²¹. Utjecaj ove organizacije na globalna gospodarska kretanja je malen, jer je i gospodarska moć članica skromna. Ipak formiranje ECOWAS nam pokazuje da se i Afrika počinje iako sporije kretati u smjeru gospodarskog razvoja.

6. Transnacionalne (multinacionalne) kompanije

Za razvoj procesa globalizacije važniju ulogu od globalnih i regionalnih integracija imaju transnacionalne kompanije (TNC). I u ovom procesu privatni kapital pokazuje svoju sposobnost brze reakcije na promjene u okruženju, koristeći se kvalitativnim aspektima suvremenog procesa globalizacije, koji imaju važnu ulogu. Uočavajući prednosti preko kvalitativnih i kvantitativnih aspekata globalizacije, transnacionalne kompanije uspjele su postati glavni nosioci međunarodne trgovine proizvodima i uslugama i biti nosioci stranih direktnih i portofolio investicija.

²¹ ECOWAS (Economic Community of West African States) ima 15 članova: Benin, Burkina Faso, Cape Verde, Gambija, Gana, Gvineja, Gvineja Bisao, Liberija, Mali, Mauritanija, Niger, Nigerija, Obala Bjelokosti, Senegal, Sierra Leone i Togo,.

TNC svoje glavne izvore prihoda imaju u profitu, kamatama i dividendama od različitih tipova stranih investicija. TNC svoju strukturu i postojanje zasnivaju na međunarodnoj organizacijskoj strukturi i partnerstvu te se najbolje koriste prednostima povećanog kretanja stanovništva u međunarodnoj razmjeni rada. Ubrzano kretanje stanovništva u međunarodnoj razmjeni rada omogućava TNC da izvrši optimalnu stručnu selekciju potrebnih kadrova, pri tome ostvarujući najpovoljniju cijenu rada. Sve ove promjene omogućile su da se transnacionalne kompanije imaju veći utjecaj na gospodarska kretanja od mnogih nacionalnih kompanija. Pored gospodarskog utjecaja, TNC su danas razvile i velik politički utjecaj, pogotovo na Vlade manjih zemalja i zemalja u razvoju. Takav razvoj situacije, doveo je do razmišljanja o potrebi postojanja malih nacionalnih država, te o svrsi njihovog postojanja²².

O globalizacijskim procesima u suvremenom svijetu, potrebno je konstatirati nekoliko činjenica. Prva od tih činjenica jest promjena uloge Ujedinjenih Naroda koja je otpočela 1989. godine i koja je u tijeku. UN ima namjeru postati globalnom svjetskom institucijom, koja će biti sposobna čuvati i nadzirati globalnu sigurnost i stabilnost sa velikim utjecajem MMF-a i Svjetske Banke. Tvrdnja ovome je da danas cirkulacija i djelovanje međunarodnog kapitala stvara potrebu za postojanjem jakih globalnih financijskih ustanova koje će biti sposobne pratiti kretanje i djelovanje međunarodnog kapitala. Stoga MMF i Svjetska Banka u bliskoj budućnosti morati će preuzeti ulogu globalnog «ministarstva financija» i globalne «centralne banke». Adekvatno tome oni će postati i kreatori svjetskih monetarnih i financijskih kretanja, a nacionalne Vlade će svoju monetarnu i fiskalnu politiku morati usklađivati sa

²² Izvor: K. O'hame «The End of Nation State. The Rise of Regional Economics. How New Engines of Prosperity are Reshaping Global Markets», Harper Collins Publishers, London 1996., page 55.

monetarnom i fiskalnom politikom koju će propisivati MMF i Svjetska Banka, a sa ciljem postizanja globalne financijske stabilnost²³.

WTO je već mnogo napravio u reguliranju svjetske trgovine, a njegova glavna uloga je nadzor svjetskih trgovinskih kretanja. TNC ostaju glavna pokretačka snaga procesa globalizacije. Povećati će svoju ulogu u procesu slobodne trgovine i međunarodnoj cirkulaciji kapitala. i bez prisutnosti TNC koji su glavni prenosioci tehnologije, znanja i kapitala zemlje u razvoju ne mogu računati na ubrzani razvoj. Iako u početnoj fazi TNC nastupaju kao eksploator, na duži rok pridonosi razvoju tehnologije i poboljšavanju uvjeta rada. Suvremeni globalizacijski procesi vode prema stvaranju jedinstvenog političkog i gospodarskog sustava sa smanjenom mogućnošću utjecaja nacionalnih Vlada na svjetska gospodarska kretanja.

7. Ekonomija u teoriji i praksi

Ekonomska teorija nastoji pronaći najbolji mogući razvoj gospodarstva, pri tome nastojeći što bolje zaštititi interese i rada i kapitala. Ta nastojanja kroz povijest stvorila su nekoliko oprečnih ekonomskih teorija, koje na gospodarski razvoj imaju potpuno različita gledišta. Najistaknutija gledišta u ekonomskoj teoriji koja su se profilirala kroz povijest su: *ekonomski nacionalizam*, *ekonomski liberalizam* i *ekonomski kritički osvrt*²⁴:

²³ Izvor: The Economist «The World in 2004.», UK 2003. (dijelovi svjedočenja A. Grispeena pred Senatom SAD – a o ekonomskoj politici SAD i utjecaju iste na globalna ekonomska kretanja u budućnosti).

²⁴ Izvor: R. O' Brien, M. Williams, «Global Political Economy – Evolution and dynamics», Palgrave Macmillan, Hampshire UK 2004., page 122.

7.1. Ekonomski nacionalizam

Prvi je teorijski pristup koji imao izravnog utjecaja na razvoj globalnih gospodarskih sustava. Svoj razvoj započeo je u 15. stoljeću. Najznačajniji njegovi predstavnici među ekonomskim teoretičarima su: Hamilton, List, Krasner, Gilpin i Strange.

Glavna doktrina ekonomskog nacionalizma je merkantilizam. Osnovna značajka merkantilizma kao ekonomske doktrine je taj što ova ekonomska doktrina smatra da svaka država treba zaštititi svoje nacionalne ekonomske interese, bez obzira da li se pri tome ugrožavaju nacionalni ekonomski interesi drugih država. Merkantilizam dozvoljava da se narušava gospodarski nacionalni interes drugih država, ukoliko je to u interesu razvoja vlastite nacije i države.

Ekonomski nacionalizam i merkantilizam kao njegova vodeća doktrina ima ključnu ulogu u gospodarskom razvoju daju državi. Politici je dana ključna uloga nad svim oblicima društvenog života, ima nadzor nad tržištem i odnosima na tržištu te ima nadzor nad proizvodnjom, razmjenom i investicijama. U takvim uvjetima transnacionalne kompanije imaju ograničenu mogućnost djelovanja, samo dok je njihovo djelovanje usklađeno sa državnim gospodarskim interesima. Dakle transnacionalne kompanije imaju onoliku gospodarsku ulogu koliku im to dopusti država u okviru svoje ekonomske politike.

Ekonomski nacionalizam smatra da ukoliko su međunarodni odnosi predstavljeni kao borba za moć, tada međunarodna politička ekonomija predstavlja borbu za moć i dobra. Ekonomska aktivnost ograničena je političkim pogledima i ograničenjima. Oni imaju i svoje viđenje procesa globalizacije. Defanzivni ekonomski nacionalisti smatraju, da se strah od globalizacije može smanjiti državnim ulogom u sprečavanju neželjenih utjecaja globalizacije. To naravno ne znači ništa drugo doli nastavak djelovanja na smanjivanju međunarodne ekonomske razmjene.

Također defanzivni ekonomski nacionalisti smatraju da se u slobodnoj trgovinskoj razmjeni, ekonomska dobra neravnomjerno raspodjeljuju, zavisno od političke i ekonomske moći i snazi. Oni na globalizaciju gledaju kao na prijetnju nacionalnoj ekonomiji. Skeptični ekonomski nacionalisti odbacuju mnoge argumente liberalnih ekonomskih teoretičara o proces globalizacije i u svojim tvrdnjama idu toliko daleko da tvrde kako je globalizacija samo mit i ništa više, te da je moć države neumanjena. Po njima ekonomski čimbenici su oduvijek upravljani političkom moći te je okruženje u kojima je globalizacija nastala kao proces, ustvari kreirano od strane samih država. Svim ekonomskim nacionalistima zajedničko je to što podupiru protekcionističku zaštitu nacionalne proizvodnje, nastoje ograničiti strane investicije i daju potporu domaćem kapitalu u borbi sa stranim kapitalom²⁵.

7.2. Ekonomski liberalizam

Kao svjetonazor u potpunoj je suprotnosti sa ekonomskim nacionalizmom. Ekonomski liberalizam u svojoj teoriji obuhvaća široki raspon ekonomskih čimbenika. Ovdje država nije ključni čimbenik gospodarskog razvoja, već su to pojedinci, interesne skupine, transnacionalne kompanije i na kraju država. Umjesto stvaranja ekonomskog konflikta, ekonomski liberalizam nastoji istražiti mogućnosti ekonomske suradnje. Liberali svjetski gospodarski sustav promatraju sa stajališta međusobne zavisnosti i ovisnosti jednih o drugima. Oni na odnos države i pojedinca gledaju kao na odnos međusobne dobrobiti i uzajamne koristi.

Ekonomski liberalizam počeo se je razvijati krajem 18. stoljeća i tokom 19. stoljeća, u doba industrijske revolucije. Najznačajniji su mu predstavnici Adam

²⁵ Ovdje se vidi koliko ekonomski nacionalizam zapravo ograničava globalni razvoj i napredak u globalnoj ekonomiji, te koliko je u suprotstavljenom odnosu naspram trenutnih ekonomskih procesa

Smith, David Ricardo, Kant, Wilson, Keynes, Hayeck, Keochane i Nye. Značajno je da se globalizacija danas u najvećoj mjeri prilagođava i razvija na principima ekonomskoga liberalizma. Slobodna trgovina i cirkulacija novca bez prevelikog nadzora u međunarodnom gospodarstvu, najočitiji su primjeri ekonomskog liberalizma u praksi danas.

Teoretičari ekonomskog liberalizma smatraju da kako u skoroj budućnosti više neće postojati nacionalne države u smislu kakvim ih danas poznajemo²⁶. Oni tvrde da će proces globalizacije i njegovi ekonomski učinci dovesti do stvaranja svjetske globalne Vlade, te da će se izgraditi jedinstveni globalni političko-ekonomski sustav. Umjereniji teoretičari ekonomskog liberalizma smatraju da će nacionalne države ipak zadržati nešto od političko-administrativnog utjecaja, ali da će ključnu ulogu pri odlučivanju i donošenju strateških odluka u gospodarstvu i politici imati privatni kapital i međunarodne ekonomske institucije (MMF, WTO, Svjetska Banka)²⁷. Polazni čimbenik u gospodarskom razvoju po liberalnoj doktrini je pojedinac.

Teoretičari ekonomskog liberalizma smatraju da će pojedinci razvijajući svoja poduzeća jačati i cjelokupni gospodarski sustav države. Isto tako smatraju da transnacionalne kompanije imaju pozitivnu ulogu u gospodarskom razvoju te da će doprinijeti razvoju svoje domicilne nacionalne države, ali i putem izravnih ulaganja, prijenosa tehnologije i pružanja mogućnosti lakšeg pristupa svjetskim tržištima utjecati na razvoj stranih zemalja u kojima djeluju.

Za liberalne ekonomske teoretičare tržište je središte gospodarskog života, a ekonomski razvoj rezultat je naprezanja i rada pojedinaca u ostvarivanju vlastitih poslovnih ciljeva. Liberali ne negiraju mogućnost da tržište nije

²⁶ Najznačajniji predstavnik je K. Ohmae

²⁷ Najznačajniji predstavnici su: Keochane, Nye i Landes

savršeni mehanizam, te se slažu da intervencionizam države može povremeno pomoći pri postizanju željenih tržišnih efekata²⁸.

Liberalni ekonomski teoretičari smatraju da otvoreno tržište pomaže gospodarskom rastu, a da poduzeća omogućavaju širenje roba i dobara svijetom. Ekonomski problemi po njihovom viđenju zahtijevaju intervenciju države (na ovom primjeru vidi se koliko je ekonomski liberalizam širok pojam, jer u svom okviru ima teoretičare koji se zalažu za ukidanje nacionalnih država, kao i one koji se ne protive državnom intervencionizmu).

Liberalni teoretičari imaju vodeću ulogu u teorijskom pristupu procesu globalizacije. Oni smatraju globalizaciju pozitivnom «silom» u stvaranju dobara. Za njih je globalizacija proces koji uklanja neprirodne barijere u međunarodnoj trgovini, glavna je pokretačka sila proizvodnje i općenito doprinosi razvoju pozitivnih osobina kod ljudi.

U okviru liberalnih teoretičara postoji skupina koja upozorava na probleme koji nastaju u procesu globalizacije. Po njima ti problemi nastaju iz činjenice da tržište nije u potpunosti savršen mehanizam, i iz toga proizlaze problemi koji se manifestiraju i na sam proces globalizacije i njegove negativne efekte. Stoga se ova skupina zalaže za djelomični državni intervencionizam, a u cilju smanjivanja negativnih efekata procesa globalizacije (ova skupina naslanja se na teorijski pristup, čiji je predvodnik J.M.Keyns).

Tijekom 80-ih i 90-ih godina dvadesetog stoljeća, došlo je do ubrzanog razvoja, koji se je temeljio na međunarodnoj kooperaciji i gospodarskoj suradnji. Ta zbivanja dala su za pravo liberalnim ekonomskim teoretičarima, koji smatraju da je ekonomski poredak temeljen na međunarodnim sporazumima, bolji od poretka koji se temelji na hegemoniji samo jedne države²⁹.

²⁸ Najznačajniji predstavnik ovog viđenja je J. M. Keynes

²⁹ Najveći zagovornik ovog pristupa je Keohane

7.3. Ekonomski kritički osvrt

Ekonomski kritički osvrt javlja se u 19. stoljeću kao reakcija na ove postojeće ekonomske teorije i ekonomske svjetonazore. Najznačajniji predstavnik ovoga smjera je Karl Marx, a pored njega su još F. Engels, Lenjin, Frank i Cox. Marx je svoju ekonomsku teoriju fokusirao na probleme radnika i njihovog mjesta u ekonomskom sustavu.

Ta je teorija poslužila kao podloga za pokušaj stvaranja alternativnog ekonomskog sustava koji je trebao biti, po mišljenju svojih stvaralaca socijalno pravedniji. To je u praksi rezultiralo stvaranjem država sa socijalističkim političkim uređenjem. Te države stvorile su gospodarski sustav koji se je temeljio na modelu planskoga gospodarstva, ali plansko gospodarstvo nije se moglo nositi sa efikasnošću tržišnog gospodarstva te je uslijed svoje gospodarske neefikasnosti nestalo. Paradoks je bio u tome, da su ljudi koji su radili u tržišnim gospodarskim sustavima imali veći stupanj ekonomskog blagostanja i uživali su veće društvene slobode. Stoga su socijalističke zemlje krenule u proces tranzicije, odnosno uvele su tržišni sustav gospodarstva³⁰. Globalni tehnološki razvoj i nivo društvenog standarda koji je pratio informatičku revoluciju doveo je do pada socijalizma i u zemljama gdje su socijalizam i planska ekonomija bili vladajući političko-ekonomski sustavi.

Najznačajniji autori najnovijih teorijskih doprinosa u globalnoj političkoj ekonomiji su: Susan Strange, Robert Keohane i Robert Cox³¹.

U teorijskom pristupu *Susan Strange*³² smatra da postoji prisutnost elemenata ekonomskog nacionalizma. Jedan od elemenata je problem nadnica,

³⁰ Kuba i Sjeverna Koreja ostale su jedine zemlje sa sustavom planske privrede

³¹ Izvor: R. O' Brien, M. Williams «The Global Political Economy – Evolution and dynamics», Plagrove Macmillan, Hampshire UK 2004., page 144.

odnosno kako cijena rada utječe na državnu politiku u strukturiranju globalne ekonomije. Njezin teoretski pristup bavi se rastućom ulogom svjetskog tržišta, te kako kompanije i tehnološke inovacije utječu na promjenu okruženja u kojima države djeluju. Zalaže se za interdisciplinarni pristup rješavanju ekonomskih problema, protivi se usko-specijaliziranom pristupu međunarodnim odnosima, a međunarodne odnose smatra kompleksnima.

Po njenom viđenju za sve krize nastale u međunarodnim odnosima ne mogu rješavati stručnjaci sa samo jednog područja, već je nužan timski pristup (npr. autorica smatra da financijski stručnjaci u financijskim krizama, ne posjeduju dovoljno znanja i informacija za samostalno rješavanje krize, već za to trebaju pomoć i drugih koji se bave međunarodnim odnosima). U 90-im godinama 20. stoljeća svoju pažnju usredotočila je prema novim čimbenicima međunarodne ekonomije i politike jer je po njenom shvaćanju došlo do smanjivanja utjecaja same države. Kao važne činioce u novom međunarodnom ekonomskom i političkom poretku ona navodi poslovne asocijacije, međunarodne birokrate te čak i kriminalce koji se bave kriminalom, ali pri tome uživaju zaštitu neke od nacionalnih država.

S. Strange smatra da je stvaranje i kontrola kredita ključni izvor moći u međunarodnoj globalnoj ekonomiji, te da moćni financijski sustavi određuju uvijete procesa globalizacije. Ma koliko da je smanjen utjecaj države, upravo je država čimbenik koji određuje stupanj globalizacije međunarodnih financija, smatra autorica. Iz ove činjenice ona izvodi tvrdnju, kako proces liberalizacije međunarodnih financija, prije svega ovisi o interesima najbogatijih država i njihovog kapitala.

³² Susan Strange svoj je teoretski doprinos razvoju globalne političke ekonomije najčešće prezentirala kroz ekonomske i političke časopise (Observer, The Economist). Svoj je znanstveni razvoj postizala na London School of Economics, na Odsjeku za međunarodne odnose, a zadnjih godina predaje na Warwick university gdje se je posvetila razvoju katedre za međunarodnu političku ekonomiju.

S. Strange uviđa kako je u današnjim međunarodnim financijama nedovoljna prisutnost kontrolnih mehanizama. Ona kaže da globalne financije danas djeluju po načelu «casino kapitalizma»³³. Ova teoretičarka izražava zabrinutost, da upravo nestabilnost i izloženost krizama međunarodnih financija, te nedostatan nadzor države nad financijskim kretanjima vodi ka mogućnosti takvih financijskih kriza koje će za posljedicu imati zatvaranje globalne ekonomije.

*Robert Keohane*³⁴ je poznat kao glavna figura pristupa koji se zasniva na liberalnom institucionalizmu. Taj pristup predviđa, da institucije, pravila i norme moraju imati nadzor nad promjenjivim društvenim kretanjima. Ovdje se pod institucijama koje bi imale pravo nadzora smatraju: formalne međunarodne organizacije (npr. MMF, WTO) i međunarodni sporazumi i konvencije o carinama. Liberalni institucionalizam razvio se kao kritika na realizam, moć politike, te kao kritika na pristup koji su zastupali ekonomski nacionalisti u međunarodnim odnosima i međunarodnoj političkoj ekonomiji. Ovaj pristup prikazuje kako međunarodne institucije pomažu državama u premošćivanju barijera i stvaranju kooperativnih odnosa. Keohane smatra da pravilno formirane i uspostavljenje međunarodne institucije pomažu u stvaranju humanijeg globalnog poretka³⁵.

R. Keohane u svojim djelima koristi ekonomsku teoriju u objašnjavanju aktivnosti države³⁶. On analizira ponašanje države u uvjetima tržišnih kriza,

³³ Izvor: S. Strange, «Casino Capitalism», Blackwell, Oxford 1986., page 65.

³⁴ Robert Keohane je najutjecajniji američki teoretičar i pisac sa područja međunarodne političke ekonomije i međunarodnih odnosa. Predavao je na Stanfordu, Brandeis, Harvard i Dukesveučilištu.

³⁵ Izvor: R. Keohane, «From Interdependence and Institutions to Globalization and Governance», Routledge, London 2002., page 32.

³⁶ Izvor: R. Keohane, «After Hegemony», Princeton University Press, NY 1984., page 28.

transakcijskih troškova i neizvjesnosti. Nadalje se u svojim djelima bavi problemom domaćih politika i njihove kompatibilnosti sa međunarodnim kretanjima. Također se bavi utjecajem nacionalnih politika na međunarodne odnose. Keohane svu svoju pažnju usmjerava prema tome kako će nacionalne države prihvatiti i usvojiti međunarodna pravila. Naime o ovoj činjenici ovisi uspješnost međunarodnih institucija u kreiranju i stvaranju humanijeg gospodarskog i političkog poretka u svijetu.

*Robert Cox*³⁷ treći je u nizu najutjecajnijih teoretičara sa područja međunarodne političke ekonomije i međunarodnih odnosa. On svoj pristup međunarodnoj političkoj ekonomiji i teoriji međunarodnih odnosa, temelji na povijesnom materijalizmu. Ovaj pristup ocjenjuje razvojna razdoblja sa pozicije povijesne distance, pri tome nastojeći njihove dosege prikazati što realnije, bez predrasuda sa kojima su taj razvojni proces pratili suvremenici. U središtu materijalističkog djela ovog pristupa je organizacija proizvodnje i socijalnih odnosa u proizvodnji.

Cox se je posebno usredotočio na međunarodne organizacije socijalnih snaga (radničke organizacije) i njihov razvoj tijekom civilizacijskog razvoja društva³⁸. Njegovo iskustvo rada za ILO, pomoglo mu je da bolje razumije prirodu i odnos moći i dominacije u globalnoj ekonomiji. On smatra da su svjetske sile kroz povijest svoju moć temeljile na svojoj ekonomskoj moći i

³⁷ Robert Cox prije započinjanja akademske karijere 25 godina je proveo radeći za Međunarodnu radničku organizaciju (ILO – International Labour Organization), prvo kao službenik u Upravi organizacije, potom kao šef odjela za analizu i planiranje, te na kraju kao direktor Međunarodnog Instituta za Radničke Studije. Nakon toga postao je predavač na Columbia University (New York), a nakon toga 1977. godine vratio se je u rodnu Kanadu, gdje predaje na Toronto' s York University.

³⁸ Izvor: R. Cox, T. Sinclair, «Approaches to World Order», Cambridge University Press, Cambridge 1996., page 16.

uređenom društvenom poretku. Također, po njegovom shvaćanju svjetske sile su vlastite gospodarske i političke sustave, htjele konstantno, kroz povijest nametnuti kao uzore i mjerilo društvenih, gospodarskih i političkih vrijednosti. Kao dokaze ove tvrdnje, on prikazuje ponašanje Velike Britanije u 19. stoljeću i SAD-a u 20. stoljeću (na početku 21. stoljeća na primjeru SAD-a ova tvrdnja još više dolazi do izražaja).

Cox u svojim djelima naglašava važnost uloge socijalnih snaga u razvoju društva³⁹. Za ovog teoretičara, društvene (socijalne) snage su grupe ljudi koje zauzimaju važno mjesto u globalnoj ekonomiji, a to čine preko svoje uloge u organizaciji i proizvodnji. Cox smatra da socijalne snage (ljudi) koje rade u međunarodno konkurentnoj industriji su najbolji zastupnici i promicatelji slobodne trgovine. On također konstatira, da će upravo te socijalne snage slobodnu trgovinu shvatiti kao osobni poslovni interes, te je zbog toga i najbolje braniti od protivnika i kritičara.

Najveći doprinos Coxa, kao teoretičara međunarodne političke ekonomije je taj što je dao odgovore na problematična pitanja u današnjem međunarodnom poretku. Također on je ponudio odgovore kako stvoriti održiv i pravedan društveni sistem, što ga je dovelo u neslaganje sa normama i implikacijama ekonomskog liberalizma i zabrudama ekonomskog nacionalizma.

Na suvremene teorije globalne političke ekonomije, utjecaj imaju tri teorijske rasprave. To su rasprave o zaprekama u ekonomskoj suradnji, smanjivanju premoći SAD u globalnoj ekonomiji i međunarodnim odnosima, te rasprava o procesu globalizacije i njegovim učincima na našu civilizaciju. Teorijske rasprave o procesu globalizacije, dovode do potpuno novog sagledavanja činjenica koje utječu na razvoj

³⁹ Izvor: R. Cox, «Social Forces, States and World Order: Beyond International Relations Theory», in «Neorealism and its Critics», edit by R. Keohane, Columbia University Press, NY 1986., page 54.

društva i u procesu globalizacije dolazi do potpuno izmijenjene uloge države u društvu. Također globalizacija mijenja poziciju regionalizma, obrazovanja, društvene nejednakosti i društvenog vladanja

Globalizacija mijenja ulogu države. Prvo se to očituje na utjecaju što ga nacionalna država ima nad procesom globalizacije. Drugo na čemu se to očituje je promjena uloge što je nacionalna država ima na proizvodnju, financijske strukture, odnosno smanjuje se njena autonomija i legitimitet. Nadalje globalizacija zahtjeva da se nacionalne politike razvoja koordiniraju sa razvojem međunarodnih djelatnosti, a u skladu sa tim da se putem međunarodnih sporazuma reguliraju pravila i propisi u međunarodnim odnosima.

Regionalizam u procesu globalizacije ima važnu ulogu. Većina regionalnih integracija nastala je iz potrebe stvaranja što većih tržišta za rastuće nacionalne ekonomije. Vremenom neke regionalne integracije spoznale su potrebu čvršćeg povezivanja između svojih članica. Tako su sa razine gospodarskih prešle na čvršće političko povezivanje, stvarajući jedinstveni monetarni, gospodarski i politički sustav, ustupanjem djela nacionalnih suvereniteta zemalja članica, a u cilju postizanja veće gospodarske efikasnosti i političke stabilnosti (npr. Europska Unija). Stoga se regionalizam u teorijama globalne političke ekonomije, promatra kao stepenica prema stvaranju globalnog gospodarskog i političkog uređenja (posebno se u ovom pogledu ističu hiperglobalisti).

Problem društvene nejednakosti jedan je od najopasnijih problema suvremenog procesa globalizacije te predstavlja problem koji bi mogao zaustaviti i usporiti globalizaciju te ograničiti slobodnu cirkulaciju tehnologije, kapitala i slobodne trgovine. Te nejednakosti po mišljenju ekonomskih teoretičara mogu međunarodnu gospodarsko-političku suradnju dovesti iz faze kooperativnosti i stabilnosti u fazu konfrontacije i destabilizacije.

Stvaranje globalne vlade koja neće biti pod hegemonskim nadzorom niti jedne nacionalne vlade ili nacionalnog kapitala biti će idući korak u razvoju procesa globalizacije po mišljenju teoretičara globalizacije (K. Ohame).

8. Nacionalne ekonomije u procesu globalizacije

U sklopu političke ekonomije, rasprave o odnosu međunarodnog procesa globalizacije prema nacionalnim ekonomijama zaokupljaju pažnju većeg broja ekonomskih teoretičara. Raspon mišljenja koji se u tim raspravama pojavljuje, kreće se od mišljenja da globalizacija donosi kraj nacionalnih država, pa samim tim i nacionalnih ekonomskih politika, pa do toga mišljenja da globalizacija zapravo nameće hegemoniju samo jedne države-supersile ili skupine bogatih i razvijenih zemalja.

Hiperglobalisti smatraju da je utjecaj procesa globalizacije na nacionalnu ekonomsku politiku velik, odnosno da upravo je globalizacija najvažniji čimbenik određivanja nacionalne ekonomske politike⁴⁰. Skeptici smatraju da smanjivanje utjecaja nacionalne države na nacionalnu ekonomsku politiku i uvjetima globalizacije nije vjerojatno, odnosno oni takvu mogućnost svrstavaju u rang mitologije⁴¹. Trans formalisti imaju mišljenje da je globalizacija donijela velike promjene u društvu i državi, naravno da su se po njima te promjene odrazile i na ulogu nacionalne države u određivanju ekonomske politike zemlje⁴².

Ova tri pogleda pojavila su se paralelno sa razmišljanjima o prijelazu sa odnosa vladanja, na odnos upravljanja u odnosima između privatnog i javnog sektora, te razvoju sličnog odnosa između države i tržišta, te uzdizanju takve ekonomske politike sa razine nacionalne i lokalne na globalnu razinu⁴³. Ideološko obilježje ovih

⁴⁰ Najznačajniji predstavnik ovoga pravca je K. Ohmae

⁴¹ Izvor: L. Weiss, «The Myth of the Powerless State: Governing the Economy in a Global Era», Polity Press. Cambridge 1998., page 68.

⁴² Izvor: A. Giddens, «The Third Way: The Renewal of Social Democracy», Polity Press. Cambridge 1998., page 32.

⁴³ Izvor: J. Pierre, «Debating Governance: Authority, Steering and Democracy», Oxford University Press. Oxford 2000., page 25.

rasprava temeljilo se je na promjenjivosti i uvjerljivosti ekonomskih politika koje svoje korijene imaju u neoliberalnom pristupu.

Ovaj pristup svoje je uporište ima u dokumentu, poznatom pod nazivom «Washingtonski Konsenzus». Tim dokumentom je tržišni fundamentalizam predstavljen kao službena politika Međunarodnog Monetarnog Fonda (MMF-a), Svjetske Banke i Svjetske Trgovinske Organizacije (WTO). Takav razvoj događaja donio je dosta kritika na rad ovih globalnih institucija, prigovarajući im da štite samo razvijena tržišna gospodarstva.

Jedno od polazišta u analizi odnosa globalizacije i nacionalnih ekonomija je to da se je globalno okruženje od 70-ih godina 20. stoljeća dramatično promijenilo. Liberalizacija međunarodnog tržišta kapitala, dovela je do rasta stranih direktnih investicija (FDI-a) što je dovelo do češćeg pojavljivanja financijskih kriza, kao i koncentriranja velike političke i ekonomske moći u transnacionalnim kompanijama. Ove su činjenice imale veliki utjecaj na nacionalne monetarne i fiskalne politike, te na nacionalnu gospodarsku konkurentnost. Tako je smo u 2000. godini zabilježen rast direktnih stranih ulaganja na godišnjoj razini u svijetu. Istovremeno nacionalne vlade suočile su se sa problemom provođenja ekonomske politike, koje od njih zahtijevaju MMF, Svjetska Banka i Svjetska trgovinska organizacija. Te politike i njihovi zahtjevi prezentiraju se putem pismenih izvještaja što ih ove globalne institucije izdaju za svaku nacionalnu ekonomiju. Obično se izvještaji podnose na godišnjoj razini, ali i češće ukoliko se za to iskaže potreba (npr. za nacionalna gospodarstva čiji ekonomski pokazatelji zabrinjavaju). Pojedine regionalne organizacije kao npr. EU, također izrađuju ovakva izvješća te na temelju njih određuju regionalnu ekonomsku politiku, a zemlje članice EU obvezne su svoju nacionalnu ekonomsku politiku prilagoditi regionalnoj ekonomskoj politici. Ovi izazovi globalnog razvoja zahtijevaju od nacionalnih Vlada da istražuju mogućnost pronalaženja optimalnog modela razvoja nacionalnog tržišnog gospodarstva.

Kao poželjni modeli nacionalnog gospodarskog razvoja najčešće se uzimaju modeli koje su koristili Japan i Njemačka u svom razvoju nakon 1945. godine.

Istovremeno su kritizirani modeli koji su se temeljili na neoliberalnom pristupu, a koji su modeli razvoja gospodarstava SAD-a i Velike Britanije. Naime modeli razvoja u Njemačkoj i Japanu imali su u sebi naglašenu socijalnu komponentu (visok stupanj socijalne zaštite zaposlenika), a to je za posljedicu imalo stvaranje odnosa prožimanja između financijskog i industrijskog sektora nacionalnog gospodarstva. Za razliku od njih, u SAD-u i Velikoj Britaniji modeli razvoja, doveli su do odvajanja financijskog i industrijskog sektora. Ipak međunarodne institucije u svojim izvješćima navode upravo gospodarstvo SAD kao najkonkurentnije svjetsko gospodarstvo u posljednjih 50 godina. Nasuprot ovome u istom izvješću Japan je rangiran na 26. mjestu, na listi od 49 najrazvijenijih nacionalnih ekonomija svijeta. Ovakav rezultat naravno ukazuje da u sadašnjem gospodarskom svjetskom poretku, gospodarstva temeljena na neoliberalnom modelu razvoja imaju veću gospodarsku konkurentnost.

Nacionalne su Vlade zbog ove konstatacije bile prisiljene nacionalne ekonomske politike prilagoditi dominirajućem neoliberalnom ekonomskom svjetonazoru, koji je i promoviran u «Washingtonskom Konsenzusu». Taj model predviđa da se nacionalna ekonomska politika usuglasi sa globalnim normama koje zahtijevaju monetarnu stabilnost i fiskalnu disciplinu, te maleni budžetski deficit koji ne zahtjeva dodatno oporezivanje. Dalji koraci koje ovaj model zahtjeva, je da nacionalne Vlade u području ekonomske politike utvrde prioritete u javnoj potrošnji, tako da se transfer dobara kroz društveno osjetljiva područja poput socijalnih plaćanja, prebaci na zanemarena područja sa visokim ekonomskim povratom. Nadalje ovdje se predviđa proširivanje porezne baze, i smanjivanje graničnih poreznih stopa. Unatoč danim obećanjima o makroekonomskoj stabilnosti, obećanjima o povećanju stope gospodarskog rasta, nakon primjene «Washingtonskog Konsenzusa» došlo do usporenog gospodarskog rasta.

Mnoge nacionalne vlade suočene sa ovakvim statističkim pokazateljima odlučile su se za primjenu tzv. «*Trećeg Puta*» u provođenju nacionalne ekonomske politike. Na akademskoj razini ovu ekonomsku doktrinu promovirao je Anthony Giddens kao

«obnovu društvene demokracije u suvremenim društvenim uvjetima». Globalizacija, razvoj ekonomskih znanja i jačanje uloge pojedinca u društvu u ovoj doktrini pridonijeti će promjeni političkog okruženja.

Po Giddensu ova doktrina stvoriti će politiku sposobnu da rekonstruira društveno okruženje, odnosno dovesti će do obnove javnih institucija. Također ova doktrina će ponuditi održiv politički program koji će se zasnivati na jakom civilnom društvu kao ključnom faktoru u razvoju efikasne demokratske vlasti i efikasnog tržišnog gospodarskog sustava. Prvi puta u praksi ovu su doktrinu počele primjenjivati Clintonova administracija u SAD-a i Vlada premijera T. Blaira u Velikoj Britaniji.

Ova je ekonomska doktrina naišla je na oštre kritike u društvu, pogotovo od društvenih skupina, lijeve političke orijentacije. I sam Giddens priznaje da je to nerazrađen politički projekt kojem je teško održati zadani razvojni pravac⁴⁴. Nadalje ovaj teoretičar smatra da ova doktrina nije uspjela zadržati obilježja lijeve orijentacije, te da sve više ima obilježja političkog konzervativizma. Neki od kritičara «Trećeg Puta», uzrok problema u kojima se je našla ova doktrina vide u tome što su i Vlada T. Blaira i Clintonova administracija imale previše obzira prema neoliberalnim ekonomskim politikama svojih prethodnika, te se nisu upuštale u radikalnije reforme društvenih i ekonomskih sustava⁴⁵. To je u konačnici dovelo do ocijene da je upravo «Treći Put» postao najbolji ideološki štit ekonomskog neoliberalizma u današnjem svijetu⁴⁶.

Vlada premijera Blaira odlučila se je nacionalnu ekonomsku politiku u uvjetima globalizacije i otvorenih dereguliranih tržišta kapitala, stabilizirati putem stabilne i razborite monetarne i fiskalne politike. U fiskalnoj politici ova britanska Vlada je provodila plan smanjivanja javnih troškova, što je dovelo snanjenja javne potrošnje i

⁴⁴ Izvor: A. Giddens, «The Third Way and its Critics», Polity Press. Cambridge 2000., page 79.

⁴⁵ Izvor: A. Callinicos, «Against the Third Way: An Anti – Capitalist Critique», Polity Press. Cambridge 2001., page 22.

⁴⁶ Izvor: P. Anderson, «Renewals», New Left Review 2000., page 18.

snanjenja BDP-a. To su ostvarili pažljivim pristupom fiskalnoj politici. Prvo načelo tog pristupa baziralo se je na tome da se zadužuje samo u svrhu investiranja, a ne u svrhu pokrivanja tekuće javne potrošnje i njezinih troškova. Drugo se je načelo zasnivalo na održivom investiranju pri čemu javni dug ne smije previše opterećivati nacionalni dohodak. Ta su pravila objedinjena u dokumentu pod nazivom «Pravila o fiskalnoj stabilnosti». Ovime dokumentom je obuhvaćeno porezno upravljanje, transparentnost, odgovornost, dalekosežnost i efikasnost poreznog sustava. Državna riznica postala je kontrolorom javnih financija, a samim time i jamcem monetarne stabilnosti zemlje. Ministarstvo financija zaduženo je zajedno sa drugim ministarstvima da izradi dugoročne planove društvenog i ekonomskog razvoja. Takav način rada do dolaska Blaira na mjesto premijera, bio je nepoznat u Britaniji. Također ovaj je princip rada omogućio ravnomjerniji razvoj svih krajeva Velike Britanije (za prijašnjih Vlada došlo je do znatnih razlika u stupnju razvoja između Londona i ostatka zemlje).

Primjer ekonomske politike britanske Vlade T. Blaira poslužila je kao primjer, da pored neoliberalne ekonomske doktrine i tržišnog fundamentalizma (politike koje zastupaju MMF, Svjetska Banka i WTO), postoji i drugačija mogućnost razvoja nacionalnog gospodarstva u procesu globalizacije.

Provođenje i implementiranje ekonomske politike koja je sadržana u «Trećem Putu», britanski je pokušaj da pomire nacionalnu ekonomsku politiku sa potrebama i uvjetima što ih nameće proces globalizacije. Britanska vlada ovim pristupom nije samo osigurala monetarnu stabilnost i fiskalnu stabilnost, već je prekinula praksu izradu kratkoročnih i nepouzdanih makroekonomskih analiza, a što je u britanskoj Vladi bila praksa u posljednjih dvadeset godina. Blairova Vlada kao dokaz uspješnosti svoje ekonomske politike navodi podatak da je stopa inflacije najniža u posljednjih 30 godina (slično tvrdi i za kamatne stope) i da je stopa nezaposlenosti najniža od 1975. godine. Uzrok ovako dobrih makroekonomskih pokazatelja nalazi se općenito niskoj cijeni proizvoda i dobara na svjetskom tržištu i niskoj cijeni glavnih energenata. Stoga izrazita opasnost prijeti od destabilizacije tržišta nafte i naftnih

derivata, a što se upravo događa, kao posljedica američke intervencije u Iraku. Opasnosti postoje i za dugoročnu monetarnu i fiskalnu stabilnost. Naime koliko god nacionalna ekonomska politika, sadržana u doktrini «Trećeg Puta» bila pozitivna, ona ne može garantirati dugoročnu monetarnu i fiskalnu stabilnost. Problem je u tome što su svjetska financijska tržišta liberalizirana, te se nalaze pod znatnim utjecajem špekulativnog kapitala.

U procesu globalizacije javlja se skupina problema, koji čine najveće izazove pri usuglašavanju globalizacije sa nacionalnim ekonomskim politikama. Naime skupina problema kao što je dug, poslovni rizik i ekonomska nestabilnost u uvjetima globalizacije putem liberaliziranih svjetskih financijskih tržišta, vrlo brzo može ugroziti i najstabilnije nacionalne ekonomske sustave. Ova konstatacija navodi na zaključak kako je u suvremenim ekonomskim uvjetima, nemoguće osmisliti nacionalnu ekonomsku politiku koja bi na duži vremenski period mogla garantirati makroekonomsku stabilnost nacionalne ekonomije. Primjeri i ova dva modela (neoliberalnog i «Trećeg Puta») ekonomskog razvoja samo potvrđuju ove činjenice. Proces globalizacije onemogućuje planiranje dugoročnih nacionalnih ekonomskih politika. On od nacionalnih ekonomija iziskuje fleksibilnost, i spremnost na prihvaćanje globalnih trendova ekonomskog razvoja. To nameće zaključak da uspješnost nacionalnih ekonomija, zavisi od njihove sposobnosti prilagođavanja uvjetima globalizacije.

9. Diferentne ocjene suvremenih ekonomskih i globalizacijskih procesa

Svi društveni procesi u povijesti suočavali su se sa različitim načinima prihvaćanja i bili su izloženi kritikama. Globalizacija kao sveobuhvatni društveni proces također se susreće sa ovom pojavom. Naime društvene promjene uvijek u društvu nailaze na odobravanje i na kritike. Uzrok tomu je taj što svi članovi društva nemaju jednaku sposobnost prihvaćanja, niti djelovanja u različitim promjenama što ih ovakvi društveni procesi donose. U ovakvim društvenim promjenama, mijenja se

cjelokupna društvena struktura. To znači da određene skupine u društvu gube određene društvene privilegije, i da se najčešće u svakom društvenom procesu stvara nova društvena elita. Nova društvena elita sastoji se od one skupine ljudi koja je imala sposobnost da raspozna prednosti, koje donose novi društveni procesi te im se je prilagodila i iskoristila ih je u svom društvenom razvoju.

Društvene skupine koje nisu spremne, niti sposobne prihvatiti nove društvene realnosti u procesima društvenih promjena gube svoj status i položaj u društvu. Ovakvo stanje dovodi do diferentnih ocjena društvenih promjena i procesa. Naime društvene skupine koje su ugrožene novonastalim promjenama u društvu ukazuju nekritički na negativne posljedice koje donose te promjene. Istovremeno društvene skupine koje su prepoznale prednosti društvenih promjena, i iskoristile su ih u svom društvenom razvoju najčešće također nekritički ukazuju samo na prednosti što ih donose novi društveni procesi.

Globalizacija kao društveni proces, utječe na cjelokupnu društvenu, političku i ekonomsku strukturu društva. Najvažniji utjecaj globalizacija upravo ostvaruje na ekonomsku strukturu društva. Promjene ostvarene u ekonomskoj strukturi društva, djeluju kao glavna inicijativna snaga za promjene u društvenoj i političkoj strukturi. Svoje ishodište zagovornici i kritičari ekonomskih promjena u procesu globalizacije, nalaze u dvije suprotstavljene ekonomske doktrine koje su obilježile razdoblje gospodarskog razvoja nakon drugog svjetskoga rata. Te doktrine su: *doktrina socijalnog kapitalizma*⁴⁷ i *neoliberalna ekonomska doktrina*⁴⁸.

Doktrina socijalnog kapitalizma je doktrina na kojoj se je temeljio gospodarski razvoj zemalja zapadne Europe, od završetka Drugog svjetskog rata, pa sve do današnjih dana. Najznačajniji predstavnici među državama su Njemačka i Švedska, a ovaj ekonomski sustav karakterizira visok stupanj socijalne sigurnosti i nadzora nad cirkulacijom kapitala tržišno orijentiranog gospodarstva.

⁴⁷ Keynesianska država; najznačajniji predstavnik J. M. Keynes

⁴⁸ Najznačajniji predstavnik, M. Frideman

Neoliberalna ekonomska doktrina je doktrina koja je nosilac razvoja gospodarstva SAD-a. To gospodarstvo je danas najjače svjetsko gospodarstvo. Za razliku od zemalja zapadne Europe, u gospodarskom sustavu SAD, država nema tako izražen nadzor nad gospodarskim kretanjima, već je glavni regulator gospodarskih tokova samo tržište sa svojim mehanizmima. Stupanj socijalne sigurnosti u ovom ekonomskom sustavu znatno je niži od stupnja u zapadnoeuropskim gospodarstvima. Ipak gospodarstvo SAD-a znatno je tržišno efikasnije, te i bilježi brži gospodarski i tehnološki razvoj, odnosno brže se prilagođava gospodarskim procesima i prihvaća ih. Slobodno se može ustvrditi da je gospodarstvo SAD glavni ekonomski nosilac suvremenog procesa globalizacije. Prema procesu globalizacije postoje pogledi koji se mogu svrstati u tri skupine:

1. Hiperglobalisti
2. Skeptici
3. Transformalisti

9.1. Hiperglobalisti

Na proces globalizacije gledaju kao na proces koji će pomoći stvaranju jedinstvene globalne ekonomije. Taj će proces integrirati vodeće ekonomske regije u svijetu⁴⁹. Također smatraju da dok je god autoritet države teritorijalno ograničen, globalna tržišta i globalni kapital mogu veoma efikasno izbjegavati zakonsku i političku regulativu. Stoga kao jedina alternativa nameće se formiranje globalnih multilateralnih institucija koje će imati mogućnost nadzora nad globalnim ekonomskim kretanjima. To znači dodatno jačanje uloge i utjecaja Međunarodnog Monetarnog Fonda, Svjetske Banke i Svjetske Trgovinske

⁴⁹ Izvor: K. Ohmae «The End of Nation State. The Rise of Regional Economics. How New Engines of Prosperity are Reshiping Global Markets», Harper Collins Publishers, London 1996., page 57.

Organizacije na globalna ekonomska kretanja uz veće ovlasti i nadzor nad tim ekonomskim kretanjima.

Teoretičari koji pripadaju ovoj skupini smatraju da proces globalizacije vodi prema kraju ekonomskih politika koje se bave samo matičnim nacionalnim gospodarstvima, te da to u konačnici dovodi do kraja nacionalnih država, u smislu u kakvom ih danas poznajemo⁵⁰.

Hiperglobalisti imaju malo zagovornika u akademskom okruženju. Međutim poslovne škole izuzetnu važnost pridaju ovom globalističkom svjetonazoru. To je i razumljivo s obzirom da upravo hiper-globalizam omogućava ubrzani razvoj kapitala⁵¹.

9.2. Skeptici

Na proces globalizacije gledaju na obrnut način. Oni smatraju da je proces globalizacije, samo pogodovao dobro razvijenim gospodarstvima i tvrde kako globalizacija omogućava razvijenim nacionalnim ekonomijama da lakše zaštite svoje nacionalne gospodarske interese. Smatraju da razvijena gospodarstva globalizacijske procese koriste na način da ekonomski razvoj usmjere u smjeru koji će omogućiti zadržavanje njihovog vodećeg položaja, pri tome ograničavajući gospodarski razvoj slabije razvijenih gospodarstava.

Skeptici navode državu, kao glavnog nositelja ovog pristupa globalizaciji u razvijenim gospodarstvima, odnosno da država svojim djelovanjem i političkim utjecajem omogućava razvijenim nacionalnim ekonomijama, da brane svoje gotovo monopolističke položaje u međunarodnoj podjeli rada i kapitala. Stoga skeptici tvrde da je nasuprot mišljenju hiperglobalista, uloga države u procesu

⁵⁰ Izvor: T. Frideman, «The Lexus and the Olive Tree», Harper Collins, London 1999., page 44.

⁵¹ Izvor: J. Gray, «False Down: The Delusions of Global Capitalisam», Granta, London 1998., page 36.

još ojačala, te da je upravo država najjača poluga koja osigurava vodeći položaj razvijenih gospodarstava u procesu globalizacije.

9.3. Transformalisti

Prema procesu globalizacije imaju drugačiji pristup i od hiperglobalista i od skeptika. Kod transformalista važan je povijesni aspekt globalizacije, jer njihov pogled na proces globalizacije ima polazište da je globalizacija proces koji teče u kontinuitetu od samih početaka civilizacije.

Smatraju da je tehnološki napredak omogućio ubrzavanje evucijskog ciklusa i na proces globalizacije gledaju u širem kontekstu promjena u društvu, ne ograničavajući se samo na ekonomske učinke globalizacije. Prema njima globalizacija ima značajnu ulogu u poboljšanju globalne kvalitete života, ima zasluge u poboljšanju suradnje između svjetskih socijalnih i humanitarnih organizacija, što je diglo kvalitetu života i znatno smanjilo negativne efekte siromaštva u svijetu.

Transformalisti smatraju da upravo socijalno-humanitarni aspekt globalizacije pridonosi društvenoj integraciji moderne civilizacije u današnjem svijetu. Po pitanju gospodarstva, transformalisti smatraju da je proces globalizacije znatno ubrzao njegov razvoj i da regionalne gospodarske i političke integracije imaju vodeću ulogu pri održavanju globalne političke i ekonomske stabilnosti.

Za transformaliste globalizacija je međunarodni proces šireg društvenog značaja. Stoga se u ocijeni procesa ne mogu koristiti samo njegovi ekonomski učinci, već se moraju uzeti u obzir i učinci što ga proces globalizacije ima na sve aspekte društvenog razvoja i života. Prema transformalistima kod ocijene procesa globalizacije treba uzeti u obzir učinak ovoga procesa na razvoj političkih, vojnih i kulturnih prilika u modernom svijetu, jer oni smatraju da je

sadašnji stupanj globalizacije samo još jedna stepenica u evolucijskom ciklusu svjetske civilizacije⁵².

Detaljne ocjene procesa globalizacije mogu se još promatrati kroz odnos rada, proizvodnje i kapitala kao osnovnih ekonomskih kategorija koje su direktno pod utjecajem ovog međunarodnog procesa. Proces proizvodnje pod izravnim utjecajem procesa globalizacije, prolazi kroz duboku preobrazbu koju pokreću informatičke tehnologije i društvene skupine koje su svjesne trajnog uništavanja prirodnog okoliša i ograničenosti prirodnih resursa (npr. nafte, vode). Nezaposlenost, recesija i društveni nemiri koji su godinama bili prisutni u industrijskoj proizvodnji omogućili su da financije dobiju dominantnu ulogu u nacionalnim ekonomijama, zamjenjujući na tome položaju industrijsku proizvodnju. To je omogućilo da oni koji kontroliraju financijske tokove postanu stvarni vladari modernog svijeta. Služeći se slobodom kretanja danas kapital može u veoma kratkom vremenskom intervalu, pokrenuti se prema gospodarstvima koja imaju potrebu i želju za ubrzanim gospodarskim razvojem i koja pri tome nude najbolje uvijete za njegovo ulaganje i oplodnju.

Novac se uvijek povezuje sa nacionalnim ekonomijama i državama. Za razliku od novca, same financije su oduvijek bile sklone izlasku iz okvira nacionalnih ekonomija. Proces globalizacije taj je postupak samo olakšao. Ovakva situacija i stupanj razvitka doveli su do mogućnosti da posebni nacionalni i međunarodni propisi, koji su propisivali što se smije, a što se ne smije činiti u međunarodnim financijskim operacijama u potpunosti nestanu⁵³. To u današnjim uvjetima znači da su financije ostale dijelove ekonomije postavili u potpuno podređen i zavisan položaj u odnosu na same financije.

⁵² Izvor: J. Perraton, «The scope and implications of globalisation», Edward Elgar Publishing 2003., page 41.

⁵³ Izvor: E. Fontela, «The era of finance – Proposal for the future», Futures Vol. 30, No 8, Pergamon, Cambridge 1998., page 111.

Danas se novac sa dual – dobrima i uslugama smatra bogatstvom. Ovdje nije jasno sa pozicije blagostanja, kakav je stvarni i realni financijski saldo i učinak globalizacije. Odgovor na ovu dvojbu je dvoznačan. Naime financijski stručnjaci vjeruju da je učinak pozitivan. Međutim ukoliko se promatra sa pozicije neutralnog promatrača taj odgovor nikako ne može biti pozitivan, pogotovo ako se uzme u obzir činjenica da su ostali dijelovi ekonomskog sustava u podređenom položaju glede financija. Naime kako bi financije postale pokretačka snaga globalne ekonomije potrebno je izvršiti dodatni razvoj međunarodnih financijskih institucija (potrebne reforme MMF i Svjetske Banke u pogledu njihove učinkovitosti). Nadalje potrebno je sustav društvenih vrijednosti i sam obrazovni sustav postaviti tako da se stvori potrebna ravnoteža između špekulativnog duha i duha poduzetništva.

Otpor prema liberalizaciji i deregulaciji u financijskom i ostalim ekonomskim sektorima, mogli bi direktno ugroziti proces globalizacije. Špekulativni pristup globalizaciji temeljen na financijama, predstavlja opasnost za razvoj slobodne trgovine, konkurencije, dugoročnih ekonomskih investicija i za sam gospodarski rast. Dodatni argument ovom svjetonazoru daje činjenica o nerazmjeru udjela stvarnih troškova u pretjeranom davanju zajmova što ih u konačnici plaćaju zajmoprimatelji. Takva situacija navodi na potrebu stvaranja pravila koja bi pomogla smanjiti umjetno stvaranje rizika i nejednaku diobu gubitaka. Ovakav stav nas navodi da vjerujemo da se i sadašnja moderna ekonomija temelji na još nekim pravilima, te da bi stoga i proces globalizacije, bar onaj dio koji se odnosi na ekonomiju i gospodarstvo mora biti određen pravilima⁵⁴.

Danas već postoje mišljenja koja ovakav pristup smatraju suviše konzervativnim. Uporište nalaze u tezi da je robna vrijednost ljudskog rada sve više irelevantna, te da je stoga nužno pronaći način, kako ljudske vrijednosti i ukupne društvene odnose definirati na potpuno nov način. Postoji pretpostavka da potencijal koji imaju

⁵⁴ Izvor: O. Hieronymi, «Agenda for a new monetary reform», Futures Vol. 30, No 8, Pergamnon Cambridge 1998., page 55.

suvremene informatičke i telekomunikacijske tehnologije oslobađa i istovremeno i destabilizira našu civilizaciju. Ovaj se pogled zasniva na činjenici da multinacionalne kompanije grade proizvodne kapacitete zasnovane na najmodernijoj i najsuvremenijoj tehnologiji. Ovakav pristup gradnje proizvodnih kapaciteta, dovodi do otpuštanja milijuna radnika diljem svijeta, koji se ne mogu nositi sa troškovnom efikasnošću, kontrolom kvalitete i brzinom isporuke što ih donosi automatizirani proces proizvodnje⁵⁵.

Ovdje se i postavlja pitanje dvosmislenosti suvremene tehnološke revolucije. Suvremena tehnologija naime smanjuje broj potrebnih radnih sati, što milijunima ljudi donosi poboljšanje životnog standarda. Istodobno suvremena tehnologija može dovesti do porasta nezaposlenosti i globalne depresije. Kako bi se izbjegao negativan efekt suvremene tehnologije moralo bi se pribjeći skraćivanju radnoga tjedna na globalnoj razini, a udruženim naporom svjetskih Vlada alternativna radna mjesta morala bi se pronaći u trećem sektoru (socijalnoj ekonomiji). Ukoliko se ne postupi na ovaj način, realna je opasnost od dodatnog povećanja jaza između bogatih i siromašnih, što na globalnoj razini dovodi do socijalne i političke nestabilnosti. Ukoliko dođe do jednostranog sužavanja globalnog tržišta rada to može uslijed globalnog populacijskog buma i nedostatnih prilika za zapošljavanje ugroziti našu civilizaciju. Ti problemi će oblikovati geopolitiku novonastale visokotehnološke ekonomije u našem stoljeću.

Alternativni pristup nudi mogućnost da se talenti i energija zaposlenih i nezaposlenih, a koji će biti oslobođeni uslijed suvremene tehnološke revolucije, mogu usmjeriti prema izgradnji lokalnih zajednica, odnosno stvaranju treće društvene sile koja bi se razvijala potpuno neovisna o tržištu i javnom sektoru. To podrazumijeva svekoliku uzajamnu povezanost, razumijevanje, te motivira osobni osjećaj obaveze. Radi se o socijalnoj razmjeni koja ima ekonomske posljedice za

⁵⁵ Izvor: J. Rifkin, «The End of Work – The Decline of the Global Labor Force and the Dawn of the Post – Market Era», Tacher – Putnam Book, New York 1995., page 62.

korisnike i za činitelje dobra. Nova vizija koja proizlazi iz ovoga pogleda vidi svijet kao nedjeljivu organsku cjelinu, te u skladu sa ovom vizijom djeluje se u ime interesa cjelokupne ljudske i biološke zajednice, a ne samo u ime uskog materijalnog osobnog interesa pojedinaca i interesnih skupina.

Ovaj pristup pretpostavlja da smanjivanje rada u formalnoj ekonomiji, dovodi do smanjenja u privrženostima vrijednostima, svjetonazoru i vizijama koje propovijeda društvo temeljeno na načelima tržišta. Nove vrijednosti se temelje na osobnoj preobrazbi, obnovi zajednice i svijesti o okolini. To bi trebalo, u konačnici omogućiti da povećanje produktivnosti rada dovede do porasta dobrobiti cjelokupne zajednice, a ne samo onih koji imaju nadzor nad materijalnim dobrima. Jedan od problema koji utječe na veoma kritički stav prema procesu globalizacije postavlja se nemogućnost iskorjenjivanja siromaštva.

Kada se govori o neuspjesima globalizacije onda se ona može prikazati kroz nekoliko točaka⁵⁶:

- Oko 30% svjetskog stanovništva je siromašno;
- Povećava se broj izrazito bogatih – koji raspolažu sa 50% imovine u svijetu;
- Prirodni resursi i zalihe troše se ubrzanim tempom (nafta, plin, voda), i oni će nestati u potpunosti ili će im zalihe biti nedostatne već za stotinjak godina. Došlo je do stvaranja ekološke neravnoteže i klimatskih promjena;
- Zakonodavni i poslovni uvjeti, odnosno okvirni uvjeti koji su postavljeni u globalnom poslovanju, postavljeni su pod utjecajem ekonomski najrazvijenijih zemalja u svijetu. Shodno ovoj činjenici svjetske globalne institucije koje su zadužene za nadzor i provođenje tih okvirnih uvjeta (MMF, Svjetska Banka i WTO), najčešće vode računa samo o zaštiti interesa međunarodnog kapitala;

⁵⁶ Izvor: J. Stiglitz, «Globalization and its discontents», Penguin Books 2002., page 72.

- Manipulacija informacijama – u informatičkom dobu, informacija čini najvažniju robu i kapital. Razvijene tehnološke zemlje sklone su manipuliranju informacijama, a sve u cilju održavanja svoje pozicije u međunarodnoj ekonomiji i politici.
- Problem razvoja znanosti i znanja. Suvremena tehnološka revolucija omogućila je brzi snažan razvoj znanosti što je dovelo do velikog broja novih znanstvenih spoznaja. Problem nastaje u tome, što novootkriveno znanje nije uvijek u službi dobrobiti razvoja čovjeka. Smatra se da oko 35% novih znanstvenih otkrića koristi se protiv samog čovjeka i njegovog životnog stila (npr. genetska manipulacija).

Ovo su ukratko sažete činjenice koje omogućavaju danas kritičarima ovog međunarodnog procesa, da ukazuju na negativne posljedice globalizacije. Sve ove činjenice ukazuju da se suvremena tehnologija i međunarodni kapital moraju učiniti dostupnijima većem broju ljudi i društvenih zajednica, a to će u konačnici dovesti do njihovog ubrzanog razvoja i smanjivanja jaza između bogatih i siromašnih. Upravo globalizacija je onaj društveni proces koji jedini može dovesti do stvaranja globalnog, slobodnog i razvijenog društva naše civilizacije.

10. Mala nacionalna gospodarstva i suvremena ekonomska i globalizacijska kretanja

Međunarodni proces globalizacije i njegove refleksije na male zemlje, jedan je od najzanimljivijih odnosa u uvjetima razvoja globalne ekonomije, s obzirom da je globalizacija dvojako utjecala na ekonomski razvoj malih zemalja. Na jednoj strani ona je omogućila ubrzani transfer tehnologije i povećani priljev izravnih stranih ulaganja, te povećanje životnog standarda stanovništva, a na drugoj omogućila je prije svega transnacionalnim kompanijama ostvarivanje dodatnih profita kroz to što su transnacionalne kompanije nacionalne Vlade malih zemalja postavljale u gotovo

vazalski položaj, prilagođavajući radno zakonodavstvo i uvijete poslovanja vlastitim poslovnim interesima.

Kod analiziranja utjecaja globalizacije na male zemlje potrebno je zapitati se koji su to kriteriji koji određuju veličinu zemlje i njezin utjecaj u procesu globalizacije. Nadalje kod ove analize veoma važnu ulogu imaju transnacionalne kompanije (TNC), odnosno njihov odnos naspram ustavnog i ekonomskog poretka malih zemalja.

Pri analiziranju odnosa malih zemalja i procesa globalizacije, ne možemo se samo voditi geografskim i demografskim kriterijima. Kako bismo ovu činjenicu što bolje prikazali uzeti ćemo za primjere dvije zemlje, Bangladeš i Finsku. Utjecaj na globalna gospodarska kretanja ove zemlje je zanemariv. Ako gledamo prema demografskim kriterijima Bangladeš bismo mogli svrstati u veće zemlje, ali po ekonomskim kriterijima radi se o gospodarskom patuljku. Nasuprot tome Finska iako mala zemlja ima jako i moćno nacionalno gospodarstvo, te visoki životni standarda stanovništva. Iz predočenih činjenica se najbolje vidi potreba da se redefiniraju kriteriji veličine kada se govori u kontekstu ekonomskih činjenica procesa globalizacije. Naime klasificirati zemlju u procesu globalizacije samo na osnovu broja stanovnika ili veličine nacionalnog teritorija može dovesti do potpuno iskrivljenog prikaza. Kao što se vidi i iz predočenog primjera ti kriteriji ne moraju u međunarodnim gospodarskim odnosima imati jednaku važnost i težinu. Po ekonomskim kriterijima Finska uloga u svjetskom gospodarstvu značajnija je od uloge Bangladeša.

10.1. Odnos procesa globalizacije i malih nacionalnih ekonomija

Prije svega treba se podsjetiti da proces globalizacije najviše pogoduje otvorenim i konkurentnim svjetskim gospodarstvima, a kod malih zemalja upravo ova činjenica ima izuzetnu važnost.

Tajvan je jedan od ponajboljih primjera u pozitivnom smislu, kakve mogućnosti za gospodarski razvoj nudi suvremeni proces globalizacije. Ova zemlja nalazi se u svojevrsnoj političkoj izolaciji. Pobjedom komunista u Kini, skupine poraženih kineskih nacionalista bježe na otok Formozu, i tu uspostavljaju svoju državu. NR Kina nikada nije priznala ocijepljene Formoze od matice zemlje, a razvoj diplomatskih i gospodarskih odnosa sa drugim svjetskim državama Kina uvjetuje prekidom diplomatskih odnosa sa Tajvanom. Zbog ovakvog ponašanja Kine u međunarodnim odnosima većina svjetskih zemalja ne priznaje političku samostalnost Tajvanu. Kina također konstantno prijeti vojnim pokoravanjem Tajvana, ali Tajvan uživa veliku vojnu pomoć SAD, što ipak daje određenu garanciju nacionalne sigurnosti zemlje (iako ga diplomatski ne priznaju, SAD putem vojne pomoći štite svoje političke i gospodarske interese na Dalekom Istoku, što samo dokazuje višeslojnost međunarodnih odnosa u procesu globalizacije).

Tajvan je usprkos ovakvom međunarodnom okruženju ostvario relativno brz i snažan gospodarski razvoj. Početkom 80-ih godina 20. stoljeća, na početku informatičke revolucije, Tajvan je kompanijama koje se bave proizvodnjom informatičke opreme, ponudio iznimno povoljne uvijete za otvaranje proizvodnih pogona, a to se je temeljilo na jeftinoj radnoj snazi, koja je radno iskustvo stekla u izradi jeftinih kućanskih aparata za japanske kompanije.

Dvadeset godina poslije Tajvan više nije gospodarstvo koje se temelji samo na jeftinoj radnoj snazi. Od primatelja novih tehnologija Tajvan se je razvio u zemlju koja je jedna od vodećih u razvoju novih tehnologija. Proizvodi visoke tehnologije danas su postali glavni izvozni proizvodi tajvanskog gospodarstva, a tajvanske kompanije poput «ACERA», ušle su među pet najvećih na svom području, i predvodnici su u razvoju tehnologija na svom području (proizvodnja kompjuterske opreme i informatičkih programa). Upravo zato, Tajvan možemo uzeti za primjer pozitivnog učinka transfera tehnologije i znanja u globalizaciji.

10.2. Pozitivni učinci procesa globalizacije na razvoj malih zemalja

Singapur je drugi primjer pozitivnog utjecaja procesa globalizacije na razvoj malih zemalja i njihovih nacionalnih gospodarstava. Radi se ustvari o gradu – državi, za koji se danas čini da je dosegao razvojni maksimum jer u njegovom razvoju postoji vrlo važan limitirajući faktor, a to je površina nacionalnog teritorija. Singapur je svoju važnost stekao još u doba širenja Britanskog Imperija, kada je postao najveće uporište britanske kraljevske mornarice u Aziji. To mu je pomoglo da se razvije u važnu pomorsku luku i prometno čvorište (tu ulogu Singapur je zadržao sve do danas). Grad – država razvio se je na malenom otoku koji se nalazi gotovo spojen sa malajskim poluotokom, a svoju nezavisnost stekao je polovicom dvadesetog stoljeća, nakon dezintegracije britanskog kolonijalnog Imperija. Zbog posebne nacionalne strukture (velik udio Kineza i Hindusa) koja je nastala kao posljedica specifične politike britanske kolonijalne uprave, Singapur nije ušao u sastav nezavisne Malezije (Malezija je izrazito muslimanska zemlja).

Nakon proglašenja nezavisnosti Singapur i njegovo gospodarstvo našli su se pred problemom ekonomskog razvoja. Ubrzani proces gospodarskog razvoja Singapur je započeo 70-ih godina dvadesetog stoljeća, slično kao i Tajvan, nudeći jeftinu radnu snagu, a što su najviše iskoristile japanske tvrtke iz sektora potrošačke elektronike. Kao i Tajvan, u 80-im godinama 20. stoljeća i Singapur koristi prednosti što ih donosi informatička revolucija i iskorištava transfer visoke tehnologije za ubrzavanje gospodarskog razvoja. Pored razvoja visoke tehnologije, Singapur je i važno financijsko središte. Posebno je njegova važnost ojačala nakon 1997. godine i prelaska Hong – Konga pod kinesku upravu. Tada su financijske institucije londonskog Citiya, sjedišta svojih azijskih ekspozitura i ureda premjestile u Singapur. Takav razvoj događaja omogućio je singapurskoj burzi, položaj jednog najvažnijih tržišta kapitala u svijetu. Ovdje treba naglasiti da je i Tajvan kao i Singapur, razvoj temeljio na primjeni neoliberalne ekonomske doktrine razvoja.

Također tajvansko i singapursko gospodarstvo, izrazito su izloženi utjecaju svjetskog špekulativnog kapitala. To ih čini veoma osjetljivim na promjene i potrebe svjetskih tržišta kapitala. Ovo se je posebno vidjelo nakon posljednje financijske krize azijskih tržišta kapitala.

Nakon prikaza uspješnih malih nacionalnih gospodarstava, koja su svoj ubrzani gospodarski razvoj temeljili na neoliberalnoj ekonomskoj doktrini razvoja, prikazati ćemo i primjere razvoja gospodarstva, koja se nisu koristila ovim modelom, a također su ostvarila impresivan gospodarski razvoj. Kao najbolji predstavnici ovoga smjera gospodarskog razvoja malih nacionalnih gospodarstava javljaju se Finska i Švedska.

Finska je baltička zemlja, koja se je do početka devedesetih godina razvijala u specifičnim političkim uvjetima, koji su se neposredno reflektirali na razvoj njenog gospodarstva. Naime Finska ima izrazito dugu granicu sa Rusijom. Ta granica, od stjecanja finske neovisnosti, uvijek je bila predmet političkih sporova, a vodilo se je i nekoliko ratova između Finske i SSSR-a (današnje Rusije). U razdoblju hladnoga rata Finska je provodila politiku potpune neutralnosti, ali blizina agresivnog susjeda nije pogodovala razvoju gospodarske klime. Kao i većina uspješnih malih nacionalnih gospodarstava i Finci su informatičku revoluciju i završetak razdoblja hladnoga rata iskoristili za ubrzavanje gospodarskog razvoja. Danas se finsko gospodarstvo smatra najkonkurentnijim svjetskim gospodarstvom. Najveći udio u nacionalnom izvozu ima drvna industrija, zatim telekomunikacijska i informatička industrija. Od početka 90-ih godina 20. stoljeća Finska je punopravna članica Europske Unije.

Švedska je druga skandinavska zemlja koja se je konstantno razvijala, ali je također globalizaciju iskoristila za ubrzani gospodarski razvoj. Model švedskog gospodarskog razvoja specifičan je po tome što je objedinio visoku stopu konkurentnosti nacionalnog gospodarstva sa modelom izgradnje visokog stupnja socijalne i društvene sigurnosti stanovništva. Ovaj primjer često se koristi u osporavanju neoliberalne doktrine gospodarskog razvoja, kao jedine uspješne u međunarodnom procesu globalizacije. Najveći udio u izvozu nacionalnog

gospodarstva imaju telekomunikacijski i informatički proizvodi te potrošačka elektronika. Za razliku od drugih, Švedska ima jaku i metaloprerađivačku i kemijsko-farmaceutsku industriju. Švedska se također od početka 90-ih godina 20. stoljeća nalazi u punopravnom članstvu EU.

Pored zemalja koje su se samostalno razvile, iskorištavajući suvremeni proces globalizacije za ubrzavanje gospodarskog rasta (Finska i Švedska, tek su početkom 90-ih godina postale članice EU, a do tada su već razvile uspješne nacionalne strategije gospodarskog razvoja), u Europi postoje zemlje koje su svoj gospodarski razvoj temeljile na korištenju sredstava iz razvojnih fondova Europske Unije. Od malih zemalja u Europi ovim su se modelom najviše koristile Grčka, Portugal i Republika Irska. Kao najbolji primjer ovakve strategije razvoja, danas se prikazuje Irska. Irska je u uz pomoć ovih fondova izvršila strukturnu reformu javnog sektora i državne administracije, te stvorila fiskalni sustav povoljan za strane investitore. Irskoj je na ruku išla i okolnost ubrzanog stvaranja zajedničkog tržišta unutar zemalja članica EU. Mnoge transnacionalne kompanije, posebno iz sektora informatičke industrije, iskoristilo je povoljne uvijete investiranja, te je Irsku pretvorilo u jednu od pet prvih zemalja u proizvodnji informatičke opreme i kompjuterskih programa i aplikacija.

10.3. Negativni učinci procesa globalizacije na razvoj malih zemalja

Kao i svi društveni procesi u povijesti, i međunarodni proces globalizacije ima i svoje drugo lice. Postoje i negativni učinci koji posebno negativno djeluju na male zemlje.

Prvi je taj, da su globalne gospodarske institucije (MMF, Svjetska Banka i WTO) pod prevelikim utjecajem bogatih i velikih zemalja i njihovih gospodarstava (G-8, EU) te da u nadzoru na globalnim gospodarskim kretanjima najviše vode računa o zaštiti njihovih gospodarskih interesa. MMF-u se prigovara da u financijskim

krizama vodi previše računa o zaštiti interesa krupnog financijskog kapitala, ne vodeći pri tome računa, kako će se njegovi zahtjevi glede rješavanja krizne situacije, odraziti i na druge sektore nacionalnog gospodarstva⁵⁷. Svjetsku Trgovinsku Organizaciju (WTO) se okrivljuje da samo deklarativno provodi načela slobodne trgovine. Naime u praksi male i nerazvijene zemlje imaju prilično otežan put prodora na razvijena svjetska tržišta. Problem je u tome što okosnicu gospodarske aktivnosti malih i nerazvijenih zemalja čine poljoprivredni proizvodi koji i čine najveći udio u izvozu tih gospodarstava. Na drugoj strani razvijena svjetska gospodarstva upravo vlastitu poljoprivredu štite visokim subvencijama i protekcionističkim mjerama. Posljednji pokušaji dogovora u Meksiku u 2003. godini, propali su, jer razvijene zemlje nisu htjele odustati od zacrtanih nacionalnih agrarnih politika, a male i siromašne zemlje su WTO okrivile da pristrano djeluje i ne štiti interese malih i siromašnih zemalja.

Drugu skupinu problema čini ponašanje krupnog privatnog kapitala prema malim zemljama i njihovim nacionalnim gospodarstvima, jer ulagače u svjetskom gospodarstvu pokreće i motivira jedino ostvarivanje što većeg profita. Transnacionalne kompanije (TNC) u tom smjeru nastoje prije svega sniziti svoje proizvodne troškove te traže takve nacionalne ekonomije koje će im ponuditi najpovoljnije uvijete. Pri tome ti uvjeti ne moraju biti uvijek u skladu sa etičkim i moralnim normama razvijenog svijeta. Danas u svijetu postoji čitav niz TNC-a, koje su u ekonomskom kontekstu jače od mnogih nacionalnih ekonomija i država⁵⁸. Zlouporebe transnacionalnih kompanija najčešće se ogledaju u tome što one u malim i nerazvijenim zemljama koriste zastarjelu tehnologiju. Takva tehnologija je u najvećem broju slučajeva u matičnim zemljama transnacionalnih kompanija zabranjena zbog ekološke štetnosti ili zbog opasnosti po zdravlje samih radnika.

⁵⁷ Primjer djelovanja na nacionalna gospodarstva Perua i Ekvadora, a i Argentine (iako Argentinu nikako ne možemo svrstati među male zemlje).

⁵⁸ Izvor: M. Panić, «Globalization and National Economic Welfare», Palgrave Macmillan 2003., page 88.

Također zaštita na radu zaposlenika, neke vrste proizvodnji toliko je poskupjela u razvijenim zemljama, da je jedini spas za transnacionalne kompanije bilo prebacivanje proizvodnje u male nerazvijene zemlje, koje ne posjeduju stroge zakone o zaštiti na radu⁵⁹. Transnacionalne kompanije u takvim zemljama vrlo često provode gotovo robovsku eksploataciju radne snage i u svome izrabljivačkom ponašanju idu toliko daleko da prave segregaciju na spolnoj osnovi, tako da žene za identično obavljen posao dobivaju upola manju plaću te iskorištavaju i dječju radnu snagu. Iskorištavanje dječje radne snage po svim je međunarodnim konvencijama strogo zabranjeno. Točan je broj teško utvrditi jer većina nerazvijenih zemalja nema razrađene statističke analize kojima prati ovakve pojave. Većina vlada ovih zemalja svjesna je negativnosti ove pojave, ali u strahu od još većeg siromaštva i važnosti koje upravo takve transnacionalne kompanije imaju za opstanak bilo kakve gospodarske aktivnosti u njihovim nerazvijenim gospodarskim sustavima, najčešće ne daju važnosti tim pojavama, i prešućuju takve postupke transnacionalnih kompanija u vlastitim zemljama.

Za negativan učinak globalizacije na nacionalne gospodarske sustave malih zemalja, najveću odgovornost snose upravo politička tijela, državne institucije i politička oligarhija tih zemalja. Problem nastaje kada nedovoljno stručne nacionalne Vlade ne prepoznaju pravovremeno prednosti novih društvenih procesa, a to se očituje u otporu prema uvođenju novih tehnologija te sklonosti prema korupciji unutar državnih i javnih tijela. Upravo ovakav način ponašanja državnih službi i javnoga sektora, jedan je od najvećih ograničavajućih faktora u privlačenju direktnih stranih ulaganja. Upravo ovakvi tipovi političkih sustava, pogoduju razvoju negativnog ponašanja transnacionalnih kompanija. To se ogleda u tome da Vlade koje se nalaze u nekom od oblika gospodarsko – političke izolacije, u potrazi za stranim kapitalom, često transnacionalnim kompanijama, daju velike pravne i

⁵⁹ Primjeri Canaićkih kenićkih kompanija koje su dijeloval šterpe proizvodne procese u Hondurasi, San Salvador Publishing UK 2003., page 77.

ekonomske povlastice, što ih često na kraju stavlja u podređen položaj prema velikim transnacionalnim kompanijama ili špekulativnom financijskom kapitalu. To u konačnici dovodi do stvaranja zatvorenih društveno – političkih sustava, u kojima postoji samo izrazito bogata i gospodarski moćna manjina i siromašna i obespravljena većina.

Kakve su mogućnosti ostvarivanja gospodarskog napretka i socijalnog blagostanja malih zemalja u međunarodnom procesu globalizacije? Mora se stvoriti transparentan, demokratski i na vladavini prava utemeljen političko – ekonomski sustav. Potrebno je biti sposoban usvajati nove tehnologije. U prvoj fazi tehnološkog razvoja, s pomoću FDI-a ostvariti potreban transfer suvremenih tehnologija, te nastaviti vlastito usavršavanje i unaprjeđivanje istih (kao gospodarstva Tajvana i R. Irske). Nadalje, gospodarska aktivnost mora se usklađivati sa kretanjem na svjetskim tržištima.

Efikan oblik zaštite od štetnog djelovanja velikih transnacionalnih kompanija i međunarodnog kapitala, je integracija malih zemalja u regionalne političko – ekonomske integracije poput EU. Iako možda ne u baš bliskoj budućnosti, ali zbog velikih ekonomskih razlika između bogatog Sjevera i siromašnog Juga vjerojatno će doći do reforme djelovanja globalnih svjetskih političkih i gospodarskih institucija, i to prema ujednačavanju i pružanju mogućnosti pravednijeg gospodarskog razvoja. Ispunjavanjem ovih uvjeta, može se tek očekivati, da će međunarodni proces globalizacije ostvariti pozitivan utjecaj na gospodarski i društveni razvoj malih zemalja i njihovih nacionalnih gospodarskih sustava.

11. Ekonomske implikacije u suvremenim društvenim procesima

Međunarodni proces globalizacije doveo je do značajnih promjena u svjetskom gospodarstvu. Najvažnije su se promjene dogodile na polju liberalizacije svjetske trgovine, transfera tehnologije, direktnih stranih ulaganja i liberalizacije svjetskih

⁶⁵ Izvor: Grazia Letto – Gilles, «The role of transnational corporations in globalisation process», Edward Elgar Publishing UK 2003., page 77.

Trgovina je jedan od najboljih indikatora promjena u svjetskom gospodarstvu. Njena liberalizacija dovela je do povećanja važnosti izvoza u gotovo svim nacionalnim gospodarstvima svijeta. Liberalizacija trgovine je pred nacionalna gospodarstva postavila nove izazove. Nacionalna gospodarstva nisu više u mogućnosti primjenjivati restriktivne protekcionističke mjere u zaštiti domaće nekonkurentne proizvodnje i domaćih monopolističkih tvrtki. Takvi novonastali uvjeti zahtijevaju od nacionalnih tvrtki da se prilagode novonastalim uvjetima poslovanja. Proizvod koji se proizvodi mora biti konkurentan i cijenom i kvalitetom sa ostalim proizvodima iz uvoza. Izravna posljedica ovakvog je ta da danas napredne i moderne nacionalne kompanije stvaraju proizvode koji su konkurentni i na globalnom, a ne samo na nacionalnom tržištu. Kako bi nacionalne tvrtke uspjele stvoriti takav proizvod, one moraju promijeniti svoju organizacijsku strukturu, te neprestano usvajati nove suvremene tehnologije. Stanovništvo liberalizacijom svjetske trgovine, dobiva mogućnost većeg individualnog izbora proizvoda, također na posredan način dobiva i mogućnost unapređivanja životnih navika, kvalitete života i samog životnog standarda. Naime liberalizacijom trgovine, došlo je do pada cijena osnovnih egzistencijalnih proizvoda, a to je onda omogućilo stanovništvu da financijski višak, usmjeri prema zadovoljavanju ostalih životnih i društvenih potreba.

Za razvoj procesa globalizacije u posljednjih dvadeset godina, važniju ulogu od globalnih i regionalnih integracija imaju transnacionalne kompanije (TNC). Naime privatni kapital i u ovom procesu pokazuje svoju sposobnost brze reakcije na promjene u okruženju koristeći se kvalitativnim aspektima suvremenog procesa globalizacije, koji imaju važnu ulogu. Ti aspekti su⁶⁰:

- Val promjena koji su se dogodile u svjetskom društvu, svjetskoj ekonomiji, socijalnim i društvenim promjenama, kretanjima stanovništva, promjenama u poslovnom sektoru, promjenama u svjetskoj politici, smanjivanju vojnih

⁶⁰ Izvor: Grazia Ietto – Gilles, «The role of transnational corporations in globalisation process», Edward Elgar Publishing UK 2003., page 77.

napetosti, kao i shvaćanju potrebe suradnje na polju cjelokupnog društvenog i kulturnog razvoja civilizacije.

- Politički temelji. To sačinjava niz promjena u ekonomskoj i socijalnoj politici u smjeru liberalizacije, s tim da one sada obuhvaćaju veliki broj razvijenih zemalja, kao i zemalja u razvoju.
- Dominacija financija u ekonomiji. To nije u potpunosti novi proces, ali je u posljednjih 20 godina to intenzivirano. Uzrok leži u tome što je sve veći broj zemalja koje se uključuju u međunarodne financijske transakcije.
- Socijalne i organizacijske promjene. Moderna organizacija proizvodnje i načina poslovanja dovela je do nužnosti primjene novih tehnologija.
- Transnacionalne kompanije (TNC). Svojim aktivnostima i djelovanjem donijele su većinu promjena u organizaciji i proizvodnji u svijetu.
- Tehnološka baza globalizacije. Niti jedna od ovih promjena ne bi bila moguća, da nije došlo do ubrzanog razvoja informatičke i komunikacijske tehnologije u svijetu. Efekti informatičke i komunikacijske revolucije osjećaju se u svim aspektima procesa globalizacije, od kretanja stanovništva, prirodnih dobara i proizvoda do organizacije proizvodnje.

Pored kvalitativnih za djelovanje TNC-a, izuzetnu važnost imaju i kvantitativni aspekti procesa globalizacije. Kvantitativni aspekti su⁶¹:

- Postojanje velikog broja mehanizama gospodarske međunarodne suradnje, poput tradicionalnog oblika trgovine, stranih direktnih investicija (FDI), smanjenih carina, do različitih oblika kooperativnih poslovnih ulaganja.
- Povećanje broja zemalja uključenih u proces međunarodne suradnje.
- Intenzitet međunarodnih kretanja. To se odražava na odnos između međunarodnih transakcija i veličine nacionalnih ekonomija.

⁶¹ Izvor: Grazia Letto – Gilles, «The role of transnational corporations in globalisation process», Edward Elgar Publishing UK 2003., page 92.

Povećani troškovi razvoja i proizvodnje sa jedne strane, te liberalizacija svjetske trgovine sa druge strane, primorale su kompanije da stvore globalne proizvode, koji će biti prihvaćeni na svjetskom tržištu. Razvoj suvremene telekomunikacijske i informatičke tehnologije, omogućio je ubranu poslovnu komunikaciju, što je dovelo do neviđene mogućnosti globalnog upravljanja i rukovođenja poslovnim aktivnostima. U takvom okruženju kompanije su mogle svoju proizvodnju prebaciti u zemlje koje omogućavaju ostvarivanje nižih troškova proizvodnje, a što je kompanijama u konačnici omogućilo povećanje vlastite konkurentnosti i profitabilnosti. Stoga sve svjetske kompanije globaliziraju svoje poslovanje i pretvaraju se u transnacionalne kompanije, koje po svojoj ekonomskoj moći često nadmašuju mnoge nacionalne ekonomije (TNC nisu nastale u procesu suvremene globalizacije, postoje naime već odavno, ali su upravo u suvremenoj globalizaciji, potpomognute informatičkom revolucijom dosegle vrhunac svoga razvoja i moći).

U suvremenom procesu globalizacije direktna strana ulaganja, postala su nosioci investicijskog procesa u zemljama u razvoju. Ne smije se zanemariti niti uloga direktnih stranih ulaganja u razvoju gospodarstava razvijenih zemalja. Kako se je proces globalizacije razvijao, tako je u ekonomskom smislu rasla važnost direktnih stranih ulaganja.

Liberalizacija svjetske trgovine jedan je od najočitijih učinaka međunarodnog procesa globalizacije. Nakon Urugvajске runde pregovora došlo je gotovo do udvostručenja trgovinske razmjene na globalnoj razini. Ovakvom rastu doprinijelo je stvaranje Svjetske Trgovinske Organizacije (WTO) koja je stvorila jasna pravila i propise, kojih se zemlje članice moraju pridržavati u međunarodnoj trgovinskoj razmjeni. Ta pravila i propisi, smanjili su mogućnost protekcionizma i ukinule su mnoge instrumente administrativne zaštite nacionalnih ekonomija (smanjivanje carina, trošarina i sl.). Istovremeno WTO je donio norme o potrebnim standardima kvalitete i proizvodnje robe koja se nalazi na tržištu.

U svjetskoj trgovini takav razvoj događaja doveo je do jačanja uloge multinacionalnih kompanija. Najznačajniji nosioci svjetskog gospodarskog razvoja postaju strane direktne investicije (FDI) i važnu ulogu imaju u razvoju gospodarstava zemalja u razvoju. Putem FDI-a obavlja se najbrži transfer suvremenih tehnologija u globalnom gospodarstvu. Upravo je transfer tehnologije najbolji način ostvarivanja ubranog tehnološkog razvoja. Kao primjeri mogu poslužiti zemlje poput Tajvana, Singapura, Irske i Finske koji su prije 20 godina počele kao primaoci novih tehnologija, da bi upravo danas ove zemlje postale predvodnici razvoja novih tehnologija.

Danas je glavna i najisplativija roba na svjetskom tržištu posjedovanje znanja i radnih vještina. Globalizacija nije uspjela iskorijeniti svjetsko siromaštvo, ali je pomogla mnogim nacionalnim ekonomijama, da unaprijede gospodarstvo i ostvare svoj ubrzan nacionalni razvoj. Također omogućila je i malim nacionalnim ekonomijama pravedniji položaj unutar svjetskog gospodarskog sustava. Za negativne ekonomske implikacije globalizacije na nacionalne ekonomije, najveću odgovornost snose nacionalne Vlade i državne administracije koje nemaju sposobnost prihvaćanja gospodarskih promjena, ili koje se nisu sposobne ponašati u skladu sa važećim normama i propisima u međunarodnim gospodarskim odnosima.

12. Podjela ekonomije

Ekonomija se, ovisno o proučavanju čitavih gospodarstava ili tek poduzeća, dijeli na dvije glavne grane, makroekonomiju, odnosno mikroekonomiju.

12.1. Makroekonomija i mikroekonomija

Dvije grane ekonomije, makroekonomija i mikroekonomija, spajaju se i oblikuju srž moderne ekonomije⁶². Makroekonomija se bavi analizom nacionalne proizvodnje, zaposlenosti, opće razine cijena i vanjske trgovine. Makroekonomija analizira funkcioniranje gospodarstva kao cjeline. Mikroekonomija se bavi analizom cijena, troškova, količinom pojedinih dobara i usluga, dohocima pojedinih proizvodnih činitelja. Mikroekonomija objašnjava ekonomsko ponašanje pojedinca, kućanstva i gospodarskih subjekata. Ciljevi makroekonomske politike su:

1. povećanje obujma proizvodnje i što veće stope njezinog rasta
2. visoke razine zaposlenosti uz što nižu stopu nedobrovoljne nezaposlenosti
3. cjenovna stabilnost
4. vanjskotrgovinska stabilnost

Pored podjele na makro i mikro ekonomiju često o ekonomiji govorimo o pozitivnoj i normativnoj ekonomiji.

Pozitivna ekonomija opisuje činjenice i ponašanje unutar pojedine privrede te teži neutralizaciji vrijednosti (npr. proučava efekt većih poreza na duhanske proizvode i na broj njihovih potrošača).

Normativna ekonomija u svoje iskaze unosi etičke norme i vrijednosne sudove (npr. treba li država financirati obrazovanje, zdravstvo ili ne).

Tehnike kojima se proučavaju ekonomije su: tehnika promatranja, tehnika statističke analize, tehnika eksperimenta i tehnika ekonomske analize.

⁶² Izvor: Samuelson, P.A., Nordhaus, W.D.: «Ekonomija», 18. izdanje, McGraw-Hill – Mate, Zagreb, 2007., str. 5

12.2. Problemi u donošenju ekonomskih zaključaka

Ekonomija kao i ostale znanstvene discipline teži smanjivanju i minimaliziranju pogrešaka prilikom donošenja zaključaka.

1. *Jednakost (nepromjenjivost) varijabli* može se primijeniti na primjer cijene hladnjaka u odnosu na broj kupljenih hladnjaka, odnosno na potražnju za hladnjacima važno je ispitati utjecaj mijenjanja cijena hladnjaka. Pritom se nepromijenjenost varijabli odnosi na nepromjenjive dohotke potrošača, cijene električne energije, kamatnjaka te ostalih varijabli koje utječu na potražnju.
2. *Pogreške/varke priopćavanja* odnose se na krivo shvaćanje činjenica da ono što je istinito ili dobro za grupu ili pojedinca, samim time predstavlja dobro i za društvo u cjelini. Primjer: ukoliko pojedinac pokaže sposobnost u traženju posla te se zaposli pogrešno je vjerovati kako će i ostali biti sposobni za isto.
3. *Razlikovati opisivanja od vrijednosnih sudova*
4. *Izbjegavati post hoc greške* - *Post hoc* greška je uobičajena greška u studijima odnosa *uzrok-posljedica*. Ukazuje na činjenicu da se događaj X dogodio prije događaja Y, no ne znači da je događaj X uzrokovao događaj Y. Primjer: nakon što je vlada smanjila porezne stope, porezni prihodi počeli rasti.
5. *Neophodnost subjektivnosti* odnosi se na važnost prepoznavanja subjektivnosti u promatranju i teorijama. Ukoliko u proučavanje unosimo subjektivno razmišljanje, moguće je stvaranje prepreka u savladavanju ekonomije.

13. Temeljni ekonomski problemi

Ekonomska znanost postavlja tri temeljna ekonomska problema:

1. Što će se proizvoditi i u kojim količinama (dobara i usluga)?
2. Kako će se dobra proizvoditi?
3. Za koga će se dobra proizvoditi?

13.1. Što će se proizvoditi i u kojim količinama?

Razmatrajući prvi temeljni ekonomski problem *što će se proizvoditi i u kojim količinama* dovodi do činjenice da proizvodnja svake nacionalna privrede ograničena količinom dostupnih inputa, njezinim tehnološkim znanjem također društvo sukladno ograničenim resursima mora birati između nužnih i luksuznih dobara, između javnih i dobara za osobnu potrošnju te između potrošnje i investiranja. Svaka nacionalna privreda ima ograničene mogućnosti pristupa količini inputa, odnosno ne postoji nacionalno gospodarstvo u svijetu koje ima neograničene resurse inputa (od najveći i najrazvijenijih do najmanjih i najnerazvijenijih). Što će neka nacionalna privreda proizvoditi ovisi o razini posjedovanja tehnoloških znanja i tehnološke infrastrukture. Tehnologija i tehnološki razvoj zajedno sa usvojenim tehnološkim znanjima te sposobnošću brzog usvajanja istih danas u najvećoj mjeri utječe na to što će neka nacionalna privreda proizvoditi. Sukladno načelu oskudnosti društvo se uvijek nalazi u poziciji u kojoj mora birati između nužnih (svakodnevnih) dobara i luksuznih dobara. U stvarnosti to znači da svako društvo mora osigurati osnovne potrepštine za život, u suprotnosti sa luksuznim dobrima koja nisu toliko neophodna za osnovnu egzistenciju društva. To dovodi do toga da sukladno društvenom napretku dolazi do promjena u razlikovanju što je osnovna potreba, a što luksuz. Također, društvo se svakodnevno nalazi u situaciji da mora birati između javnih dobara i dobara za osobnu potrošnju (javna dobra su dobra od kojih ima korist čitava društvena zajednica, dok dobra za osobnu potrošnju su dobra čija je važnost svedena na osobne potrebe pojedinaca). Sukladno ograničenosti resursa nacionalna privreda mora birati između potrošnje i investiranja. U prošlosti smatralo se da je potrebno poticati investicijske cikluse, no krize 21. stoljeća pokazale su kako i potrošnja ima pozitivne učinke te da nije dobro preferirati investicije, a na uštrb potrošnje.

13.2. Kako će se dobra proizvoditi?

Drugi temeljni ekonomski problem *kako će se dobra proizvoditi* najbolje prikazati kroz čitav niz potpitanja. Prvo od potpitanja, tko će ih proizvoditi, s kojim resursima i na koji tehnološki način? Kako bi se počeo proizvoditi neki proizvod mora se ustanoviti da li posjedujemo kvalificiranu radnu snagu, potrebnu sirovinsku bazu te tehnologiju i tehnološka znanja? Praksa pokazuje da društvo mora razgraničiti tko će se baviti poljoprivredom, a tko edukacijom? Također, postavlja se pitanje pomoću koje će se energije dobra proizvoditi, na ekološki prihvatljiv ili neprihvatljiv način? Nadalje, da li će se proizvoditi ručnim postupkom ili sa visokim udjelom ljudskog rada ili sa strojem u visoko automatiziranim procesima?

Prvi oblik proizvodnje (ručno sa visokim učinkom radne snage) daleko je skuplji i ne omogućava masovnu proizvodnju što u konačnici dovodi do izrazito visoke cijene proizvodnje. Sa druge strane proizvodnja sa strojem (robotizirana ili automatizirana) omogućuje masovnu proizvodnju koja čini proizvod jeftinijim i dostupnijim većem broju potrošača. Zbog visokog udjela tehnologije i manjeg udjela ljudskog rada ovaj način proizvodnje dovodi do negativne posljedice, a to je smanjeni broj radnika odnosno gubitak radnih mjesta.

Zaključno, ovaj temeljni ekonomski problem dovodi do pitanja da li proizvod proizvoditi u tvrtkama koje se nalaze u državnom vlasništvu ili u tvrtkama u privatnom vlasništvu. Praksa pokazuje kako su privatne tvrtke tržišno efikasnije jer se vode interesima kapitala i sa osnovnim ciljem stjecanja profita. Tvrtke u državnom vlasništvu najčešće nisu toliko tržišno efikasne jer njihov primarni cilj nije stjecanje profita i zaštita interesa kapitala, već su iste načelno pretpostavljene širim društvenim ciljevima poput očuvanja radnih mjesta što je dijametralno suprotno od interesa očuvanja kapitala i postizanja profita.

13.3. Za koga će se dobra proizvoditi?

Treći temelji ekonomski problem za *koga će se dobra proizvoditi* sastoji se od niza potpitanja. Prvo u nizu je tko će ubirati zaradu od napora privrede, odnosno kako će se nacionalni proizvod raspodijeliti među različitim kućanstvima. Da li će se pri tome razviti društvo sa mnogo siromašnih i nekolicinom bogatih povijeno gledano star je koliko i samo društvo. Od pamtivijeka nalazile su se na suprotnim krajevima društvene elite koje su raspolagale najvećim dijelom materijalnog bogatstva i velika većina ostalih koja je zadovoljavala samo osnovne potrebe. Danas većina društava u svijetu nastoji pronaći ravnotežu na način da se mjerama ekonomske politike osigura većini stanovništva kvalitetan životni standard.

U okviru ovoga dovodi do pitanja tko treba imati visoke plaće – menadžeri, vlasnici, radnici? Suvremeni procesi govore da su najuspješnija ona gospodarstva koja su uspjela uravnotežiti odnos između plaća menadžera, dobiti vlasnika i nadnica radnika. Naime, potplaćeni menadžer neće odgovorno upravljati kompanijom, nezadovoljan vlasnik (investitor) bit će destimuliran ulagati svoj kapital, a potplaćeni radnik neće biti spreman obavljati svoje radne zadatke na kvalitetan način, što znači da će također zbog nekvalitetnog rada ugrožavati tvrtku u kojoj radi. Iduće potpitanje je da li treba poticati sebičnost? Ovo potpitanje može se potkrijepiti pravilom nevidljive ruke u kojoj sebični pojedinac u namjeri sebičnog zadovoljavanja vlastitih potreba indirektno kreira nekoliko radnih mjesta (npr. potreba za ljetovanjem u hotelu sa pet zvjezdica kreira nekoliko radnih mjesta poput nosača, recepcionara, konobara, kuhara i sobarice). Ovo potpitanje dovodi do idućeg potpitanja – trebaju li lijeni jesti? U tom potpitanju skriva se paradigma kako društvo poticati da što više stanovništva bude uključeno u rad (tj. zaposleno), a što manje uzdržavano, odnosno radno neaktivnog stanovništva u društvu. Društvo bi trebalo postaviti sustav na način da se potiče zapošljavanje stanovništva sukladno njihovim mogućnostima, a da se s druge strane destimulira radna pasivnost stanovništva. Ovo potpitanje je jedno od najdelikatnijih u suvremenom društvu. Naime, postoji

nekoliko procesa koji postavljaju izazove pred društvo, a odnose se na tehnološki napredak koji dovodi do smanjivanja potreba za ljudskim radom s jedne strane dok s druge strane zahtjeva sve veću obučenost i obrazovanost radne strane, a problem nastaje jer obrazovno edukacijski sustavi ne mogu pratiti brzinu razvoja novih tehnologija. Drugi problem koji se javlja u razvijenim društvima je demografski problem starenja stanovništva, odnosno povećavanja udjela uzdržavanog stanovništva (umirovljenika) u odnosu na radno aktivno stanovništvo.

13.4. Inputi i outputi

Svako pojedino gospodarstvo odlučuje o inputima i outputima koja koriste u svojim proizvodnim procesima. Samuelson i Nordhaus daju objašnjenje navedenim pojmovima⁶³ te kažu da su inputi su robe i usluge koje poduzeća koriste u procesu proizvodnje, a proizvodi, odnosno outputi različite korisne robe i usluge koji se ili troše ili upotrebljavaju za daljnju proizvodnju. Privreda koristi postojeću tehnologiju da bi se kombinirajući inpute proizveli outputi.

Inputi su robe i usluge koje koriste poduzeća u procesu proizvodnje. Privreda koristi postojeću tehnologiju da bi se kombinirajući inpute proizveli outputi. Outputi su različite korisne robe i usluge koji se ili troše ili upotrebljavaju za daljnju proizvodnju.

Inpute ili faktore proizvodnje dijelimo u tri široke kategorije.

1. Zemlja ili prirodni resursi. Pod ovim obuhvaćaju se elementi koji se još nazivaju rudnim bogatstvima poput fosilnih goriva, plina, vodu, vjetar, dragog kamenja itd. Kao primjer mogu se navesti zemlje sa bogatim prirodnim resursima poput Rusije (nafta, plin, plemeniti metali, željezo...), Kanade (fosilna goriva, željezna rudača, plemeniti metali...), Južnoafričke Republike (uran, dijamanti, plemeniti metali...), Namibija (dijamanti).

⁶³ Izvor: Samuelson, P.A., Nordhaus, W.D.: «Ekonomija», 18. izdanje, McGraw-Hill – Mate, Zagreb, 2007., str. 9.

2. Rad koji se sastoji od ljudskog vremena provedenog u proizvodnji dobara i usluga – danas je ovo glavni element koji utječe na sposobnost razvoja neke nacionalne privrede. Na nižim razinama razvoja u prednosti su zemlje sa visokim demografskim rastom koje osiguravaju jeftinu radnu snagu (npr. Bangladeš, Pakistan, Maroko), a na visokoj tehnološkoj razini su zemlje koje posjeduju visokoobrazovanu radnu snagu sposobnu usvajati nova znanja (npr. SAD, Švedska, Njemačka, Južna Koreja) te zemlje koje kombiniraju demografsku ekspanziju sa obrazovanom radnom snagom (npr. Kina Indija, Turska). Poseban primjer visoko razvijene zemlje izdvaja se Japan kao zemlja sa sposobnom obrazovanom radnom snagom za usvajanje novih znanja, ali koja se u posljednjih nekoliko desetljeća susrela sa naglim starenjem stanovništva u demografskom smislu te opadanjem kontingenta radno aktivnog stanovništva.
3. Kapitalni resursi koji čine trajna dobra privrede sa namjerom da bi se proizvela druga trajna dobra. To su na primjer strojevi i računala koji se nalaze u funkciji proizvodnje novih dobara.

14. Oblici ekonomske organizacije društva

Kada se govori o ekonomskoj organizaciji društva ekonomska teorija radi podjelu na slijedeća tri oblika:

1. Tržišna privreda – predstavlja oblik ekonomske organizacije društva na kojem se na tržištu u odnosu ponude i potražnje reguliraju svi ekonomski odnosi bez uplitanja države ili ostalih društvenih činilaca.
2. Komandna privreda – predstavlja oblik ekonomske organizacije u kojoj država ili za to delegirani ili određeni regulatori donose sve odluke vezane uz proizvodnju i raspodjelu proizvoda i usluga.
3. Mješovita privreda – ovo je danas najčešći oblik ekonomske organizacije društva gdje se načela tržišne regulacije kombiniraju sa intervencionizmom države i ostalih delegiranih regulatora. Kroz povijest ekonomske i političke krize u koje je

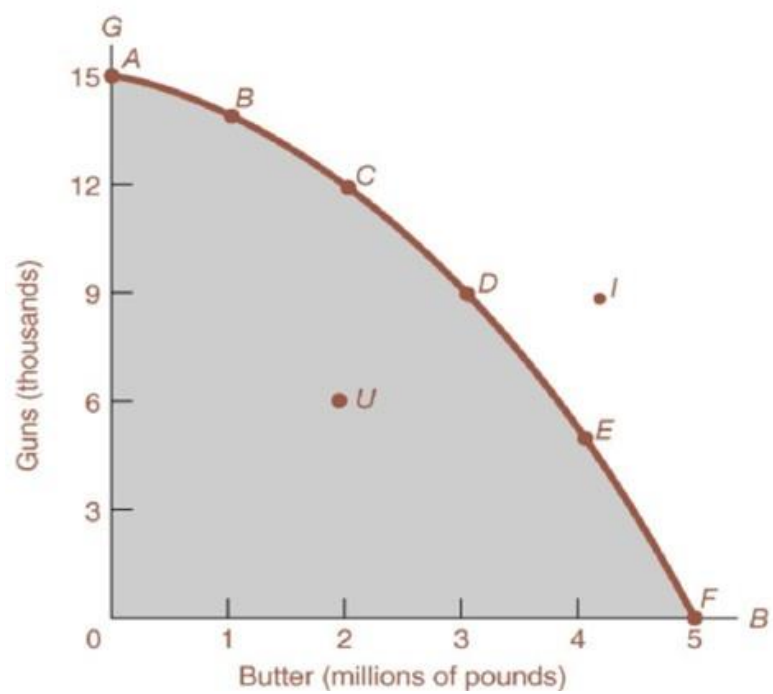
svijet zapadao ukazale su na nesposobnost samostalnog djelovanja tržišnih mehanizama ili pak samostalnog djelovanja državnog intervencionizma ili intervencionizma delegiranih regulatora.

15. Granica proizvodnih mogućnosti (GPM)

U prethodnim poglavljima prikazano je da svaka zemlja može proizvesti samo ograničenu količinu dobara ili usluga. U ekonomiji se to ograničenje proizvodnog materijala određene zemlje prikazuje pomoću granice proizvodnih mogućnosti (Engl. PPF⁶⁴). Granica proizvodnih mogućnosti (GPM) pokazuje maksimalne količine koje može neka privreda postići, uz dano tehnološko znanje i dostupnu količinu inputa. GPM predstavlja listu izbora na raspolaganju društvu. Vodoravna linija na grafu mjeri proizvodnju hrane, a okomita linija mjeri proizvodnju oružja.

⁶⁴ PPF - Production Possibility Frontier

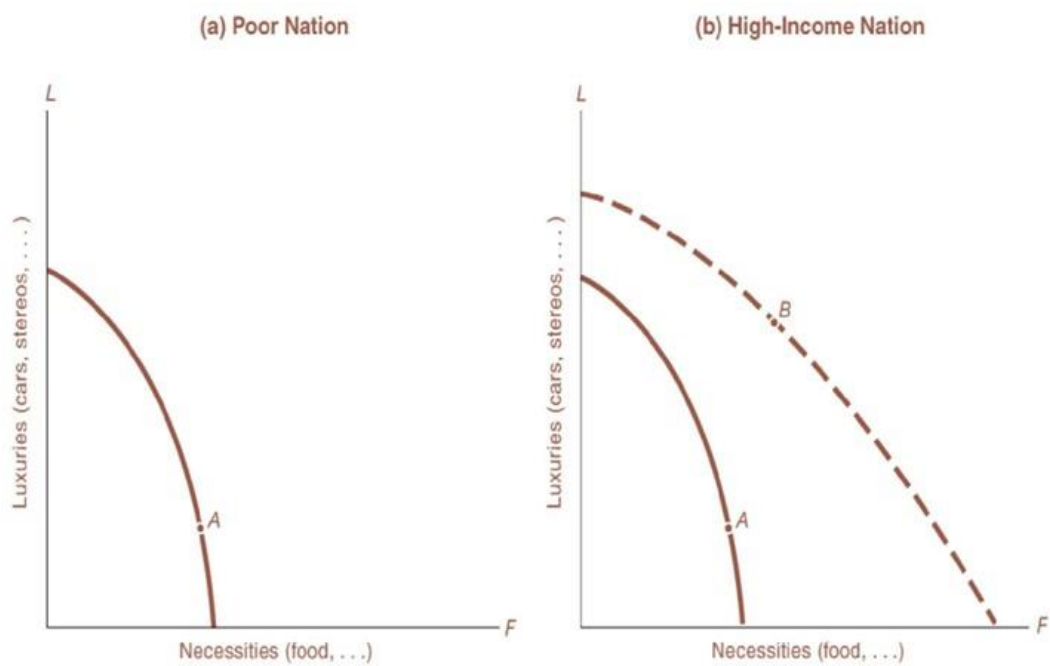
Slika 1. Granica proizvodne mogućnosti (GPM)

Izvor: Samuelson, P.A., Nordhaus, W.D.: «Ekonomija», 18. izdanje, McGraw-Hill – Mate, Zagreb, 2007.,

str. 10

Slika 2. Gospodarski rast pomiče GPM dalje od ishodišta

Izvor: Samuelson, P.A., Nordhaus, W.D.: «Ekonomija», 18. izdanje, McGraw-Hill – Mate, Zagreb, 2007.,

str. 9

15.1. Efikasnost

Efikasnost proizvodnje nastaje kada društvo ne može povećati proizvodnju jednog dobra, a da ne smanji proizvodnju drugog. Tada se efikasna privreda nalazi na svojoj granici proizvodnih mogućnosti.

15.2. Nezaposleni resursi i neefikasnost

Svaka privreda ima i nezaposlene resurse pod kojima podrazumijevamo nezaposlene radnike, kapitalna dobra, tvornice i zemlju. Kada postoje nezaposleni resursi, privreda se ne nalazi na svojoj granici proizvodnih mogućnosti.

15.3. Oportunitetni trošak

Oportunitetni trošak pojavljuje se zato što odabiranje jedne stvari u svijetu oskudnosti znači žrtvovanje nečeg drugog. Oportunitetni trošak je vrijednost dobara ili usluge koje nismo koristili, a mogli smo (npr. hoćemo li upisati nakon fakulteta postdiplomski studiji ili odmah se zaposliti).

15.4. Zakon opadajućih prinosa

Zakon opadajućih prinosa kaže da će se povećavanje nekog inputa, dok se ostali drže konstantnim, povećati ukupni output. Ali nakon nekog vremena, dodatni output koji će biti rezultatom dodatnih jedinica inputa težit će većem smanjivanju (npr. ako za proizvodnju jednog broda zapošljavamo sve više radnika, u početku će se povećati output, brod će se dovršavati brže, ali nakon nekog vremena povećati će se troškovi proizvodnje, što će u konačnici utjecati na profit).

15.5. Trgovina, novac i kapital

Naprednu privredu karakterizira uhodana mreža trgovine, među pojedincima i zemljama, koja ovisi o velikoj specijalizaciji i zamršenoj podijeli rada.

Novac predstavlja mjerilo za ekonomske vrijednosti stvari. Ali nepravilno upravljanje novcem od strane centralne banke može uzrokovati inflaciju ili krizu. Moderne industrijske tehnologije zasnivaju se na ogromnih količina kapitala: preciznih strojeva, velikih tvornica i zaliha inventara. Kapitalna dobra pretvaraju snagu ljudskog rada u puno efikasniji faktor proizvodnje i omogućavaju produktivnost puno puta veću nego prije. Napredne privrede se upuštaju u specijalizaciju i podjelu rada, koje povećavaju produktivnost njihovih resursa. Pojedinci i zemlje tada dobrovoljno trguju dobra u kojima su se specijalizirali za proizvode drugih, ogromno povećavajući raznovrsnost i količinu potrošnje i povećavajući životne standarde svima.

Novac je način plaćanja ili sredstvo razmjene. U tržišnoj privredi novac se sastoji od:

- a) Novca u opticaju
- b) Depozita po viđenju (kojima kućanstva i kompanije plaćaju stvari)

Kapital ili kapitalna dobra je proizvedeni faktor proizvodnje, trajni input koji je i sam output privrede. Fizički kapital ima oblik tvornice, opreme, zgrada i inventara, te je jedan od *inputa* i faktora prodaje. Financijski kapital je papirnata aktiva, to su prava poput dionica, obveznica, hipoteke na nekretninu itd. Financijski kapital je obično pravo na fizički kapital, ali on nije nikad *input* u proizvodnom procesu.

16. Država i tržište u modernoj privredi

U suvremenoj ekonomiji, neizostavno je međudjelovanje tržišta i države. Svaka država svojim izravnim ili neizravnim djelovanjem utječe na ekonomiju svoje zemlje

te na taj način utječe na razinu proizvodnje, raspodjelu dobara, razmjenu i potrošnju.

16.1. Laissez - faire

Jedna od povijesnih doktrina nastala u 19. stoljeću zapravo označava ekonomsku doktrinu u kojoj se odgovornost i naglasak što se tiče ekonomskih pitanja stavlja na poduzetnike, odnosno smatra se da ekonomski razvoj trebaju predvoditi poduzetnici uz što manje uplitanja države.

16.2. Tržište i cijene

Tržište je mjesto na kojem kupci i prodavači međusobno djeluju kako bi nekoj robi odredili cijenu i količinu. U ovom sustavu sve ima svoju cijenu. Cijena predstavlja vrijednost dobra ili usluge, a izražena je u novcu, također predstavlja i u uvijete po kojima pojedinci i poduzeća dobrovoljno razmjenjuju različite robe i usluge⁶⁵.

Cijene na tržištu postižu se koordiniranim odlukama potrošača i proizvođača te imaju ulogu svojevrsnog ravnotežnog kotačića u tržišnom mehanizmu, na način da zadovolji želje i potrebe svih uključenih strana.

16.3. Tržišna ravnoteža

Tržišna ravnoteža predstavlja ravnotežu između različitih kupaca i prodavača⁶⁶. Poduzeća i kućanstva na tržištu žele prodavati, odnosno kupiti određenu količinu proizvoda ili usluga zavisno od njihove cijene. Sama tržišna ravnoteža između

⁶⁵ Izvor: Samuelson, P.A., Nordhaus, W.D.: «Ekonomija», 18. izdanje, McGraw-Hill – Mate, Zagreb, 2007., str.27.

⁶⁶ Izvor: Samuelson, P.A., Nordhaus, W.D.: «Ekonomija», 18. izdanje, McGraw-Hill – Mate, Zagreb, 2007., str.27.

ponude i potražnje postiže se u situaciji kada je cijena po kojoj kupac želi kupiti određeni proizvod ili uslugu točno onolika i odgovara cijeni po kojoj proizvođač želi prodati svoj proizvod ili uslugu.

16.4. Nevidljiva ruka i savršena konkurencija

Nevidljiva ruka je pojam koji je prvi upotrijebio ekonomski teoretičar Adam Smith. On je smatrao kako je regulacija tržišta nepotrebna jer sami sudionici na tržištu i njihovi ciljevi, odnos ponude i potražnje, kao i konkurencija postoje na tržištu te se odnosi među njima odvijaju automatski putem takozvane nevidljive ruke, zbog čega je uplitanje države u funkcioniranje tržišta potpuno nepotrebno („Svaki pojedinac slijedeći svoj osobni interes često promiče interes društva uspješnije nego kada to stvarno želi učiniti“ – A. Smith). U stvari tzv. nevidljiva ruka preko sistema tržišta i cijena usklađuje ponašanje pojedinca i tvrtke istodobno dajući odgovor na tri temeljna ekonomska problema što?, kako? i za koga?.

16.5. Tržište i ekonomski problem

Iako je Adam Smit u teoretskom obliku prikazao gotovo idealno funkcioniranje tržišta, suvremena ekonomija došla je do spoznaja o ograničenjima doktrine tzv. nevidljive ruke. Naime, potrošači svojim tzv. novčanim glasovima određuju što će se proizvoditi, što znači da će roba koja ne dobije svoje novčane glasove ostati neprodana. Sa druge strane konkurencija određuje kako će se neki proizvod proizvoditi, što znači da na svojevrsan način prisiljava proizvođače da izaberu najbolje dostupne metode ukoliko žele ostvariti dobit. Za koga će se neku dobro ili usluga proizvoditi određuje se na tržištu faktora proizvodnje, a zemlja, rad i kapital svojim glasnicima donose dohotke koji se zovi renta, nadnica i kamata i određeni su doprinosom svakog pojedinog faktora u ukupnoj proizvodnji. S obzirom na određene nedostatke i manjkavosti tržišta, država se često nalazi u ulozi tržišnog korektora.

16.6. Uloga države u ekonomiji

U Kako bi svaka država imala uspješno gospodarstvo, ona mora nadgledati gospodarstvo te njime efikasno upravljati kao bi izbjegla neželjene efekte poput visoke stope nezaposlenosti, smanjenja dohotka kućanstava i slično. Iz navedenog proizlaze osnovne funkcije države koje se odnose na:

- a) Osiguranje efikasnosti
- b) Utjecanje na povećanje, jednakost i raspodjelu dohotka
- c) Održavanje makroekonomske stabilnosti te poticanje gospodarskog rasta

Pri osiguravanju efikasnosti država se nalazi u poziciji tržišnog korektora. Putem antimonopolskih zakona, poticanjem i stimulacijom proizvodnje javnih dobara za koje postoji nedovoljan interes na tržištu nastoji osigurati poticanje konkurentosti i proizvodnje potrebitih javnih dobara za funkcioniranje društva. Pri raspodjeli dohotka država mora voditi računa o efektima raspodjele na način da mora osigurati što pravedniju raspodjelu dohotka kako bi se izbjegle društvene nejednakosti i siromaštvo. Makroekonomska stabilnost jedna je od osnovnih zadataka države gdje država putem fiskalne i monetarne politike uklanja oscilacije u poslovnim ciklusima te se na taj način bori protiv inflacije i nezaposlenosti.

17. Osnove makroekonomije

17.1. Uvod u makroekonomiju

Povijest moderne makroekonomije, druge grane ekonomije koja se bavi proučavanjem cjelokupnog djelovanja gospodarstva, započinje 1936. godine objavom Keynesove *Opće teorije zaposlenosti, kamate i novca* (engl. *The General Theory of Employment, Interest and Money*) u kojoj je dao svoju analizu za razdoblja visoke nezaposlenosti i visoke stope inflacije unutar poslovnih ciklusa⁶⁷. U današnje vrijeme makroekonomija se bavi proučavanjem različitih područja, primjerice onoga kako se određuju ukupne investicije i potrošnja, kako središnje banke upravljaju novcem i kamatnim stopama, koji je uzrok međunarodnih financijskih kriza te zašto su neke zemlje razvijenije od drugih⁶⁸.

17.2. Ciljevi makroekonomske politike

Makroekonomska politika ima za cilj povećanje proizvodnje, odnosno povećanje bruto domaćeg proizvoda (BDP) kroz:

1. Povećanje obujma proizvodnje i što veće stope njezinog rasta
2. Visoku razinu zaposlenosti uz što nižu stopu nedobrovoljne nezaposlenosti
3. Cjenovnu stabilnost
4. Vanjskotrgovinsku stabilnost

⁶⁷ Izvor: Blanchard, O.: «Makroekonomija», Prentice Hall – Mate, Zagreb, 2011., str. 580.

⁶⁸ Izvor: Samuelson, P.A., Nordhaus, W.D.: «Ekonomija», 18. izdanje, McGraw-Hill – Mate, Zagreb, 2007., str. 5.

BDP predstavlja mjeru tržišne vrijednosti svih finalnih dobara i usluga (automobili, koncerti itd.) proizvedenih u zemlji u godini dana⁶⁹.

Povećanje obujma proizvodnje i njezin rast te ekonomsko ponašanje pojedinca, kućanstva i gospodarskih subjekata, analiza funkcioniranja gospodarstva kao cjeline očituje se kroz:

1. Nacionalnu proizvodnju
2. Zaposlenost
3. Opću razinu cijena
4. Vanjsku trgovinu

Razinu zaposlenosti (z') mjerimo stopom zaposlenosti koja je jednaka omjeru broja zaposlenih (Z) i veličine radne snage (RS).

$$z' = \frac{Z}{RS} \text{ ili } z' = \frac{Z}{Z+N}$$

RS = zbroj zaposlenih (Z) i nezaposlenih (N).

Veličinu nezaposlenosti (n') mjerimo omjerom nezaposlenih (N) i veličine radne snage (RS).

$$n' = \frac{N}{RS} \text{ ili } n' = \frac{N}{Z+N}$$

Cjenovna stabilnost predstavlja treći cilj makroekonomske politike. U tržišnom gospodarstvu nužna za mjerenje ekonomske vrijednosti te za racionalno alociranje oskudnih resursa.

Kao pokazatelj opće razine cijena koristi se najčešće indeks potrošačkih cijena (Engl. CPI⁷⁰). CPI koristimo i za izračunavanje stope inflacije.

⁶⁹ Izvor: Samuelson, P.A., Nordhaus, W.D.: «Ekonomija», 18. izdanje, McGraw-Hill – Mate, Zagreb, 2007., str. 408.

⁷⁰ CPI – Consumer Price Index

$$\text{Stopa Inlacije} = \frac{I_{t+1} - I_t}{I_t} \cdot 100\%$$

$$I_t = \text{Indeks (t-1) godine}$$

Ove godine = o. godine; Prošle godine = p. godine

Vanjskotrgovinska stabilnost je četvrti cilj makroekonomske politike i predstavlja ravnotežu neto izvoza, odnosno razlike između izvoza i uvoza. Instrumenti ekonomske politike kojima se ostvaruje stabilnost međunarodne razmjene su:

- Fiskalna politika
- Monetarna politika
- Međunarodna ekonomska politika
- Politika dohodaka

Uz BDP koji je i dalje jedan od glavnih elemenata za izračunavanje ekonomskih učinaka globalizacije, danas se sve više koristi indeks konkurentnosti, a on se sastoji od:

- Razvijenosti tehnologije (Indeks tehnološkog razvoja)
- Kvaliteta javnih institucija (Indeks javnih institucija)
- Makroekonomskog okruženja (Indeks makroekonomskog okruženja)

Tehnološki indeks konkurentnosti sastoji se od ocjene transfera tehnologij, inovacija i razvijenosti informacijske i komunikacijske tehnologije.

Indeks kvalitete javnih institucija dobiva se na osnovu provedenih anketa, a sastoji se od stupnja korupcije i ocijene pravnog sustava.

Indeks makroekonomskog okruženja uključuje indeks makroekonomske stabilnosti, kreditnog rejtinga i pokazatelja državne potrošnje.

Indeks mikroekonomske konkurentnosti određen je sljedećim mikroekonomskim faktorima:

- Kvalitetom poslovne okoline u kojoj poduzeća posluju
- Kvalitetom šire društvene i ekonomske okoline
- Inovacijskim i investicijskim sposobnostima poduzeća

Prema ICP (Interanacional Comparision Programme) postoje problemi u procjenama gospodarskog razvoja, a odnose se na međudržavne usporedbe koje uključuju razinu ekonomske izvedbe, racionalnu alokaciju oskudnih prava kao što su kvote MMF-a, određivanje deviznih tečajeva za one zemlje koje su u procesu otvaranja svojih gospodarstava međunarodnoj trgovini i investicijama i bolje razumijevanje čimbenika koji određuju međunarodnu konkurentnost. Ove procijene ne omogućavaju novi pogled na povezanost potrošnje, investicija i ekonomskog rasta

17.3. Sredstva makroekonomske politike

Glavni makroekonomski instrumenti za analizu makroekonomskih ciljeva su:

1. Fiskalna politika
2. Monetarna politika
3. Politika dohotka

Fiskalna politika bavi se porezima i javnim rashodima i podrazumijeva proces oblikovanja oporezivanja i javnih rashoda s ciljem da se pomognu prigušiti uzleti i padovi poslovnog ciklusa i pridonese održavanju rastuće, visoko zaposlene ekonomije oslobođene visoke ili promjenjive inflacije. Sastoji se od dva oblika od kojih prvi podrazumijeva državne izdatke za kupovinu roba i usluga (npr. izgradnja cesta) koji utječu na relativni obujam kolektivne i privatne potrošnje, dok se drugi odnosi na oporezivanje dohotka čime se smanjuje potrošnja pojedinca i također

utječe na privatnu štednju⁷¹. Ciljevi fiskalne politike su nagli ekonomski rast uz visoku zaposlenost i stabilne cijene.

Monetarna politika se bavi novcem kao sredstvom razmjene i proučava komponente novčane mase i uzroke promjena njihove veličine. Provođi ju središnja banka pojedine države te određuje ponudu novca i financijske uvjete, na način da povećava ili smanjuje kamatne stope utječući na taj način na potrošnju u sektorima⁷². Središte interesa monetarne politike predstavljaju pitanja novčane stabilnosti i odraz novčanih kretanja na gospodarski razvoj i opću gospodarsku stabilnost, pa stoga i regulacija količine novca u opticaju koji je u funkciji ostvarivanja tih ciljeva.

Prednost monetarne nad fiskalnom politikom je ta što se monetarna politika koristi u kratkoročnim stabilizacijskim politikama, dok se fiskalna politika koristi za ispravljanje nacionalne ravnoteže investicija i štednje te za suprotstavljanje nekim dubokim recesijama ili visokim inflacijama koje se ne mogu srediti samo monetarnom politikom.

Politika dohodaka predstavlja kontrolu najamnina i cijena te njihovu regulaciju.

17.4. Budžetska politika

Osnovno pravilo je da budžet nikada ne smije biti uravnotežen - osim na trenutak kada se suficit za obuzdavanje inflacije mijenja u deficit za borbu protiv recesije. Budžet prikazuje planirane rashode državnih programa i očekivane prihode

⁷¹ Izvor: Samuelson, P.A., Nordhaus, W.D.: «Ekonomija», 18. izdanje, McGraw-Hill – Mate, Zagreb, 2007., str. 413.

⁷² Izvor: Samuelson, P.A., Nordhaus, W.D.: «Ekonomija», 18. izdanje, McGraw-Hill – Mate, Zagreb, 2007., str. 414.

od poreznog sistema tijekom godine dana. U sebi sadrži popis specifičnih programa koji se financiraju javnim rashodima: zdravstvo, obrazovanje, socijalna skrb, obrana.

Budžet sadrži i porezne izvore kao što su:

- Porez na dohodak,
- Porez na dobit,
- Porez na dodanu vrijednost (PDV),
- Posebni porezi (trošarine),
- Carine,
- Doprinosi za socijalno osiguranje.

Budžetski suficit se javlja kada svi porezi i drugi prihodi premašuju državne rashode. Do budžetskog deficita dolazi kada rashodi premašuju poreze. Kada su prihodi i rashodi u određenom razdoblju jednaki, država ima uravnotežen budžet.

Državni dug (ponekad nazivan i javni dug) sastoji se od ukupnog ili akumuliranog posuđivanja države; to je ukupna dolarska vrijednost državnih obveznica u vlasništvu javnosti.

Automatski stabilizatori u budžetskoj politici su automatske promjene primitka od poreza i osiguranje za slučaj nezaposlenosti, socijalna skrb i drugi transferi. Automatski stabilizatori mogu djelomično smanjivati fluktuacije poslovnog ciklusa, ali ne mogu otkloniti 100 posto poremećaja. Hoće li smanjiti ostatak poremećaja i kako ostaje zadatak diskrecione monetarne i fiskalne politike.

Diskreciona stabilizacijska politika obično podrazumijeva donošenje zakona za promjenu fiskalnog sistema. Osnovna oružja diskrecione fiskalne politike su javni radovi, drugi kapitalni programi, projekti javnog zapošljavanja i promjene poreznih stopa.

Kada su države prvi put tražile načine za suprotstavljanje krizama, često su se oslanjale na projekte javnog investiranja kako bi stvorile radna mjesta za nezaposlene. Projekti zapošljavanja u javnom sektoru zamišljeni su za unajmljivanje nezaposlenih radnika za razdoblje od otprilike godinu dana, nakon čega se ljudi mogu premjestiti na redovna radna mjesta u privatnom sektoru.

17.5. Instrumenti budžetske politike

Suvremene javne financije traže odgovor na slijedeća pitanja: što izaziva deficite (recesija ili politika), istiskuju ili deficiti investicije ili ih potiču, koliki je stvarni ekonomski teret državnog duga, te kako dug utječe na ekonomski rast?

Stvarni budžet bilježi stvarne dolarske rashode, prihode i deficite u danom razdoblju (vremenski interval od najčešće 1 godinu).

Strukturni budžet računa koliki bi bili državni prihodi, rashodi i deficiti da ekonomija ostvaruje potencijalnu proizvodnju.

Ciklički budžet računa učinke poslovnog ciklusa na budžet - mjeri promjene u prihodima, rashodima i deficitima koji nastaju zbog toga što ekonomija ne ostvaruje potencijalnu proizvodnju već je u stanju prosperiteta ili recesije. Ciklički budžet predstavlja razliku između stvarnog i strukturnog budžeta .

Porezi su onaj fiskalni instrument putem kojega javna (državna) blagajna dolazi do najvećeg iznosa prihoda, pa tako oni i predstavljaju najizdašniji državni prihod uopće. Porezi kao uostalom i svi ostali prihodi neminovno imaju uz svoje fiskalno djelovanje i ekonomsko i socijalno djelovanje. Ubiranjem prihoda putem poreza, obvezniku dužnom na plaćanje poreza smanjuje se kupovna snaga (privatna osoba), odnosno ekonomska snaga.

Porezna politika može stimulatивно i destimulatивно djelovati na radni elan pojedinca, kao i na radne napore radnika u tvrtkama, pa i čitavim gospodarskim granama. Primjenom poreznih oblika može se djelovati na:

- Promjenu uvjeta poslovanja,
- Platnu bilancu,
- Inflaciju,
- Migracijska kretanja stanovništva,
- Natalitet.

Danas razlikujemo nekoliko grupa poreza, a to su:

- Subjektni (osobni) i objektni (stvarni),
- Sintetički i analitički,
- Repatrijacijski (kontingentni) i kvotni,
- Fundirani i nefundirani,
- Katastarski i tarifni,
- Opći i namjenski,
- Redovni i izvanredni,
- Posredni (indirektni) i neposredni (direktni).

Elemente oporezivanja dijelimo u dvije osnovne kategorije, a to su:

- Osobni elementi oporezivanja,
- Materijalni elementi oporezivanja.

Pod osobne elemente oporezivanja ubrajamo: porezne subjekte, porezne obveznike, porezne destinatar, konačni platac, porezni platac. Materijalni elementi oporezivanja su: porezni izvor, porezni objekt, porezna osnovica, porezna stopa, porezna sposobnost, porezna jedinica, porezni katastar, porezna lista, porezna tarifa, razrez poreza, porezna opomena, prisilna naplata, otpis poreza, poček poreza.

Porezna sposobnost izražava mogućnost poreznog obveznika da iz svoje ekonomske snage plati porez, a može se manifestirati na više načina i to u potrošnji, veličini imovine i visini dohotka.

Postoji nekoliko vrsta poreznih osnovica, a to su:

- Porezna osnovica po količini
- Porezna osnovica po vrijednosti
- Paušalna porezna osnovica
- Stvarna porezna osnovica

Načini, odnosno metode za utvrđivanja porezne osnovice su:

- Automatska metoda,
- Administrativna ili službena metoda,
- Direktna metoda ili metoda vlastite prijave,
- Indirektna metoda ili metoda prijave drugih osoba,
- Metoda komparacija ili uspoređivanja.

Porezna stopa je u novcu izražen dio koji se izdvaja iz porezne osnovice, a plativši ga, porezni obveznik je izvršio poreznu obvezu. Porezne stope mogu biti proporcionalne, progresivne i regresivne.

17.6. Tržišni mehanizam

Preko cijena i profita koji se mijenjaju, mehanizam cijena bilježi promjene ukusa, tehnologija i struktura trgovine i na taj način racionira dostupne resurse tamo gdje će donijeti najveću korist.

Agregatna ponuda i agregatna potražnja utječu na ukupnu ekonomsku aktivnost, odnosno na ukupnu proizvodnju i razinu cijena neke zemlje.

Agregatna ponuda (*Engl. Aggregate supply*) jednaka je ukupnoj količini dobara i usluga koje je nacionalno gospodarstvo voljno proizvesti i ponuditi po određenoj cijeni i u određenom vremenskom periodu.

Agregatna potražnja (*Engl. Aggregate demand*) je određena sumom trošenja pojedinca, kućanstva, poslovnog sektora, države i stranaca ali i fiskalnom te monetarnom politikom. Odnosi se na ukupnu ponudu dobara i usluga koju su poduzeća spremna ponuditi uz dane uvijete na tržištu, odnosno ukupnu potražnju stanovništva za proizvodima i uslugama po danoj cijeni u danom vremenu.

Ravnoteža ukupne proizvodnje i razine cijena određeni su sjecištem krivulja agregatne ponude (AS) i agregatne potražnje (AD).

17.4. Krivulja ponude (AS) i potražnje (AD)

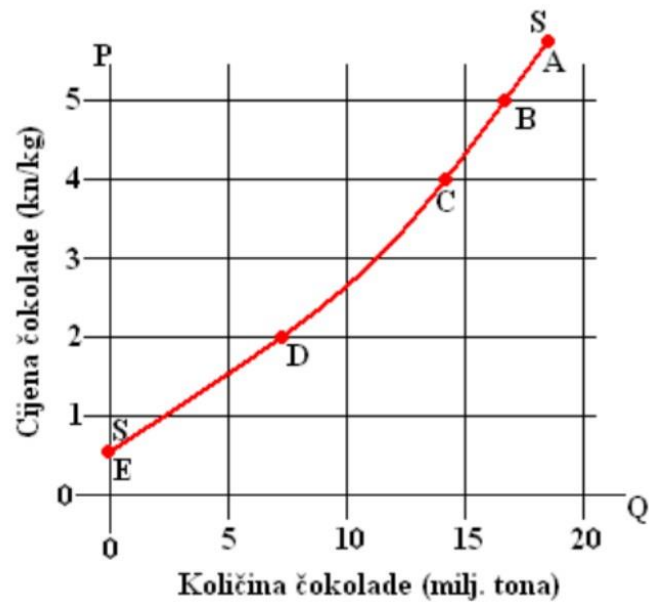
Krivulje ponude i potražnje gledano u makroekonomiji i mikroekonomiji dijele zajedničko podrijetlo, no odnose se na različite pojave.

Krivulja ponude za neko dobro pokazuje odnos između njegove tržišne cijene i količine tog dobra koju su proizvođači voljni proizvesti i prodati uz uvjet da ostale stvari ostanu jednake. Kada se promijene elementi na kojima se temelji ponuda odnosno potražnja, to vodi pomaku ponude odnosno potražnje i promjeni ravnoteže cijene i količine.

Elementi koji utječu na ponudu su:

- Cijena samog dobra
- Tehnologija
- Cijene inputa
- Cijene dobra koja su povezana s tim dobrom
- Organizacija
- Specijalni utjecaji

Slika 3. Krivulja ponude

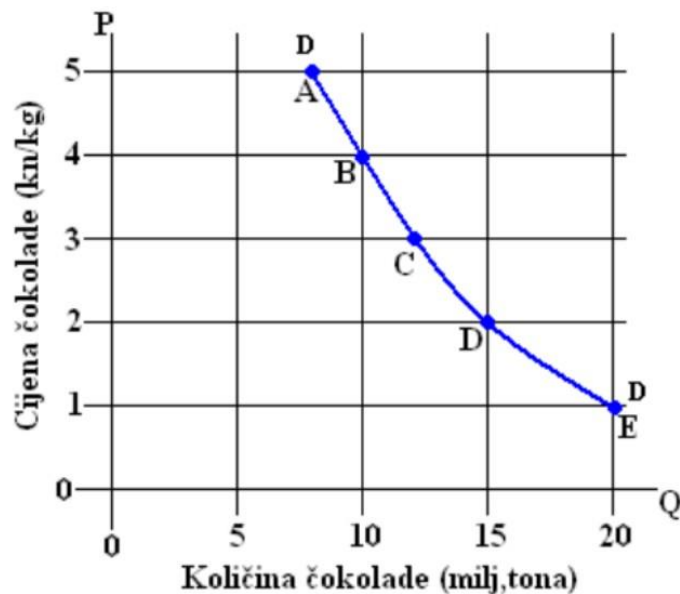

Izvor: Demirović E: "Uvod u ekonomiju". Skripta, 1.-11. predavanje, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za ekonomiju i turizam, "Dr. Mijo Mirković", 2007./2008.

Krivulja potražnje predstavlja odnos između tržišne cijene dobra i tražene količine tog dobra, uz uvjet da se ostale stvari ne mijenjaju. Elementi koji utječu na potražnju su:

- Cijena samog dobra
- Prosječan dohodak
- Broj stanovnika
- Cijene dobra koja su povezana s tim dobrom
- Ukusi
- Posebni utjecaji

Slika 4. Krivulja potražnje

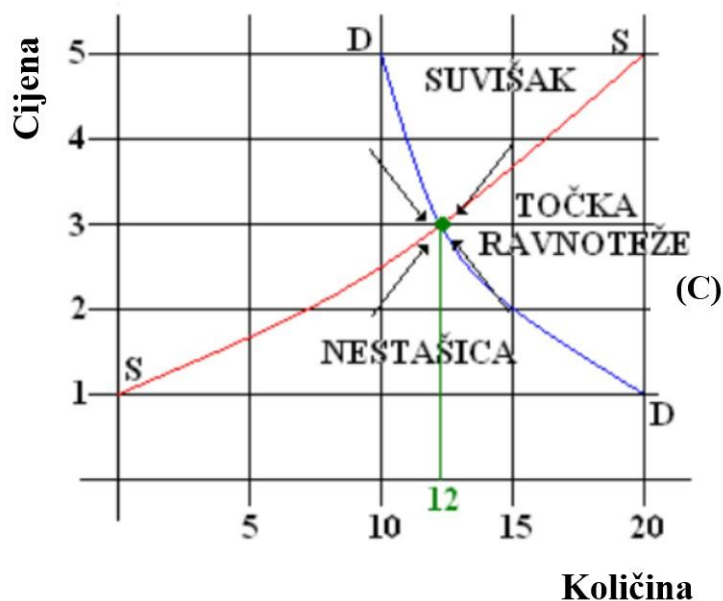

Izvor: Demirović E: "Uvod u ekonomiju". Skripta, 1.-11. predavanje, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za ekonomiju i turizam, "Dr. Mijo Mirković", 2007./2008.

17.5. Ravnoteža ponude i potražnje

Promatranjem krivulje ponude (AS) i potražnje (AD) može se doći do ravnotežne vrijednosti cijene i količine. Ravnoteža cijena i količina se uspostavlja na onoj razini gdje je dobrovoljno ponuđena količina jednaka dobrovoljno traženoj količini, odnosno gdje je $S = D$. Na tržištu potpune konkurencije, ta ravnoteža se nalazi na presjecištu krivulja ponude i potražnje. Po ravnotežnoj cijeni nema suviškova niti manjkova.

Slika 5. Prikaz ravnoteže ponude i potražnje na tržištu

Izvor: Demirović E: "Uvod u ekonomiju". Skripta, 1.-11. predavanje, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za ekonomiju u turizam, "Dr. Mijo Mirković", 2007./2008.

18. Račun nacionalnog dohotka i proizvoda

Pokazatelji ekonomske aktivnosti

Najčešći pokazatelji ekonomske aktivnosti pojedine zemlje su bruto društveni proizvod (*Engl. Gross National Product*) i bruto domaći proizvod (*Engl. Gross Domestic Product*).

Bruto društveni proizvod prikazuje tržišnu vrijednost svih finalnih proizvoda i usluga koje je jedna zemlja sa svojim faktorima proizvodnje proizvela u određenom vremenskom razdoblju, odnosno unutar godine dana te mjeri ukupnu proizvodnju neke zemlje bez obzira o čijim se faktorima proizvodnje radi.

BDP ili GNP (Engl. Gross National Product) najčešće je korištena mjera proizvodnje, tj. BDP je vrijednosni izraz svih proizvedenih dobara i usluga unutar nekog gospodarstva u danom vremenu pa se stoga može prikazati kao suma umnožaka količine dobara i cijena. Tako razlikujemo:

1. Nominalni BDP (mjeri se u tekućim tržišnim cijenama)
2. Realni BDP (mjeri se u nepromijenjenim cijenama)
3. Potencijalni BDP (ona razina BDP-a koja se pri danoj tehnologiji i veličini stanovništva može proizvesti bez stvaranja inflacije. On izražava dugoročni trend realnog BDP-a u uvjetima visoke zaposlenosti i cjenovne stabilnosti)

Nominalni, realni i potencijalni BDP međusobno se ne podudaraju, a odnos između nominalnog i realnog BDP-a, određen je odnosom između tekućih i stalnih cijena. Razlika između realnog i potencijalnog BDP-a određena je veličinom BDP-jaza. (BDP deflator?)

18.1. Mjerenje bruto društvenog proizvoda (BDP-a)

Razlikujemo dva načina mjerenja bruto društvenog proizvoda promatrano kao tijek proizvodnje i kao tijek prihoda.

Promatramo li BDP kao tijek proizvodnje, tada se on sastoji od:

1. Potrošnje pojedinaca i kućanstva ($C = \text{Consumption}$)
2. Potrošnje poduzeća ($I = \text{Investment}$)
3. Potrošnje države ($G = \text{Government spending}$)
4. Potrošnje stranaca ($X = \text{Net export}$)

$$\text{BDP (GNP)} = C + I + G + X$$

Promatramo li BDP kao tijek prihoda, on se tada sastoji od:

1. Nadnica ($W = \text{Wage}$)

2. Kamata (i = interest)
3. Rente (R = Rent)
4. Profita (Pf = Profit)
5. Amortizacije (Dp = Depreciation)
6. Neizravnih poreza (T = Indirect Taxes)

$$\text{BDP (GNP)} = W + i + R + Pf + Dp + T$$

18.2. Ostali pokazatelji ekonomske aktivnosti

Pokazatelj ekonomske aktivnosti neto društveni proizvod (NNP = Net National Product) dobiva se tako da se BDP (GNP) umanji za veličinu amortizacije (Dp).

$$\text{NNP} = \text{BDP (GNP)} - Dp$$

Nacionalni dohodak (NI = Nacional Income) predstavlja sumu faktorskih dohodaka koje su primili rad, kapital i zemlja. On je jednak sumi nadnica (W), renti (R), kamate (i) i profita (Pf) , a dobiva se tako da se od BDP – a (GNP – a) oduzmu amortizacija (Dp) i neizravni porezi (T).

$$\text{NI} = \text{BDP (GNP)} - Dp - T$$

Raspoloživi dohodak (DI = Disposable Income) je onaj dohodak koji kućanstvima ostaje za potrošnju i štednju, a izračunava se tako da se od ukupnog dohotka oduzmu osobni porezi i pridodaju transferna plaćanja.

Investicije predstavljaju ukupna kapitalna ulaganja, namijenjena zamjeni istrošenog fizičkog kapitala i proširenju postojećeg. Financiraju se iz amortizacije i akumulacije.

Neto investicije su namijenjene proširenju postojećeg fizičkog kapitala, a financiraju se iz akumulacije. Dobivaju se tako da se bruto investicije umanje za veličinu amortizacije.

Investicije i štednja moraju biti uravnoteženi. Kako ukupnu štednju (S) čine osobna štednja (PS = Personal Saving), bruto štednja (GBS = Gross Business Saving) i štednja države (GS = Government Saving), a ukupne nacionalne investicije (In = Investment) domaće bruto investicije (BI) i neto izvoz (X), to će vrijediti identitet:

$$In = PS + GBS + GS$$

Neto ekonomsko blagostanje (NEW = Net Economic Welfare) jednak je BDP – u (GNP – u) umanjenom za one njegove dijelove koji ne pridonose individualnom blagostanju, a uvećanom za one stavke potrošnje koje ne obuhvaća BDP (GNP). Tako npr. u NEW ulazi vrijednost vremena dokolice kao i aktivnosti neregistriranog gospodarstva (sive ekonomije).

Potrošnja predstavlja onaj dio BDP-a namijenjen zadovoljenju osobnih potreba, a namjenski se raščlanjuje u tri kategorije:

1. Potrošnju trajnih dobara
2. Potrošnju potrošnih dobara
3. Potrošnju usluga

Struktura potrošnje je tijesno kolerirana sa visinom dohotka, a štednja se definira kao neutrošeni dio raspoloživa dohotka i izračunava se tako da se raspoloživi dohodak umanja za visinu potrošnje.

Odnos između razine potrošnje (C = Consumption) i razine raspoloživa dohotka (DI = Disposable Income) pokazuje funkcija potrošnje.

$$C = f(DI)$$

Iz funkcije potrošnje izvodi se funkcija štednje. Ona pokazuje odnos između štednje ($S = \text{Saving}$) i raspoloživa dohotka (DI).

$$S = f(DI)$$

Veličina potrošnje odnosno štednje subjektivno su određene graničnom sklonošću potrošnji ($MPC = \text{Marginal Propensity to Consume}$) i graničnom sklonošću štednji ($MPS = \text{Marginal Propensity to Save}$).

Granična sklonost potrošnji (MPC) predstavlja odnos između prirasta potrošnje i prirasta raspoloživa dohotka, dok je granična sklonost štednji (MPS) je odnos između prirasta štednje i prirasta raspoloživog dohotka.

Porastom dohotka smanjuje se MPC (granična sklonost potrošnji), a povećava MPS (granična sklonost štednji). Smanjivanjem dohotka povećava se MPC (granična sklonost potrošnji), a smanjuje MPS (granična sklonost štednji). MPC i MPS su međusobno komplementarni, pa je:

$$MPC = 1 - MPS$$

$$MPS = 1 - MPC$$

$$MPC + MPS = 1$$

Nacionalna funkcija štednje određena je tekućim raspoloživim dohotkom, permanentnim dohotkom i imetkom. Investicije su određene veličinom prihoda, veličinom troškova investiranja među kojima su najznačajniji kamate i porezi i očekivanjima i predviđanjima budućih događaja.

Model multiplikatora predstavlja model u kojem investicije određuju dinamiku proizvodnje. Investicije pritom imaju multiplikativni efekt jer proizvode lanac

dodane potrošnje po opadajućoj stopi. Koliki će taj efekt biti ovisi o veličini multiplikatora investicija. Pod multiplikatorom investicija podrazumijeva se broj koji množeći promjenu investicija daje promjenu proizvodnje i BDP-a. Veličina investicijskog multiplikatora ovisi o graničnoj sklonosti potrošnji (MPC) odnosno graničnoj sklonosti štednji (MPS).

$$k = \frac{1}{1 - MPC}$$

$$k = \frac{1}{MPS}$$

U otvorenom gospodarstvu multiplikator potrošnje, manji je od multiplikatora potrošnje u zatvorenom gospodarstvu zbog izdataka na uvoz. Multiplikator otvorenog gospodarstva (M_{op}) jednak je $M_{op} = 1 / (MPS + M_{pm})$ gdje je MPS granična sklonost štednji, a M_{pm} granična sklonost uvozu. Kako je u zatvorenom gospodarstvu $M_{pm} = 0$, multiplikator zatvorenog gospodarstva jednak je $1 / MPS$.

19. Centralno bankarstvo i monetarna politika

19.1. Centralna banka

Centralna banka jedne zemlje je glavna monetarna institucija u toj zemlji. Njeno je djelovanje od presudne važnosti za gospodarstvo svake zemlje

Centralna banka je banka za bankare, ona kontrolira emisiju novca u opticaju, regulira zaduživanje države u inozemstvu, kontrolira stabilnost valute u jednoj zemlji (devizni tečaj), brine o osiguranju depozita te kontrolira rad poslovnih banaka.

19.2. Monetarna politika; primjer Hrvatske Narodne Banke

Monetarna politika je vrsta makroekonomske politike koju u ime države kreira i provodi centralna banka. U Republici Hrvatskoj provođenje i utvrđivanje monetarne politike nalazi se u nadležnosti Hrvatske narodne banke (pored monetarne HNB je zadužena i za provođenje i utvrđivanje devizne politike u RH). Hrvatska narodna banka u ovome ima visok stupanj autonomije i samostalnosti u donošenju odluka u odnosu na izvršnu vlast. U obavljanju svojih dužnosti HNB odgovorna je jedino Saboru RH ⁷³.

HNB radi ostvarivanja utvrđene monetarne i devizne politike može odrediti instrumente i mjere koji su joj potrebni za reguliranje kreditne aktivnosti i likvidnosti banaka, te za reguliranje količine novca u opticaju, kao i donositi mjere u svezi s kamatnim stopama i tečajem nacionalne valute. Također HNB ima ovlasti donositi pod-zakonske propise i druge akte kojima se regulira devizno poslovanje pravnih i fizičkih osoba, te provodi kontrolu deviznog poslovanja u zemlji u skladu sa hrvatskim zakonom. HNB istodobno je i ovlaštena za utvrđivanje metode, s pomoću koje se određuje vrijednost nacionalne valute u odnosu na ostale inozemne valute.

Zbog provođenja utvrđene monetarne i devizne politike HNB može u svoje ime izdavati vlastite vrijednosne papire koji glase na nacionalnu ili inozemnu valutu te na financijskim tržištima ugovarati kupnje, prodaje i zamjene vrijednosnih papira i drugih lako-utrživih financijskih instrumenata kao i prava i obaveze u svezi sa njima

⁷³ Sabor RH – Ustav RH (pročišćeni tekst), «HNB je središnja banka RH. Položaj, prava i dužnosti Hrvatske

narodne banke uređuju se zakonom. Hrvatska narodna banka u svom je radu samostalna i odgovorna

Hrvatskom Saboru», NN br. 41, Zagreb 2001. godine

HNB može odobravati kredite solventnim bankama, sa sjedištem u RH, na vremensko razdoblje koje nije duže od šest mjeseci. Kao instrumenti za osiguravanje povrata tih kredita mogu se upotrijebiti: financijski instrumenti određeni Zakonom o HNB-u; zadužnice koje je izdala HNB ili RH koje su plative u Hrvatskoj i koje čine dio javne emisije te zadužnice određene Zakonom o HNB-u.

Hrvatska narodna banka posebnom odlukom utvrđuje kamatne stope na kreditne i diskontne poslove HNB-a. HNB posebnom odlukom propisuje obvezu banaka, po kojoj su one obvezne izdvojiti i održavati obveznu pričuvu na računu za namiru i u blagajni ili na izdvojenom računu u Hrvatskoj narodnoj banci.

Obavezna rezerva (pričuva) određuje se u postotku propisanom s obzirom na vrstu, ročnost, veličinu i povećanje depozita te drugih obveza banke. Ovom odlukom o obveznoj rezervi HNB ujedno propisuje i osnovicu te način obračuna obvezne rezerve. Pri tome HNB može na izdvojena sredstva (obveznu rezervu) banci plaćati naknadu. Odluku o visini ove naknade donosi sama Hrvatska narodna banka (HNB).

U središtu interesa monetarne politike su pitanja opće gospodarske stabilnosti i regulacija količine novca u opticaju. Novac se najčešće u teorijskom smislu promatra kao financijski simbol realnih vrijednosti i kao pokretač gospodarske aktivnosti, pa je potrebno regulirati njegovo kretanje.

19.3. Novac i gospodarska aktivnost

Novac kao prometno i platežno sredstvo, pa, prema tome i kao cirkulirajuća kupovna moć egzistira u određenom materijalnom obliku koji je određen valutnim propisima.

Kao zlatni ili papirni, svejedno, on se oblači u određeno ruho zavisno od propisa, te se kuje ili tiska u različitim oblicima. U povijest su pojedinci i narodi međusobno trgovali razmjenom robe za robu tj. trampa (krzno, platno, žitarice, itd.). Kasnije se u razmjeni dobara javljaju kovine i metali, čak i zlato. Nakon robnog novca, zbog jednostavnijeg rukovanja, razvio se papirni novac koji je

ljudima koristan zbog funkcije koju obavlja, a ne zbog njegove korisnosti kao robe.

Iz navedenog dijelimo novac na sljedeće vrste:

- Robni novac
- Metalni novac
- Papirnati novac

Novac danas predstavlja svojevrsnu stvar (robu) koja služi za kupovinu neke druge stvari (robe) te je općeprihvaćeno sredstvo razmjene.

Suvremeni novac obuhvaća:

- Gotovinu – izdana od strane središnje banke
- Bankovni (depozitni) novac – čekovi koji su vučeni (izdani) na sredstva pohranjena u financijskim ustanovama, odnosno bankama
- Digitalni (elektronički) novac – nastao razvojem Interneta i tehnologije

Glavne funkcije novca danas su⁷⁴:

- Novac je sredstvo razmjene
- Novac je mjerilo vrijednosti
- Novac je sredstvo za očuvanje vrijednosti

Postoje tri shvaćanja koncepcije gospodarske aktivnosti:

1. Monetarna koncepcija
2. Nemonetarne koncepcije
3. Kompleksno shvaćanje

⁷⁴ Izvor: Samuelson, P.A., Nordhaus, W.D.: «Ekonomija», 18. izdanje, McGraw-Hill – Mate, Zagreb, 2007., str. 513.

U *monetarnoj koncepciji* monetarni faktori imaju ulogu u gospodarskom životu i osnovni su kauzalni faktori gospodarskog razvoja. Prema ovoj koncepciji povećanje novčane mase izaziva gospodarsku ekspanziju, kao i što njezino smanjivanje mora dovesti do gospodarskog zastoja. U monetarnoj koncepciji se tvrdi kako promjene u novčanoj masi su dovoljne da odrede čitav proces i intenzitet gospodarskog razvoja. Prema ovoj koncepciji cikličko kretanje gospodarstva smatra se zavisnim jedino od kretanja novca u sferi proizvodnje, razmjene i potrošnje, pa se otuda i dolazi do zaključka o određujućoj ulozi monetarne politike . Takvo je shvaćanje razvijeno u teorijama:

- a) Manipulativne valute
- b) Kreditne ekspanzije

Bit *nemonetarne koncepcije* svodi se na to da novac, njegova količina i ostali monetarni faktori ne određuju gospodarska kretanja-proizvodnju, zaposlenost, investicije i cijene, već upravo obratno, da su monetarna kretanja posljedica tih gospodarskih kretanja. Ovdje se novac prije svega shvaća samo kao sredstvo olakšavanja razmjene.

Kompleksno shvaćanje odnosi se na poglede koji smatraju da promijena količine novca nije glavni faktor koji prouzrokuje određeni ekonomski razvoj, ali su uvjet koji mora postojati da bi se određeni ekonomski razvoj mogao ostvariti. Za predstavnike kompleksnijih shvaćanja glavni problem gospodarskog razvoja je formiranje kapitala. Od formiranja kapitala i njegove upotrebe zavisi zaposlenost, razvoj potrošnje opasnost inflacije i gospodarski razvoj.

19.4. Inflacija

Inflacija predstavlja trajan rast opće razine cijena, a stopa inflacije stopu po kojoj cijene rastu⁷⁵. Situacija suprotna inflaciji je deflacija, u kojoj dolazi do pada opće razine cijena.

Inflacija je veoma kompleksna i heterogena gospodarska pojava, koja se, kako se čini, nikada ne pojavljuje dva puta na isti način, tako da ju je teško, gotovo nemoguće generalno definirati i jednim te istim spletom uzroka objasniti. Teorija inflacije po J. M. Keynesu ukratko glasi:

$$P = E / O + I' - S / R$$

P = cijena potrošnih dobara

E = ukupan nacionalni dohodak

O = ukupna proizvodnja

I' = novčani dohodak ostvaren proizvodnjom investicijskog dobra

S = štednja

R = tekuća potrošnja dobara potrošnje

19.5. Monetaristička teorija M. Friedmana

Friedman razlikuje pet različitih oblika u kojima se može držati imovina:

1. Novac (M) definiran kao oblik imovine koji je općeprihvaćen za plaćanje pri kupovini i za otplatu dugova po određenoj nominalnoj vrijednosti,
2. Obveznice (B) koje definiraju kao pravo potraživanja određenog fiksnog nominalnog iznosa dohotka,
3. Dionice (E) koje se definiraju kao pravo na razmjerno učešće u dobiti poduzeća,
4. Fizička dobra (G), bez ljudskog kapitala,

⁷⁵ Izvor: Blanchard, O.: «Makroekonomija», Prentice Hall – Mate, Zagreb, 2011., str. 28.

5. Ljudski kapital (H) ili radni kapacitet pojedinca.

19.6. Monetarni transmisijski mehanizam

Monetarni transmisijski mehanizam definira se kao prijenosni mehanizam utjecaja monetarnih kretanja na realna kretanja u gospodarstvu kao što su:

1. Investicije,
2. Potrošnja,
3. Zaposlenost,
4. Realni nacionalni dohodak,
5. Razina cijena.

19.7. Monetarna ravnoteža

Monetarna ravnoteža definira se kao stanje u kojem je ponuda novca (MS), tj. postojeća količina novca jednaka potražnji novca (MD).

$$MS = MD$$

Mjere monetarne politike koje poduzima središnja banka pokreću u jednom smjeru proces monetarnog uravnoteženja jer djeluju na poziciju komercijalnih banka, kamatne stope na tržištu novca i kapitala, devizne tečajeve, a preko toga i na razinu cijena. Deficit platne bilance je taj koji najsigurnije otvara putove inflacije. Na dulji ili kraći rok on uzrokuje seriju smetnji:

1. U pomanjkanju vanjskih kompenzatorskih kredita on utječe na sniženje vrijednosti domaćeg novca na deviznom tržištu.
2. Nakon toga dolazi do porasta cijene uvozne robe (pogotovo sirovina), prodaja vlastite robe uz nižu cijenu na bazi zlata: strane se kupnje povećavaju, a to može stvoriti i stanje oskudice ili povišenje cijena na domaćem tržištu.

20. Instrumenti monetarne politike

Instrumenti monetarne politike služe središnjoj banci za reguliranje količine novca u opticaju, odnosno ona se njima koristi kako bi uskladila količinu novca u opticaju s kretanjima i zahtjevima realne ekonomije. Instrumenti monetarne politike nisu statične kategorije:

- Oni se modificiraju, zavisno od promjena uvjeta u ekonomskom i novčanom sustavu, te zavisno od promjena ciljeva ekonomske, a napose monetarne politike.
- Oni su zavisni i od odnosa u kreditnom sustavu, njegovim organizacijskim oblicima i njegovim funkcijama, a to je u mnogome zavisno od razvijenosti financijskog tržišta koje svojom mrežom tokova utječe na brzinu transakcija, a time i na brzinu optičaja i efikasnosti formiranja i upotrebe novčanog kapitala.

Formalno jedan te isti po svom nazivu instrument monetarne politike primjenjuje se različito i ima pred sobom različite ciljeve, a k tome i različite efekte u uvjetima konvertibilnosti valute i u uvjetima nekonvertibilnosti, u uvjetima fiksnih i fluktuirajući tečajeva, u razvijenoj i nerazvijenoj zemlji, a isto tako i u različitoj razvijenosti financijskog tržišta.

20.1. Središnja banka i instrumenti reguliranja ponude novca

Klasični instrumenti reguliranja ponude novca su :

1. Politika otvorenog tržišta
2. Politika refinanciranja koja obuhvaća diskontnu i lombardnu politiku
3. Politika rezervi likvidnosti
4. Selektivna kreditna politika

Dodatni instrumenti središnje banke u reguliranju ponude novca su moralno uvjeravanje ili džentlmenski sporazumi i politika privlačenja depozita komercijalnih

banka od središnje banke radi steriliziranja viška njihove likvidnosti i sprečavanja njihove ekspanzije putem povoljne kamatne stope.

Glavni cilj središnje banke je održavanje stabilnosti cijena, a njezina funkcija su:

1. povezane s reguliranjem novčane cirkulacije tj. platnog prometa i njegovom likvidnošću
2. povezane s reguliranjem poslovanja kreditnog sustava tj. drugih banaka
3. povezane sa međunarodnim platnim prometom

Najvažniji instrument kojim se središnje banke razvijenih zemalja služe pri reguliranju količine novca u opticaju je politika otvorenog tržišta. Efikasnost ovog instrumenta prije svega ovisi o stupnju razvijenosti financijskog tržišta. Središnja banka za potrebe države emitira različite vrijednosnice, najčešće obveznice, te ih prodaje zainteresiranim investitorima preko primarnih dilera koji imaju poseban status i važan su dio u provođenju te politike. Kada središnja banka prodaje vrijednosnice, ona zapravo povlači novac iz opticaja, a kada ih po dospijeću otkupljuje natrag ubacuje novac u opticaj. U okviru politike otvorenog tržišta središnja banka definira tri važna čimbenika:

1. Vrstu vrijednosnice koje će se emitirati (sa dužim ili kraćim rokom dospijeca, odnosno da li će biti prenosiva ili neprenosiva)
2. Oblik emisije vrijednosnica (javna emisija ili privatna za unaprijed poznate klijente)
3. Obuhvat transaktora sa središnjom bankom (odnosno hoće li u transakciju biti uključene npr. sve banke ili samo dio njih)

Učinci transakcija na otvorenom tržištu ogledaju se u promjeni iznosa novca na računima depozitnih institucija, promjeni cijena i prinosa vrijednosnica na financijskim tržištima te promijeni u ekonomskim očekivanjima.

U izvođenju politike refinanciranja središnja banka određuje kvalitativne i kvantitativne elemente. U kvantitativne elemente spada određivanje diskontne i lombardne kamatne stope te maksimalan iznos refinanciranja. U kvalitativne elemente spada kvaliteta mjenica koje je središnja banka spremna prihvatiti i kvaliteta drugih vrijednosnica koje je središnja banka spremna prihvatiti na rediskont ili relombard.

Diskontna stopa je zapravo kamatna stopa po kojoj središnja banka prima od poslovnih banaka eskont (tj. reeskontira) robne mjenice ili druge vrijednosnice. Promjenom u visini diskonte stope, već prema uvjetima na tržištu, središnja banka nastoji utjecati na ponudu i potražnju za novcem.

Svaka banka želi udovoljavati svojim obavezama za isplatu gotovine, te stoga jedan dio sredstava drži u likvidnoj formi. Primarne rezerve čine:

- a) Gotovina u blagajnama
- b) Sredstva položena kod središnje banke
- c) Potraživanja od ostalih banaka
- d) Gotovinska sredstva (čekovi)

Sekundarne rezerve čine mjenice i druge vrijednosne papire s rokom dospijeca do jedne godine, ako su tržišne kvalitete.

Pri ostvarivanju politike obveznih rezervi likvidnosti središnja banka mora utvrditi slijedeće:

1. Osnovicu za obračun obvezne rezerve
2. Način određivanja visine obvezne rezerve
3. Razdoblje izračuna obračunske osnovice
4. Održavanje obvezne rezerve
5. Udovoljavanje zahtjevu za obaveznom rezervom
6. Pitanje ukamaćivanja sredstava obvezne rezerve

7. Kazne za neispunjenje odredbi za obveznom rezervom

Selektivna kreditna politika predstavlja kontrolu upotrebe određenih sredstava kao i kontrolu likvidnosti banaka, odnosno pokriva određenog plasmana, određenim izvorima. Također poticanjem određene kreditne orijentacije potpomažu se i opća nastojanja ekonomske politike.

Dva su oblika selektivne kreditne politike:

1. Politikom potrošačkih kredita kojima država potiče potražnju za određenim dobrima i tako podupire razvoj određenih djelatnosti i poduzeća.
2. Politikom otkupa vrijednosnica tj. refinanciranja pri čemu se utvrđuje vrsta vrijednosnice, prihvatljivost i ukupna kvota otkupa. Riječ je o ciljanim, selektiranim operacijama pri čemu središnja banka budno pazi da ne dođe do špekulacija.

Ostale mjere kvalitativne kontrole kojima se služi središnja banka u provođenju monetarne politike su preporuke i savjeti.

20.2. Banke

Banke su glavni subjekt emisije novca i najznačajniji segment transmisijskog mehanizma. Financijski posrednici na financijskom tržištu su:

1. Univerzalne banke
2. Depozitno – kreditne banke poznate pod nazivom komercijalne banke
3. Štedionice
4. Investicijske banke, odnosno banke koje se bave emisijom i trgovinom vrijednosnica, a ponegdje i posebne razvojne banke,
5. Financijske kompanije, a u za sve to i mnoge specifične financijske institucije
6. Osiguravajuće kompanije
7. Mirovinski fondovi
8. Investicijski fondovi, a sa svim tim povezani i bankarski holdinzi

Osnovni komercijalno-bankarski poslovi dijele se na:

1. Pasivne poslove (one u kojima banka dolazi do sredstava, odnosno one u kojima se banka pojavljuje kao dužnik)
2. Aktivne poslove (oni u kojima se banka pojavljuje u ulozi vjerovnika)
3. Neutralni poslovi (u kojima banka igra ulogu komisionara, odnosno ne pojavljuje se ni kao dužnik, niti kao vjerovnik)

Pasivni kratkoročni poslovi su depozitni poslovi. Oni se dijele na:

- a) Uloge na štednju
- b) Novčane pologe
- c) Čekovni i žiro-depoziti

Aktivni kratkoročni poslovi su :

- a) Kontokorentni kredit – kredit po tekućem računu
- b) Eskontni kredit – kredit na osnovi mjenice
- c) Lombard – kredit na osnovi zaloga pokretnih stvari
- d) Akceptni kredit – kredit koji banka daje akceptirajući mjenicu
- e) Rambursni kredit – kombinacija akceptnog i eskontnog kredita (kreditno pismo).

21. Devizna politika

Deviznu politiku vodi središnja banka pojedine zemlje, s ciljem postizanja i održavanja stabilnih cijena i napretka gospodarskog rasta.

21.1. Novčani sustav

Novčani sustav određuje osnovnu novčanu jedinicu i način emisije. Shodno tome stvorene su različite novčane jedinice kao npr. dolar, engleska funta, japanski jen, rublja, kuna itd.

Nacionalna valuta, bez obzira na to kakvih kvaliteta ona bila zakonsko je i definitivno sredstvo plaćanja samo na određenom valutnom području – u pravilu na području jedne zemlje. Nacionalna valuta izvan određenog valutnog područja gubi svojstvo zakonskog i definitivnog sredstva plaćanja. Kupovna moć određenog novca ne može na stranom tržištu, odnosno na drugom valutnom području, neposredno doći do izražaja. Kupovna moć domaćeg novca u inozemstvu dolazi do izražaja tek u razmjeni za strani novac-stranu valutu, i to posredstvom deviznog, odnosno intervalutarnog tečaja. Budući da postoje različite nacionalne novčane jedinice, obračun i uspoređivanja među gospodarstvima nemoguća su bez posredstva deviznog tečaja. Intervalutarni tečaj predstavlja razmjenu efektivnog novca (valute) jedne zemlje za efektivni novac (valutu) druge zemlje. Devizni tečaj predstavlja razmjenu potraživanja u valuti zemlje A (npr. Japanu), za potraživanje u valuti zemlje B (npr. SAD-u) jer je po definiciji deviza potraživanje u stranoj valuti.

Deviza praktično u međunarodnim plaćanjima predstavlja svojevrсни međunarodni depozitni novac koji se kao nematerijalan vodi na računima korespondentnih banaka zemlje A i zemlje B. Pošto je efektivni novac moguće (i lakše) krivotvoriti, u praksi banke posebno iskazuju visinu tečaja za efektivu (gotov novac) koji je u pravilu niži od tečaja za devize, i to zbog rizika krivotvorenja novca i manipulativnih troškova prijenosa novca iz zemlje u zemlju.

21.2. Devizni tečaj

Devizni tečaj predstavlja cijenu domaćeg novca izraženu u stranom novcu, odnosno koliko jedinica domaćeg novca treba dati za jedinicu stranog novca i to je tzv. sustav direktnog kotiranja. Sustav indirektnog kotiranja primjenjuje samo Velika Britanija, pa se tamo devizni tečaj definira kao broj jedinica strane

valute koji treba dati za jedinicu domaćeg novca. Promjene deviznog tečaja utječu na kretanje uvjeta razmjene sa svijetom, odnosno one utječu na cijene izvoza i uvoza, rentabilnost izvoza, te dovode do promjene uvoznih supstituta. Promjene tečaja utječu na promjene relativnih cijena, a time i na redistribuciju nacionalnog dohotka, realokaciju gospodarskih resursa i dinamiku razvoja. Devizni tečaj ima slijedeće funkcije:

- Informacijsku funkciju
- Redistributivnu funkciju
- Alokativnu funkciju
- Razvojnu funkciju

Vrste deviznih tečaja

- a) Nominalni devizni tečaj
- b) Realni devizni tečaj
- c) Efektivni devizni tečaj

Nominalni devizni tečaj predstavlja promjenu cijene domaće valute izraženu u stranoj valuti bez uzimanja u obzir stope inflacije.

Realni devizni tečaj – to je nominalni tečaj korigiran za stopu inflacije, i on je mnogo važniji, jer inflacija obezvređuje vrijednost novca.

Korekcijom nominalnog tečaja za stopu inflacije dobiva se realna slika kupovne moći novca koji posjedujemo.

Domaća valuta može i aprecirati prema određenim valutama, a prema drugima i deprecirati, u tom se slučaju računa tzv. efektivni devizni tečaj.

Efektivni devizni tečaj – to je vagani prosjek deviznih tečajeva između domaće valute i valuta zemalja nama najvažnijih trgovačkih partnera. Pri tome svaki trgovački ima svoj poseban ponder, odnosno udjel i na temelju toga se ogleda njegov relativni značaj u ukupnoj trgovini zemlje. S obzirom na to da devizni tečaj predstavlja cijenu domaćeg novca izraženu u stranom novcu (ili

stranog novca izraženu u domaćem novcu), on prvenstveno zavisi od ponude i potražnje za dotičnim novcem na deviznom tržištu jer ponuda i potražnja i ovdje, kao i drugdje, dovodi do konačnog formiranja cijena (u ovom slučaju deviznog tečaja).

Utjecaji i varijable koje utječu na visinu deviznog tečaja su:

1. Osnovni trend tržišta,
2. Vremenska neusklađenost plaćanja za uvoz i naplata izvoza,
3. Pregovaračka vještina subjekata u vanjskoj trgovini,
4. Tržišna očekivanja u pogledu terminskih tečajeva,
5. Špekulativna kretanja kapitala,
6. Promjena uvjeta na novčanom i financijskom tržištu,
7. Fiskalne i monetarne mjere koje vlasti donose radi kontrole tečajeva.

Postoje tri teorije o formiranju deviznih tečajeva:

1. Teorija bilance plaćanja,
2. Monetaristička, odnosno inflacionistička teorija tečajeva,
3. Teorija pariteta kupovne moći.

Teorija bilance plaćanja - u ovoj teoriji smatraju da uzrok porasta tečaja strane valute, odnosno pada intervalutne vrijednosti domaćeg novca, leži u pasivnosti bilance plaćanja. Po toj teoriji deficit bilance plaćanja izaziva porast deviznog tečaja, a tek kasnije i porast cijena.

Monetaristička teorija stavlja naglasak na monetarnu ponudu pri čemu je izvodi iz "monetarne baze" množeći je sa multiplikatorom, pa smatra da je porast deviznih tečajeva uzrokovan porastom količine novca u opticaju. Kada bi se imala stalna količina papirnog novca, nikakva pasivnost bilance plaćanja ne bi mogla povećati devizne tečajeve, jer ograničena količina novca dovodi do

pada cijena, a to do većeg izvoza i priljeva deviza i time do pada deviznih tečajeva, odnosno porasta intervalutarne vrijednosti domaćeg novca.

Teorija pariteta kupovne moći - prema ovoj teoriji devizni tečaj izravnavava cijene u različitim zemljama. Tečaj se mijenja zavisno od razlike stupnja obezvrijeđena novca dviju zemalja.

21.3. Instrumenti devizne politike

Determinante koje utječu na izbor tečajnog režima su:

- Veličina ekonomije – što je nacionalna ekonomija veća, to je bolje se koristiti sustavom fluktuirajućih deviznih tečajeva.
- Otvorenost ekonomije – što je stupanj otvorenosti neke ekonomije viši, to je bolje koristiti se sustavom fiksnih tečajeva.
- Diversifikacija proizvodnje/strukture izvoza – što je stupanj diversifikacije niži, a udio jednog vanjskotrgovinskog partnera visok, to se čini boljim korištenje sustava “vezivanja” deviznog tečaja uz valutu te zemlje.
- Divergencija između stope domaće i inozemne inflacije – što je stupanj inflacije viši, to je bolje korištenje sustava fluktuirajućeg deviznog tečaja, premda sustav fiksnog tečaja može biti koristan u stabilizacijskoj politici.
- Stupanj ekonomske/financijske razvijenosti - što je stupanj ekonomske/financijske razvijenosti viši, to je bolje koristiti se sustavom fluktuirajućeg deviznog tečaja.
- Mobilnost faktora rada – što je mobilnost niža, odnosno, ako je sustav plaća rigidan na njihovo snižavanje, to je bolje koristiti se sustavom fluktuirajućeg deviznog tečaja.
- Mobilnost kapitalnih tokova – viši stupanj mobilnosti tokova kapitala implicira velike teškoće u održavanju sustava fiksnog tečaja.

- Inozemni nominalni šokovi – ako je ekonomija izložena toj vrsti šokova tada je bolje koristiti se sustavom fluktuirajućeg deviznog tečaja.
- Domaći nominalni šokovi – bolje je koristiti se sustavom fiksnog deviznog tečaja .
- Realni šokovi – ako je ekonomija izložena realnim šokovima (domaćim ili inozemnim) bolje je korištenje sustava fluktuirajućih deviznih tečajeva.
- Kredibilnost nositelja makroekonomske politike – što je niža kredibilnost to je bolje korištenje sustava fiksnog deviznog tečaja.

21.4. Vrste deviznih tečajeva:

Devizni tečajevi mogu se klasificirati kao:

- Slobodno fluktuirajući (varijabilni)
- Fiksni (vezani, currency board)
- Manipulirani fluktuirajući (varijabilni)
- Dirigirano fleksibilni (varijabilni) devizni tečaj

Devizni tečaj bez domaće valute u opticaju - predstavlja režim deviznog tečaja gdje valuta strane zemlje ili nadnacionalna valuta egzistira kao jedino zakonsko sredstvo plaćanja ili određena zemlja pripada monetarnoj (valutnoj) uniji u kojoj dijeli isto zakonsko sredstvo plaćanja s ostalim članicama.

Devizni tečaj u uvjetima valutnog odbora - Currency Bord - monetarni režim koji se temelji na eksplicitnoj zakonskoj obavezi zamjene domaće valute, stranom valutom uz fiksni devizni tečaj primjer BiH).

Ostali konvencionalni aranžmani fiksno vezanog (okačenog) tečaja - valuta neke zemlje može biti formalno ili stvarno vezana za neku drugu valutu ili košaricu valuta po fiksnom tečaju s mogućim odstupanjima tečaja unutar granica u rasponu od + / - 1% oko središnjeg tečaja.

Fiksni devizni tečaj unutar zadanog raspona plivanja - u ovom slučaju visina deviznog tečaja održava se između dopuštenih granica fluktuacije koje dopuštaju odstupanja veća od $+ / - 1\%$ oko središnjeg tečaja.

Puzeće prilagođavanje - valuta se prilagođava povremeno u malim vrijednostima prema unaprijed određenom fiksnom tečaju ili s obzirom na određene kvantitativne indikatore (razlika prošle inflacije prema inflaciji kod glavnih trgovinskih partnera, razlika između ciljane i očekivane inflacije kod glavnih trgovačkih partnera i sl.) unutar zone odstupanja.

Devizni tečaj unutar promjenjivih granica plivanja - devizni tečaj održava se unutar određenih granica zone fluktuacija oko središnjeg tečaja koji se kontinuirano prilagođava unaprijed određenom tečaju ili odgovara na promjene određenih kvantitativnih indikatora.

Upravljanje plivajući devizni tečaj bez unaprijed određenog smjera kretanja - monetarna vlast putem intervencija na međunarodnim deviznim tržištima utječe na kretanja deviznog tečaja bez prethodnog specificiranja smjera njegova kretanja.

Slobodno plivajući tečaj - devizni tečaj se određuje tržišno, na temelju ponude i potražnje.

Kako bi zemlja ostvarila planirane ciljeve u provođenju ekonomske politike može se poslužiti slijedećim sidrima:

- Sidro tečaja
- Sidro monetarnih agregata
- Sidro inflacije

Sidro tečaja - monetarna vlast spremna je u okviru tog mehanizma kupiti i prodati stranu valutu po službenom tečaju kako bi tečaj domaće valute ostao na unaprijed određenoj razini (devizni tečaj služi kao nominalno sidro ili posredni instrument monetarne politike).

Sidro monetarnih agregata - monetarna vlast koristi monetarne instrumente kako bi postigla određenu planiranu stopu rasta monetarnih agregata (M_1 , M_2 , bazni novac – M_0 itd.).

Sidro inflacije - sustav se temelji na javnom kvantitativnom ograničavanju srednjoročne inflacije s obavezom monetarnih vlasti da postigne taj predviđeni cilj.

Aprecijacija valute - mjera kojom se precjenjuje domaća valuta, odnosno tečaj strane valute održava se iznad tečaja ravnoteže.

Revaloracija – ako se putem zakonskih propisa i službeno potvrdi precjenjivanje tečaja domaće valute.

Devaloracija – pojam kojim se označava zakonsko sniženje deviznog tečaja domaće valute.

22. Bankarski sustav hrvatske

Hrvatska narodna banka (HNB) je središnja banka RH. U cilju reguliranja količine novca u opticaju HNB:

- Utvrđuje visinu obvezne rezerve na depozite i druge plasmane banka i drugih financijskih organizacija kod HNB-a
- Izdaje i povlači blagajničke zapise koje mogu upisivati banke i druge financijske ustanove
- Odobrava kredite bankama na temelju domaćih i inozemnih prenosivih kratkoročnih vrijednosnica
- Prodaje i kupuje domaće i inozemne prenosive kratkoročne vrijednosnice
- Odobrava kredite bankama s rokom vraćanja do 3 mjeseca uz zalog odgovarajućih vrijednosnica

- Određuje eskontnu stopu i aktivne i pasivne kamatne stope
- Ograničava za određeno vrijeme opseg i dinamiku porasta plasmana banka

Za održavanje likvidnosti banaka i drugih financijskih organizacija HNB propisuje:

- Visinu, uvjete i način minimalne likvidnosti
- Obavezne okvire ročne strukture plasmana i njihovo usklađivanje sa strukturom izvora sredstava po njihovoj ročnosti
- Način, uvjete i rokove korištenja obvezne rezerve radi održavanja likvidnosti
- Visinu, rokove korištenja i vraćanja i druge uvjete za davanje bankama kratkoročnih kredita za dnevnu likvidnost na temelju određenih vrijednosnica
- Minimalne opće uvjete kreditne sposobnosti i utvrđuje njihovu nelikvidnost
- Uvjete za formiranje posebne rezerve likvidnosti za isplatu sa štednih uloga i tekućih računa građana

Radi održavanja likvidnosti u plaćanjima prema inozemstvu HNB je:

- Kupovala i prodavala devize na deviznom tržištu
- Rukovala stalnim i tekućim deviznim rezervama RH
- Propisivala minimalni iznos deviza ovlaštenim bankama
- Mogla kupovati valutu RH u inozemstvu
- Osiguravala provedbu platnih i financijskih ugovora s inozemstvom i kontrolirala zasnivanje kreditnih odnosa s inozemstvom, a mogla se i sama zaduživati u inozemstvu u svoje ime i za svoj račun za održavanje likvidnosti u plaćanjima prema inozemstvu

Za nepridržavanje mjera i propisa od strane banaka, HNB ih je kažnjavala poduzimanjem različitih sankcija prema njima:

- Obustavljalala kupnju vrijednosnica i kredita iz primarne emisije
- Ograničavala opseg plasmana na određeno vrijeme
- Obustavljalala plaćanja u inozemstvu i ograničavala zaduživanje u inozemstvu na određeno vrijeme
- Predlagala nadležnim organima da suspendiraju radnike

Kada HNB utvrdi nepravilnosti u radu i poslovanju banaka ona predlaže mjere za otklanjanje istih

- Povećanje iznosa osnivačkog fonda, sredstava rezervi i posebne rezerve za osiguranje gubitka
- Privremeno obustavlja kreditiranja osnivača i komitenata
- Obustava davanja kredita u određenom razdoblju
- Otpis potraživanja, obustava obračuna i pripisa kamata na određene dijelove aktive
- Smjena rukovodećih radnika banke

HNB obavlja slijedeće poslove:

- Utvrđivanje i provođenje monetarne i devizne politike
- Držanje i upravljanje međunarodnim rezervama RH
- Izdavanje novčanica i kovanog novca
- Izdavanje i oduzimanje odobrenja za rad banaka, nadzor i regulacija bankarskih poslova
- Vođenje računa banka i obavljanje platnog prometa po tim računima, davanje kredita bankama i primanje u depozit sredstava banaka
- Reguliranje i nadzor platnog sustava

Međunarodne rezerve RH čine:

- Zlato, plemeniti metali i drago kamenje kod HNB-a

- Strani efekti novac
- Potražna salda u konvertibilnoj stranoj valuti (devize) na računima HNB kod stranih središnjih banka, međunarodnih financijskih institucija ili banaka s najvišim rejtingom .
- Mjenice, certifikati o depozitu, obveznice i ostale vrijednosnice koje kod HNB-a su plative u konvertibilnoj valuti dužnika s najvišim kreditnim rejtingom .
- Terminski i opcijski ugovori, te repo – ugovori koje je HNB sklopila s drugim središnjim bankama ili međunarodnim financijskim institucijama, a da su pri tome financijski instrumenti na koje se odnose ti ugovori također najvišeg kreditnog rejtinga .

Instrumenti monetarne politike u praksi HNB-a

U provođenju monetarne politike HNB se najviše služi slijedećim instrumentima:

1. Politikom obvezne rezerve
2. Politikom otvorenog tržišta

Interventni kredit HNB odobrava se na kraju radnoga dana u visini ukupno nenamirenih obveza na temelju:

- Nedostajućih sredstava na dnevnom prolaznom računu u ZAP-u banke i štedionice sudionika velikih plaćanja (HSVP – Hrvatski sustav velikih plaćanja).
- Nedostajućih sredstava na računu za namirenje banke i štedionice koja nije sudionik HSVP-a .
- Neizdvojene i nevrćene obvezne rezerve
- Dospjelog, a nevrćenog lombardnog i repo – kredita .

23. Osnove mikroekonomije

Mikroekonomija je grana ekonomije koja proučava ponašanje pojedinačnih ekonomskih jedinica, uzajamnog djelovanja pojedinačnih tvrtki i potrošača te pokazuje kako se na tržištu razvijaju i djeluju industrije, kako na njih utječu politike vlada i globalni ekonomski uvjeti.

Mikroekonomija pomaže objasniti i predvidjeti kako se ekonomske jedinice međusobno ponašaju i kakvo će biti njihovo ponašanje u budućnosti. Temeljna mikroekonomska pitanja odnose se na oskudicu kao važan ekonomski problem, na pitanje izbora i oportunističnog troška i analize troškova i koristi.

24. Uvod u mikroekonomiju

U Bogatstvu naroda (1776.) Smith razmatra načina na koji se određuju individualne cijene, proučava odrednice cijene zemlje, rada i kapitala te ispituje snage i slabosti tržišnog mehanizma stoga mikroekonomiju možemo ukratko definirati kao znanost koja se bavi proučavanjem pojedinačnih cijena, količina i tržišta⁷⁶.

Mikroekonomija se bavi ponašanjem pojedinačnih ekonomskih jedinica. Pojedinačne ekonomske jedinice uključuju:

- Potrošače
- Radnike
- Ulagače
- Zemljoposjednike
- Poduzeća

⁷⁶ Izvor: Samuelson, P.A., Nordhaus, W.D.: «Ekonomija», 18. izdanje, McGraw-Hill – Mate, Zagreb, 2007., str. 5

Ukratko ekonomske jedinice obuhvaćaju svakog pojedinca ili entitete koji igraju važnu ulogu u funkcioniranju gospodarstva.

Mikroekonomija nam objašnjava kako i zašto te jedinice donose ekonomske odluke te kako ekonomske jedinice međusobno djeluju pri stvaranju većih jedinica – tržišta i industrija.

Proučavanjem ponašanja i uzajamnog djelovanja pojedinačnih tvrtki i potrošača mikroekonomija pokazuje kako se razvijaju i djeluju industrije i tržišta, zašto se razlikuju i kako na njih utječu politike Vlada i globalni ekonomski uvjeti.

Osnove poslovnog upravljanja odnosi se na menadžerske funkcije kao ključne pretpostavke za efektivno i efikasno upravljanje poduzećem, s naglaskom na faze kroz koje prolaze poduzeća u svom životnom ciklusu.

Organiziranje je proces koji uključuje uspostavljanje strukture uloga zaposlenika unutar organizacije. Organizacija poslovanja predstavlja sposobnost upravljanja poduzećem, ukupnost poduzetnikovih znanja, vještina, iskustva i sposobnosti za uspješno vođenje poslova. Isto tako može se promatrati kao aktivnost koja je usmjerena na postizanje određenih ciljeva u svrhu kvalitetnog obavljanja poslova. Za uspješnu organizaciju važan je sustav menadžmenta kao osnovnog mehanizma za ostvarivanje poslovnih planova. Ono kreira i održava odnos između svih resursa organizacije upućujući na to koji se resursi trebaju uporabiti za koje aktivnosti te gdje i kada. Kvalitetna organizacija struktura predstavlja sustav veza i poslovnih odnosa u organizaciji, a čini ju formalizirana struktura unutar poduzeća sa svrhom učinkovitog obavljanja poslovnih procesa i zadataka.

24.1. Organizacija poslovanja poduzeća

Poduzeća definiraju i usklađuju viziju, misiju, strategiju i politiku. Kako bi neko poduzeće maksimiziralo profit, mora poslovati po pravilu najmanjeg troška. To zavisi od odabrane strategije poduzeća, od ciljane tržišne skupine i da li je konkurentna prednost koju poduzeće priželjkuje vezana uz niske troškove ili diferencijaciju? One se određuju prema organizacijskoj kvaliteti poduzeća i rukovođenja, kvaliteti radnika i rukovoditelja i djelatnosti poduzeća. Odabir strategije oblikuje održivu konkurentnu prednost poduzeća.

Ti su osnovne konkurentne strategije:

1. Strategija niskih troškova i niskih cijena (troškovno vodstvo)
2. Strategija diferencijacije
3. Strategija fokusiranja (segmentacije)

Strategija niskih troškova i niskih cijena predstavlja strategiju u kojoj su ključni troškovi i za cilj ima ostvariti najniže prosječne troškove. Zahtijeva veća početna kapitalna ulaganja i gubitke u inicijalnom razdoblju, politiku dizajniranja lako proizvodivih artikala, minimizaciju troškova I&R, usluga, prodajnog osoblja, promidžbe i sl. Pogodna je u industrijama s relativno elastičnom potražnjom (potražnja reagira na promjenu cijene). U ovoj strategiji potrebna je agresivna politika niskih cijena. Ova strategija ima za nedostatak ulazak konkurenata i ograničenu fleksibilnost.

Strategija diferencijacije usmjerena je na odabrano ciljano tržište u kojem proizvođač za razliku od konkurencije diferencira svoju ponudu. Temelji se na opažajima kupaca, a ne na stvarnoj razlici između konkurenata. Stvara bolje i kvalitetnije od konkurencije, postiže veće cijene i veće profite, a kupcima pruža veću dodanu vrijednost. Cilj ove strategije je kod kupaca stvoriti odanost kako

bi se umanjila njihova osjetljivost na razlike u cijeni konkurenata. Ova strategija ima za nedostatak previsoke troškove, previsoke cijene, pretjeranu diferencijaciju itd.

Strategija segmentacije je strategija osmišljavanja različitih marketinških programa kako bi se zadovoljile potrebe i želje različitih segmenata potrošača. Ova strategija sastoji se od nekoliko procesa, a odnosi se na identificiranje segmentacije tržišta, odabir ciljnih segmenata i pozicioniranja za svaki odabrani segment. Za ovu strategiju karakterističan je nizak tržišni udio i usredotočenost na posebne interese segmenta i ostvaruje iznadprosječni profit u zaštićenim industrijskim segmentima. Jedan od nedostataka ove strategije je ovisnost o jednom segmentu.

25. Troškovi

Gdje ima proizvodnje, ima i troškova, a uspješno poduzeće je ono koje uspeva regulirati svoje troškove (inpute) i pritom poslovati profitabilno.

Mjesto na kojem nastaju troškovi uslijed vršenja određene funkcije naziva se mjesto troška.

Mjesta troška mogu se oblikovati prema četiri osnovna kriterija (proizvodna mjesta troška, neproizvodna mjesta troška, učinci i troškovi razdoblja).

Tri su temeljne vrste troška:

1. Fiksni troškovi (engl. Fixed Costs)
2. Varijabilni troškovi (engl. Variable Costs)
3. Ukupni troškovi (engl. Total Costs)

Fiksni trošak (FC) nastaje kada i nema aktivnosti u poslovnom sustavu (amortizacija, komunalna naknada, članarina, osnovna plaća stalno

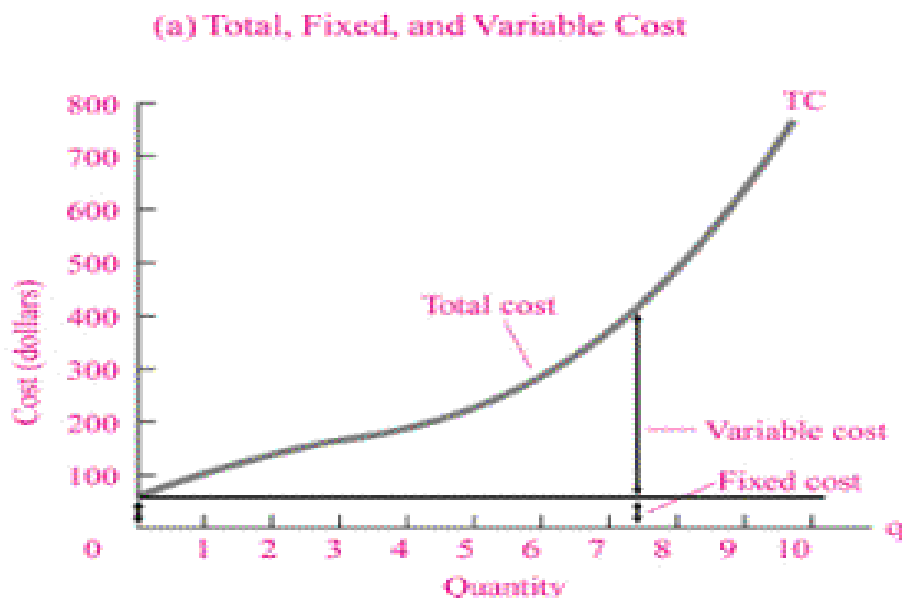
zaposlenih....). Fiksni troškovi ostaju nepromijenjeni bez obzira na to mijenja li se opseg proizvodnje ili činjenicu posluje li poduzeće ili ne

Varijabilni trošak (VC) su svi oni troškovi koji se mijenjaju promjenom stupnja korištenja kapaciteta i ostaju neizmijenjeni po jedinici učinka (materijal izrade, plaće sezonaca, energija, stimulacije....).

Ukupni trošak (TC) predstavlja onaj trošak koji je potreban da bi se proizvela neka količina proizvoda, a jednak je zbroju fiksnih i varijabilnih troškova. Stoga možemo reći da vrijedi,

$$TC = FC + VC$$

Slika 5. Grafički prikaz ukupnih, fiksnih i varijabilnih troškova

Izvor: Samuelson, P.A., Nordhaus, W.D.: "Ekonomija", 18. izdanje, McGraw-Hill-Mate, Zagreb, 2007.

Ukupni troškovi prikazani su krivuljom TC.

Granični trošak (engl. Marginal Cost) označava dodatni trošak ukoliko se poduzeće odluči za proizvodnju jedne dodatne jedinice proizvoda.

$$MC = \frac{\Delta TC}{\Delta q}$$

$$MC = \frac{dTC}{dq}$$

Kako je cilj svakog poduzeća profit, odnosno proizvodnja proizvoda uz najniže troškove, ona nastoje minimalizirati troškove proizvodnje.

Pravilo najmanjeg troška glasi⁷⁷: da bi se dana razina proizvodnje proizvela uz najmanji trošak, poduzeće bi trebalo kupovati inpute sve dok se ne izjednače granični proizvodi po potrošenom dolaru na svaku od njih, što znači da,

$$\frac{P_1 \cdot MP_1}{P_2 \cdot MP_2} = \frac{P_1 \cdot MP_1}{P_3 \cdot MP_3} = \dots$$

Kao posljedica primjene pravila najmanjeg troška javlja se pravilo supstitucije (zamjene) koje kaže⁷⁸: ako cijena jednog faktora padne, a cijene drugih ostanu nepromijenjene, poduzeće će imati koristi od supstitucije jeftinijeg faktora za ostale faktore sve dok granični proizvodi po dolaru ne budu jednaki za sve inpute. Jednostavnije rečeno, pravilo supstitucije podrazumijeva zamjenu (supstituciju) skupljeg i manje produktivnog inputa onim jeftinijim i efikasnijim.

25.1. Vrste troškova

Direktni troškovi su oni koji se mogu raspoređivati po nositeljima troškova, tj po proizvodima, a to su :

- trošak direktnog materijala (utrošak sirovina i pomoćnog materijala u proizvodnji proizvoda)
- trošak direktnog rada (bruto plaće radnika u proizvodnim pogonima)

Indirektni troškovi su oni koji nastaju u proizvodnom dijelu poduzeća i ne mogu se izravno rasporediti na nositelje troškova kao što su proizvodi.

Kod analize troškova razlikujemo knjigovodstveni ili ekonomski trošak.

⁷⁷ Izvor: Samuelson, P.A., Nordhaus, W.D.: «Ekonomija», 18. izdanje, McGraw-Hill – Mate, Zagreb, 2007., str. 133

⁷⁸ Izvor: Samuelson, P.A., Nordhaus, W.D.: «Ekonomija», 18. izdanje, McGraw-Hill – Mate, Zagreb, 2007., str. 133

- Ekonomski trošak uključuje i oportunitetne troškove koji se može definirati kao vrijednost žrtvovanog dobra ili usluge.
- Oportunitetni trošak (oportunitetni gubitak) predstavlja trošak, odnosno gubitak koji nastaje odabirom jedne stvari (dobra ili usluge) uz istovremeno odustajanje od druge stvari (dobra ili usluge).

Odnosi se na alternativni izbor u slučaju oskudnih resursa. Npr. kada se neki grad odluči za izgradnju sportskog stadiona, oportunitetni trošak mogao bi biti dječji vrtić izgrađen na istome mjestu i za isti trošak.

26. Tržište

Tržište predstavlja skup kupaca i prodavatelja koji putem stvarnih ili potencijalnih međusobnih djelovanja određuju cijenu proizvoda ili skupine proizvoda. Pod definiranjem tržišta smatramo određivanje kupaca, prodavatelja i raspona proizvoda koji bi trebali sačinjavati određeno tržište. Arbitraža je čin kupnje po nižoj cijeni na jednom mjestu i prodaje po višoj cijeni na nekom drugom mjestu. Tržišna cijena je cijena koja prevladava na konkurentnom tržištu. Pod veličinom tržišta podrazumijevaju se granice u geografskom smislu i u smislu asortimana ili skupa proizvoda koji se proizvode i prodaju na tom tržištu. Nominalna cijena je apsolutna cijena dobra, nekorigirana za inflaciju. Realna cijena je cijena dobra u odnosu na pokazatelj agregatne razine cijena - cijena korigirana za inflaciju. Ravnotežna cijena (tj. cijena uravnoteženja tržišta) je cijena pri kojoj je količina ponude jednaka količini potražnje. Tendencija koja se pojavljuje na slobodnim tržištima, pri kojima se cijena mijenja sve dok se tržište ne uravnoteži se naziva tržišni mehanizam. U tržišnom mehanizmu situacija u kojoj količina ponude premašuje količinu potražnje naziva se višak, a situacija u kojoj je količina ponude manja od količine potražnje naziva se manjak.

U tržišnom mehanizmu javlja se teorija ponašanja potrošača koja proučava kako potrošači raspoređuju dohotke na različita dobra i usluge kako bi maksimalizirali svoje blagostanje.

Ponašanje potrošača najlakše je objasniti kroz tri koraka :

1. Preferencije ili sklonosti potrošača
2. Budžetska ograničenja
3. Izbori potrošača

Tržišna košara predstavlja popis određenih količina jednog ili više dobra. Tri su osnovne postavke o tržišnoj košari:

- Ukupnost (potrošači uspoređuju potrošačke košare)
- Tranzitivnost (ako potrošač voli košaru A više od košare B i košaru B više od košare C; onda potrošač više voli košaru A od košare C)
- Više je bolje nego manje – dobra su poželjna

Tržišna košara koja maksimalizira zadovoljstvo mora zadovoljiti dva uvjeta:

1. Mora biti smještena na budžetskoj crti
2. Mora pružiti potrošaču najpoželjniju kombinaciju dobara i usluga

26.1. Temeljne funkcije tržišta

- Alokacijska funkcija (kako proizvoditi) – određuje tko će i u kojoj mjeri i na koji način sudjelovati sa svojim proizvodima na tržištu
- Distributivna funkcija (za koga) – određuje položaj svih sudionika ekonomskog procesa u osnovnoj raspodjeli
- Selektivna funkcija (što proizvoditi) – tržište signalizira koje proizvode proizvoditi i u kojim količinama
- Informativna funkcija – tržište daje povratne informacije proizvođačima o ispravnosti tržišne politike koju vode

Analiza ponude daje odgovor na pitanje kako se mijenja ponuda (kako se ponašaju ponuđači) kada na ponudu djeluje cijena, odnosno kada na ponudu djeluju necjenovni činitelji. zapravo, ponuđači određuju koliko će proizvoditi/prodavati prema odnosu cijene i troškova u proizvodnji.

Analiza potražnje daje odgovor na pitanje kako se mijenja potražnja (kako se ponašaju kupci) kada se mijenja cijena dobra ili kako se mijenja kad na nju utječu necjenovni činitelji-prosječan dohodak, broj stanovnika, supstitut dobra,....

Kada ne bi postojala ponuda, odnosno potražnja tržište bi se našlo u pravom kaosu jer tada se ne bi znalo koju količinu treba ponuditi, odnosno koja je količina potraživana više ili manje. Najvažnije od svega je da će ponuda i potražnja uvijek postojati bez obzira na čimbenike koji na njih utječu, jer uvijek će biti netko tko će ponuditi određeni proizvod i onaj tko će potraživati određene količine tog proizvoda.

26.2. Teorija potrošača

Teorija potrošača objašnjava zašto potrošači neka dobra preferiraju nasuprot drugima i čime se rukovode u svome odabiru. Korisnost je brojčana vrijednost koja predstavlja zadovoljstvo koje potrošač dobiva od određene tržišne košare.

Funkcija korisnosti je formula koja pojedinačnim tržišnim košarama pridružuje razinu korisnosti.

- Ordinalna funkcija korisnosti je funkcija korisnosti koja rangira tržišne košare od najpoželjnijedo najmanje poželjne
- Kardinalna funkcija korisnosti je funkcija korisnosti koja opisuje za koliko je neka tržišna košara poželjnija od druge

Kutno rješenje je situacija u kojoj granična stopa supstitucije jednog dobra u izabranoj tržišnoj košari nije jednaka nagibu budžetske crte.

26.3. Vrste korisnosti i krivulja tržišne potražnje

Granična korisnost predstavlja dodatno zadovoljstvo dobiveno potrošnjom jedne dodatne jedinice dobra.

Opadajuća granična korisnost je načelo koje kaže da će povećanjem količine dobara koje se troši dodatno, zadovoljstvo dobiveno potrošnjom dodatne jedinice dobara biti sve manje i manje.

Načelo jednake graničnosti je načelo koje govori da je ukupna korisnost potrošača maksimalna kada je granična korisnost po jedinici novčanog izdatka za sva dobra jednaka.

Indeks troškova života predstavlja omjer tekućeg ili sadašnjeg troška tipične košare potrošačkih dobara i usluga i troška iste košare u nekom baznom razdoblju. Idealni indeks troškova života je trošak ostvarenja određene razine korisnosti u tekućim cijenama u odnosu na troškove ostvarivanja iste razine korisnosti u baznim cijenama.

Krivulja tržišne potražnje proizlazi iz zbroja pojedinačnih potražnji gledano za svaku cijenu. Slika 7 prikazuje kako tržišna krivulja potražnje (DD) proizlazi iz vodoravno zbrojenih pojedinačnih krivulja potražnje (dd), odnosno zbroja potraživane količine svih potrošača za svaku cijenu dobra.

Slika 6. Tržišna potražnja izvedena je iz pojedinačnih potražnji

FIGURE 5-2. Market Demand Derived from Individual Demands

Izvor: Samuelson, P.A., Nordhaus, W.D.. "Ekonomija", 18. izdanje, McGraw-Hill-Mate, Zagreb, 2007.

Krivulja koja odražava sve kombinacije tržišnih košara koje potrošaču osiguravaju jednaku razinu zadovoljstva predstavlja krivulju indiferencije.

Graf koji sadrži skup krivulja indiferencija koje pokazuju tržišne košare između kojih je potrošač indiferentan naziva se mapa indiferencije.

Brojčana vrijednost koja predstavlja zadovoljstvo koje potrošač dobiva od određene tržišne košare naziva se korisnost, a formula koja pojedinačnim tržišnim košarama pridružuje razinu korisnosti funkcija korisnosti. Ordinalna funkcija korisnosti je funkcija korisnosti koja rangira tržišne košare od najpoželjnije do najmanje poželjne. Kardinalna funkcija korisnosti je funkcija korisnosti koja opisuje za koliko je neka tržišna košara poželjnija od druge.

27. Tržišne strukture

Tržište predstavlja mjesto gdje se susreću dvije strane. Ponuda i potražnja različitih roba i usluga predstavlja mehanizam regulacije odnosa kupaca i prodavatelja te određivanja cijena proizvoda ili usluga. Na takvom tržištu javlja se konkurencija koja predstavlja oblik odnosa između ponude i potražnje, a dijelimo ju na savršenu i nesavršenu konkurenciju. Obilježja konkurencija su različite, a odnose se na broj poduzeća, zapreke ulaska na nova tržišta, proizvod i razinu informiranosti.

27.1. Tržište savršene konkurencije

Savršeno konkurentno tržište predstavlja tržišnu strukturu na kojemu su svi resursi efikasno raspodijeljeni i na kojem potrošači plaćaju najnižu cijenu, odnosno predstavlja tržište na kojem niti jedno poduzeće ili potrošač nije dovoljno veliko da može utjecati na tržišnu cijenu. Na savršenom konkurentnom tržištu nalazi se veliki broj malih poduzeća, kupci i prodavatelji donose odluke samo o veličini proizvodnje ("price takeri"), nema zapreka ulaska, proizvod je identičan ostalim proizvodima na tržištu i na njemu postoji savršena informiranost. Na tržištu savršene konkurencije prevladavaju mala poduzeća i ona ne mogu utjecati na tržišnu cijenu proizvoda koje prodaju.

27.2. Tržište nesavršene konkurencije

Nesavršeno konkurentno tržište predstavlja tržišnu strukturu na kojem pojedinačni prodavatelji imaju određeni nadzor nad tržišnom cijenom svog proizvoda. Ovo tržište ima obilježja jednog prodavatelja, nema bliskih supstituta, kupci i prodavatelji donose odluke i o količini proizvodnje i o visini cijena („price maker“), postoje zapreke ulaska.

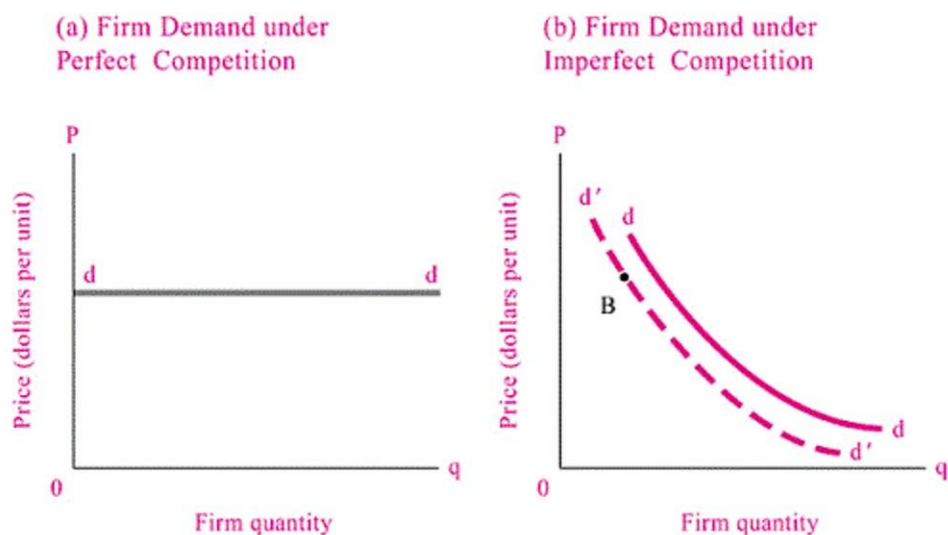
Vrste nesavršene konkurencije su:

- Monopol – tržište na kojem cjelokupnu ponudu kontrolira samo jedno poduzeće. Prisutno je u proizvodnji onih dobara ili usluga koji nemaju svojih supstituta i u onim granama privrede u kojim je onemogućen ili otežan ulazak drugih konkurenata.
- Dopol - tržište na kojem cjelokupnu ponudu kontroliraju dva poduzeća. Imaju značajan utjecaj na cijene i na takvom tržištu proizvodi su diferencirani. Prisutno je u onim granama u kojima je ulazak konkurentima jako otežan.
- Oligopol – tržište na kojem nekoliko poduzeća sudjeluje u cjelokupnoj ponudi, međusobno konkuriraju proizvodeći isti ili sličan proizvod i uslijed djelovanja utječu na tržišnu cijenu.
- Monopolistička konkurencija – oblik nesavršene konkurencije u kojoj sudjeluje veliki broj poduzeća od kojih niti jedno ne zauzima veliki dio tržišta. Na ovakvom tržištu proizvodi su diferencirani te su i cijene proizvoda različite.

Razlika između tržišta savršene i nesavršene konkurencije je i u pogledu cjenovne elastičnosti, jer je potražnja za poduzeća u savršenoj konkurenciji savršeno elastična, dok je za poduzeća u nesavršenoj konkurenciji elastičnost potražnje neke konačne veličine⁷⁹.

⁷⁹ Izvor: Samuelson, P.A., Nordhaus, W.D.: «Ekonomija», 18. izdanje, McGraw-Hill – Mate, Zagreb, 2007., str. 168

Slika 7. Potražnja poduzeća u savršenoj i nesavršenoj konkurenciji

Izvor: Samuelson, P.A., Nordhaus, W.D.: "Ekonomija", 18. izdanje, McGraw-Hill-Mate, Zagreb, 2007.

28. Razlika makro i mikroekonomija

Makroekonomija je znanost koja proučava funkcioniranje gospodarstva kao cjeline.

Mikroekonomija se bavi ponašanjem pojedinačnih ekonomskih jedinica (potrošači, radnici, ulagači, poduzeća), objašnjava kako i zašto te jedinice donose ekonomske odluke, te kako međusobno djeluju pri stvaranju većih jedinica – tržišta i industrija.

- Npr. mikroekonomija - naftni kartel određuje cijene nafte
- makroekonomija – kako povećanje cijena utječe na inflaciju i zaposlenost u svijetu

Makroekonomija se bavi analizom:

1. Nacionalne proizvodnje
2. Zaposlenosti
3. Opće razine cijena
4. Vanjske trgovine

Mikroekonomija se bavi analizom:

1. Cijena
2. Troškova
3. Količinom pojedinih dobara i usluga
4. Dohocima pojedinih proizvodnih činitelja

Četiri cilja makroekonomske politike i problemi s kojima se bavi :

1. Povećanje obujma proizvodnje i što veća stopa njezinog rasta
2. Što manja nezaposlenost (visok stupanj zaposlenosti uz nisku nedobrovoljnu nezaposlenost)
3. Slobodno tržište i stabilna razina cijena
4. Vanjskotrgovinska stabilnost (ravnoteže izvoza i uvoza uz stabilan devizni tečaj)

Varijable s kojima se analiziraju ta 4 cilja su:

1. Realni bdp
2. Stopa nezaposlenosti
3. Stopa inflacije
4. Neto izvoz

Instrumenti makroekonomske politike za analizu makroekonomskih ciljeva su:

1. Fiskalna politika (država kao potrošač i sustav oporezivanja)
2. Monetarno-kreditna politika (kontrolom novčane mase u opticaju djeluje se na visinu kamatne stope)
3. Devizna regulacija i kontrola odnosa s inozemstvom
4. Provođenje politike dohotka (od davanja smjernica do državne regulacije i kontrole cijena, te dobrovoljno ograničavanje dohotka)

29. Literatura:

1. Samuelson, P.A., Nordhaus, W.D.: «Ekonomija», 18. izdanje, McGraw-Hill – Mate, Zagreb, 2007.
2. «Povijest svijeta», Naprijed Zagreb 1986.
3. The Times, «Povijesni Atlas svijeta», 1989.
4. J. Toland, «Uspom i pad Japanskog Imperija», Rad Beograd 1986.
5. Ha - Joon Chang, «Kicking away the ladder-globalisation and economic development in historical perspective», Edward Elgar Publishing UK 2003.
6. J. Stiglitz, «Globalization and its discontents; Freedom to Choose», Penguin Books 2002.
7. Jonathan Michie, «Globalisation: introduction and overview», Edward Elgar Publishing UK 2003.
8. R.O'Brien, M. Williams: «Global Political Economy-Evolution and dynamics», Palgrave Macmillan, 2004. Hampshire UK.
9. The Economist «The World in 2004.», UK 2003.
10. John Toye, «The International Monetary Fund (IMF) and the World Bank (WB)», Edward Elgar Publishing 2003.
11. Scott Sinclair, «The WTO and its GATS», Edward Elgar Publishing 2003.
12. United Nations Development Program 2002.
13. Jim Stanford «The North American Free Trade Agreement: context, structure and performance», Edward Elgar Publishing 2003.
14. K. O'Hare «The End of Nation State. The Rise of Regional Economics. How New Engines of Prosperity are Reshaping Global Markets», Harper Collins Publishers, London 1996.
15. S. Strange, «Casino Capitalism», Blackwell, Oxford 1986.
16. R. Keohane, «From Interdependence and Institutions to Globalization and Governance», Routledge, London 2002.
17. R. Keohane, «After Hegemony», Princeton University Press, NY 1984.

18. R. Cox, T. Sinclair, «Approaches to World Order», Cambridge University Press, Cambridge 1996.
19. R. Cox, «Social Forces, States and World Order: Beyond International Relations Theory», in «Neorealism and its Critics», edit by R. Keohane, Columbia University Press, NY 1986.
20. L. Weiss, «The Myth of the Powerless State: Governing the Economy in a Global Era», Polity Press. Cambridge 1998.
21. A. Giddens, «The Third Way: The Renewal of Social Democracy», Polity Press. Cambridge 1998.
22. A. Giddens, «The Third Way and its Critics», Polity Press. Cambridge 2000.
23. J. Pierre, «Debating Governance: Authority, Steering and Democracy», Oxford University Press. Oxford 2000.
24. A. Callinicos, «Against the Third Way: An Anti-Capitalist Critique», Polity Press. Cambridge 2001.
25. P. Anderson, «Renewals», New Left Review 2000.
26. T. Frideman, «The Lexus and the Olive Tree», Harper Collins, London 1999.
27. J. Gray, «False Dawn: The Delusions of Global Capitalism», Granta, London 1998.
28. J. Perraton, «The scope and implications of globalisation», Edward Elgar Publishing 2003.
29. E. Fontela, «The era of finance-Proposal for the future», Futures Vol. 30, No 8, Pergamon, Cambridge 1998.
30. O. Hieronymi, «Agenda for a new monetary reform», Futures Vol. 30, No 8, Pergamon Cambridge 1998.
31. J. Rifkin, «The End of Work-The Decline of the Global Labor Force and the Dawn of the Post-Market Era», Tacher-Putnam Book, New York 1995.
32. M. Panić, «Globalization and National Economic Welfare», Palgrave Macmillan 2003.

33. Grazia Ietto-Gilles, «The role of transnational corporations in globalisation process», Edward Elgar Publishing UK 2003.
34. Grazia Ietto-Gilles, «The role of transnational corporations in globalisation process», Edward Elgar Publishing UK 2003.
35. Demirović E.: „Uvod u ekonomiju“. Skripta, 1.-11. predavanje, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za ekonomiju i turizam, „Dr. Mijo Mirković“, 2007./2008.
36. Sabor R - Ustav RH (pročišćeni tekst), NN br. 41, Zagreb 2001.

30. Riječ recenzenta:

Prof. dr. sc. Marinko Jurčević

- „*Autori su ovim rukopisom obuhvatili i opisali kronologiju društveno-ekonomskih kretanja, osnovna područja ekonomije, mikro i makroekonomije te ih povezali u jednu cjelinu*“.

Doc. dr. sc. Petar Kurečić

- „*Rukopis je u svojoj terminologiji usklađen s postojećim propisima, metodički je prilagođen navedenim predmetima i studentima visokih škola i Veleučilišta*“.

Dr. sc. Ivona Santini, prof.v.šk.

- „*Rukopis sadrži popis literature i slika, sadržaj je iznesen pregledno i jasno kako u konceptualnom, tako i u jezičnom smislu*“.

Iz recenzija

Autori su ovim rukopisom obuhvatili i opisali kronologiju društveno-ekonomskih kretanja, osnovna područja ekonomije, mikro i makroekonomije te ih povezali u jednu cjelinu.

Prof. dr. sc. Marinko Jurčević

Rukopis je u svojoj terminologiji usklađen s postojećim propisima, metodički je prilagođen navedenim predmetima i studentima visokih škola i Veleučilišta.

Doc. dr. sc. Petar Kurečić

Rukopis sadrži popis literature i slika, sadržaj je iznesen pregledno i jasno, kako u konceptualnom, tako i u jezičnom smislu.

Dr. sc. Ivona Santini, prof.v.šk.

Tomislav Ivančević / Kristina Perc:

OSNOVE EKONOMIJE

izdavač: Visoka poslovna škola Zagreb

ISBN 978-953-59222-1-6